

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK TIDSSKRIFT

TIENDE RÆKKE

UDGIVET AF

DEN DANSKE HISTORISKE FORENING

VED DENS BESTYRELSE

REDIGERET AF

ELLEN JØRGENSEN

FORENINGENS SEKRETÆR

FØRSTE BINDS ANDET HEFTE

K Ø B E N H A V N

H. HAGERUPS BOGHANDEL, HOVEDKOMMISSIONÆR

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

1930

UDGIVET FOR ANDET HALVAAR 1930

Den danske historiske Forenings Bestyrelse

bestaar af

Professor AAGE FRIIS, Underbibliotekar ved Kgl. Bibliotek
ELLEN JØRGENSEN, Raadstuearkivar AXEL LINVALD, cand.
mag. ERIK MØLLER og Underinspektør ved Nationalmuseet
POUL NØRLUND.

Foreningen har udgivet:

- HISTORISK TIDSSKRIFT. 1—6. Bd. 1840—45. Nyt historisk Tidsskrift.
1—6. Bd. 1846—56. 3. Række. 1—6. Bd., samt Register. 1858—69.
4. Række. 1—6. Bd. 1869—78. 5. Række. 1—6. Bd. 1879—87. 6. Række.
1—6. Bd. 1887—97. 7. Række. 1—6. Bd. 1897—1906. 8. Række. 1—6.
Bd. 1907—1917. 9. Række. 1—7. Bd. 1917—1929. Indholdsfortegnelse
til 1—5. Række. 1889.
- C. MOLBECH: Historiske Aarbøger. 1—3. Del. 1845—51. (Udsolgt).
— Historisk-biographiske Samlinger. 1—3. Hefte. 1847—51. (Ud-
solgt.)
- J. P. F. KØNIGSFELDT: Genealogisk-historiske Tabeller over de
nordiske Rigers Kongeslægter. 2. omarb. Udg. 1856.
- N. M. PETERSEN: Bidrag til den danske Litteratur Historie.
I—VI. 1853—64. (Udsolgt undtagen VI, Registret.)
- H. G. GARDE: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700.
1861.
- FR. HAMMERICH: Den hellige Birgitta og Kirken i Norden. 1863.
(Udsolgt.)
- O. VAUPELL: Kampen for Sønderjylland 1848—50. I—III. 1863
—67. (Udsolgt.)
- H. F. RØNDAM: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til
1621. 1—3. Del, samt Aktstykker. 1868—77.
- JOH. C. H. R. STEENSTRUP: Historieskrivningen i Danmark i det
19de Aarhundrede (1801—1863). 1889. (Udsolgt).
- VILH. LORENZEN: Studier i dansk Herregaardsarkitektur i
16. og 17. Aarhundrede. 1921.

Historisk Tidsskrift udgives med 3 Hefter aarlig. Den danske hi-
storiske Forenings Medlemmer betaler aarlig 4 Kroner. Anmeldelser om
Indtrædelse modtages hos Foreningens Formand (Prof. AAGE FRIIS, Sol-
sortvej 62, Kbh. F.), hos dens Sekretær (Dr. ELLEN JØRGENSEN, Kgl. Biblio-
tek, K), hos dens Kasserer (Raadstuearkivar AXEL LINVALD, Kongens-
vej 24, Kbh. F.), af H. Hagerups Forlag (Fiolstræde 10, K) og hos samtlige
Boghandlere. Bidrag til Optagelse i Tidsskriftet og Bøger til Anmeldelse
bedes sendte til Dr. ELLEN JØRGENSEN, Kgl. Bibliotek, K. Klager over
Mangler ved Tidsskriftets Tilsendelse samt Anmeldelse om Bopælsforan-
dring bedes sendte til Raadstuearkivar AXEL LINVALD.

Om forholdet imellem Sakses og Knytlingasagas fremstilling af Danmarks historie 1146—1187.

AF

JØRGEN OLRİK.

DEN nøje overensstemmelse, der på en række punkter findes mellem Sakses og Knytlingasagas fremstilling af Danmarks historie under tronstridighederne 1146—1157, og som delvis fortsættes i de to kilders skildring af Valdemar den stores og begyndelsen af Knud Valdemarsøns historie (1157—87), har allerede længe været genstand for forskernes opmærksomhed. Allerede Finnur Jónsson kommer i sin kritiske vurdering af Knytlingasagas kildeværdi¹ ind på dette forhold; han opfatter nærmest overensstemmelsen som et bevis for den ypperlige værdi af den mundtlige islandske overlevering, som efter hans mening snarest går tilbage til Absalons personlige meddelelser til sagaens hjemmelsmand. — Adskilligt dybere fører Curt Weibull sin undersøgelse igennem i sine Saxostudier², idet han ved at aftrykke dele af Knytlingasagas og Sakses tekster jævnsides søger at godtgøre, at en så gennemgribende overensstemmelse nødvendigvis må have sin rod i, at de to fremstillinger begge har øst af én og samme skriftlige kilde. Weibull udtaler sig dog

¹ Videnskabernes Selskabs Skrifter 6. R., hist.-filos. Afd. 6, 1 (1900). — Jeg ser her bort fra ældre forskeres, som P. E. Müllers, udtalelser om spørgsmålet.

² Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (Lund 1915).

ret forsigtigt om arten af denne deres antagne fælleskilde; han opfatter den nærmest som en art rigshistorisk krønike. — To danske forfattere, der senere har behandlet disse æmner, har ikke kunnet slå sig til tåls med Curt Weibulls mere forsigtigt formulerede hypotese, men har hver på sin vis søgt at udforme denne nøjere. Knud Fabricius har i sin afhandling om Saxos Valdemarskrønike og hans Danesaga¹ søgt at godtgøre, at den tabte fælleskilde måtte antages at være identisk med Saksens egen urtekst om Valdemarstiden, der således skulde have eksisteret som særskilt skrift, inden den af ham blev indarbejdet i hans *Gesta Danorum*. Og Sofus Larsen har i sine Saxostudier² herimod opstillet den hypotese, at den fælles kilde skulde være en af Kristoffer Valdemarsøns skriver Lukas forfattet Danmarkskrønike. Begge disse antagelser står formentlig på meget svage fødder; med hensyn til Knud Fabricius' hypotese skal jeg i det hele nøjes med at henvise til Curt Weibulls gendrivelse³; om Sofus Larsens har jeg korteligt udtalt mig andensteds⁴.

Det er altid en betænkelig sag at opstille hypoteser om tabte kilder, når sådannes eksistens ikke med større sandsynlighed lader sig påvise⁵. Udgangspunktet for nærværende undersøgelse har derfor været at prøve muligheden af at udfinde årsagerne til slægtskabet mellem de to kilder uden at ty til sådanne hypoteser. Dermed er det dog ikke meningen, at undersøgelsen nødvendigvis må føre tilbage til Finnur Jónssons standpunkt: at *Knytlingasaga* for dette tidsrums vedkommende udelukkende bygger på mundtlig islandsk overlevering; ti man må sikkert give Curt Weibull ret i, at overensstemmelserne, særlig for tidsrummet 1146—1157, er så betydelige og omfattende, at der med stor sandsynlighed må antages en vis litterær forbindelse mellem de to kilder, selv om man på den anden side ikke bør

¹ Hist. Tidsskr. 8. R. VI (1917).

² Aarb. f. nord. Oldkyndighed og Historie 1925.

³ Hist. Tidsskr. f. Skåneland VII.

⁴ Festskr. t. Kr. Erslev (1927) 138—139.

⁵ Jfr. Kr. Erslev om »Hvitfeldts tabte kilder« i Hist. Tidsskr. 6. R. II 427 ff.

overse muligheden af, at adskillige i historisk interesserede kredse omløbende fortællinger netop ved den mundtlige overlevering kan være blevet støbte i så faste former, at to forskellige kilders gengivelse af dem kan falde sammen i en række hovedpunkter.

Der er her næppe anden vej at gå end (i lighed med hvad Curt Weibull gør for tidsrummet 1146—1157) at sammenstille de to kilders beretninger i rækkefølge, gøre rede for deres indbyrdes overensstemmelser og afvigelser og søge nærmere at bestemme disses art, for så til slut at sammenfatte undersøgelsens resultater. Det vil altid være forbundet med nogen vanskelighed at sammenstille to så forskelligartede kilder som Sakse og Knytlingasaga, hvoraf den ene er bredt fortællende, ofte med indflettelse af mange i forhold til helheden mindre væsentlige småtræk, medens den anden er kort og knap og holder sig til de ydre hovedbegivenheder. Det synes derfor mest formålstjenligt at lægge Knytlingasagas kortfattede beretninger til grund for sammenstillingen og særlig fremhæve de punkter, hvor dens fortællinger enten afviger fra Sakses eller supplerer hans fremstilling med visse enkeltheder¹.

For at lette den lange og besværlige undersøgelses gang noget for læserne vil det sikkert være hensigtsmæssigt at dele den i to halvdele, den ene omfattende tidsrummet 1146—57, den anden tidsrummet 1157—87; ti, som det er bemærket både af mig selv² og af flere af de ovenfor anførte forfattere, er der et vist skel i Sakses Gesta Danorum ved året 1157; medens hans skildring af de indre stridigheder 1131—57 nærmest former sig som en samlet rigshistorie, falder hans fremstilling af det følgende tidsrum mere fra hinanden og opløser sig i en række

¹ Et vist hensyn må der også tages til at sagaen først er nedskrevet en rum tid efter Valdemarstidens afslutning (antagelig c. 1260—70); dens mundtligt overleverede efterretninger må derfor være gået igennem en eller to mellemænd, inden de er tilflydt sagaforfatteren, og heri ligger der naturligvis betydelige muligheder for fejl og forvanskninger i overleveringens enkeltheder. Også sagaens mindre gode håndskriftlige overlevering kan i så henseende spille en vis rolle.

² I indledningen til min oversættelse af Sakses Danesaga.

fyldige enkeltskildringer, der aldeles overvejende synes at gå tilbage til Absalons personlige minder. Hertil kommer, at den direkte, stundom næsten verbale overensstemmelse mellem Sakse og Knytlingasaga — måske netop som følge af det her påpegede forhold — er langt større for afsnittet 1146—1157 end for det følgende tidsrums vedkommende.

Den nøje overensstemmelse mellem de to kilder, der synes at måtte bero på en vis litterær sammenhæng mellem dem, begynder først med det dobbelte kongevalg efter Erik Lams død 1146, og undersøgelsen vil derfor tage sit udgangspunkt herfra¹.

Knytlingasagas kap. 107 melder først ganske kort om Svens kongevalg i Skåne og Knuds i Jylland; dernæst nævnes det, at Valdemar på den tid var 17 år gammel og var mere venligt stemt mod Sven end mod sønnen af hans faders banemand. Endelig anføres, at Sven og Knud havde megen indbyrdes ufred; det første slag mellem dem stod ved Slangetorp, og deri sejrede Sven. — Sakse giver en udførlig skildring af de nærmere omstændigheder ved Svens kongevalg, først på Sælland, siden i Skåne; dernæst skildrer han, hvorledes Knud drager til Sælland og vinder ærkebisp Eskil til forbundsfælle, hvad der dog ikke gavner ham noget, da Sven først tager Eskil til fange i Skåne og dernæst sætter over til Sælland og sejrer over Knud ved Slangetorp.

Som det vil ses, er der intet i Knytlingasagas fremstilling, der strider mod Saksens; men der er dog visse afvigelser, der fortjener at fremhæves. Sagaen har på dette sted intet at berette om ærkebisp Eskils tilfangetagelse, men indskyder fortællingen

¹ Det er påpeget af mig i afhandlingen i festskriftet til Kr. Erslev, at man ikke med Sofus Larsen kan påberåbe sig det sted i Knytlingasaga (kap. 95), hvor der m. h. t. kampene mellem Nils og Erik Emune meddeles, at der har stået flere slag imellem dem, hvis udfald ikke kendes, og som hjemmel herfor henvises til lærde danske bøger, som bevis for, at sagaen for dette tidsrums vedkommende har benyttet en udførlig dansk krønike; det godtgør kun, at sagaens forfatter har haft kendskab til kortfattede danske årbogsnotitser, der angav stedet for vedkommende kamp uden at berette om dens udfald.

derom i kap. 108 mellem korstoget til Dobin og slaget ved Thorstenstorp; og da sagaen heri stemmer overens med de danske årbøger, der henlægger ærkebispens tilfangetagelse til år 1149 og slaget ved Thorstenstorp til år 1150, er der grund til her at minde om det ovenfor citerede sted i sagaen (kap. 95), der viser, at dens forfatter har kendt og benyttet »lærde danske bøger« (5: årbøger). — Vigtigere er dog det faktum, at Valdemar i Knytlingasaga skydes i forgrunden i dens indledningsord til Svens og Knuds tronstridigheder; hos Sakse nævnes Valdemar først efter slaget ved Thorstenstorp, idet det fortælles, at han nogle dage efter dette tager tjeneste hos Sven og af denne får overladt sin faders hertugdømme i Sønderjylland.

Det næste afsnit i sagaen (begyndelsen af kap. 108) indeholder beretningen om de to kongers mislykkede fælleskorstog mod Dobin og påfølgende brudd, idet Sven, der har mistet sit skib ved overfald af Venderne, ikke tør tage mod Knuds tilbud om at overlade ham et andet. Sakse beretter langt udførligere om de samme kampe, men iøvrigt i fuld overensstemmelse med sagaen. Denne kender dog visse enkeltheder, der ikke findes i Sakses omstændelige fortælling: den nævner således navnet på den pave, der prædikede korstog¹, den meddeler i forbigående at kejser Konrad af Tyskland i den anledning drog på Jorsalfærd; den nævner navnene på de gidsler, som Sven og Knud inden det fælles korstog stillede hinanden (Olaf Glug og Nils Skade), og den omtaler Vismar havn som den danske flådes samlingspunkt. Det vil ikke være let at forklare, hvorfor Sakse ikke skulde have medtaget ialfald de to sidste enkeltheder, hvis han efter Curt Weibulls antagende havde forefundet dem i en skriftlig kilde; de supplerer jo fortræffeligt hans egne efterretninger om korstoget. De skønnes at måtte stamme fra en hjemmelsmand, der dels har været godt inde i Vendlands topografi, dels interesseret sig særlig for og haft gode kundskaber om forholdet mellem kongerne og stormændene i Danmark.

¹ Sagaen kan have sit kendskab til pavens navn (Eugenius III) fra de danske årbøger, der nævner hans tiltrædelse af pavedømmet ved år 1146.

Det næste afsnit i sagaen handler om slaget ved Thorstenstorp (umiddelbart foran dette er indskudt efterretningen om Eskils tilfangetagelse, se ovenfor), om Valdemars optagelse i Svens hird, og om Svens tog mod Knud, der blev afbrudt ved hans fortrolige rådgivers, Ebbe Skjalmsøns, død i Odense. — De samme hovedtræk går igen i Sakses udførligere skildring; Sakse beretter dog tillige om et forgæves forsøg fra Knuds side på at overrumple Roskilde, hvorefter han vendte tilbage til Jylland; han gjorde dog snart efter et nyt Sællandstog, og nu lykkedes det ham at indtage Roskilde. Derefter følger hos Sakse skildringen af slaget ved Thorstenstorp. — I fortællingen om Valdemars komme til Sven er der en karakteristisk forskel mellem de to kilder; medens Sakse ikke lægger skjul på, at Valdemar tog tjeneste hos Sven og af denne forlenedes med hertugdømmet i Sønderjylland, hedder det kun i Knytlingasaga, at Valdemar havde rige i Jylland og efter kampen ved Thorstenstorp optoges i Svens følge; det er som om sagaens hjemmelsmand har ømmet sig ved at tale rent ud om Valdemars underordnede forhold til Sven. — Derefter følger hos Sakse episoden med Svens hærtog til Vagrien, foranlediget af den landflygtige Ditmarsker Edler; hertil kender sagaen intet. Først derefter beretter Sakse om, hvordan Sven sætter over til Fyn, men vender om ved efterretningen om Ebbes død (at Ebbe døde i Odense, som sagaen beretter, véd Sakse ikke noget om).

Til efterretningen om Ebbes død knytter sagaen en skildring af, hvordan fra denne stund af Riber-Ulv, Detlev Edlersøn og Yngvar Kvæse blev Svens nærmeste rådgivere, hvad der i høj grad bidrog til at lægge kongen for had. Danerne sagde, hedder det i sagaen, at kong Erik Emune truede med at gøre Danerne alt det onde, som hans søn kong Sven virkelig lod gøre; Danerne kaldte ham Sven Svidende, fordi han var hård og grum mod alle. Han rådede sin faders drabsmand Sorte-Plog bane; det var Yngvar Kvæse, der dræbte ham. Hertil føjer sagaen en nidvise, som Islændingen Einar Skulesøn kvad om Sven, fordi han ingen skjaldeløn fik for et lovkvad over ham; denne nidvise kender sagaens forfatter selvfølgelig fra en speciel islandsk overlevering.

— Til alt dette har Sakse intet tilsvarende på dette sted; først senere, efter skildringen af Svens Tysklandsfærd og møde med kejseren i Merseburg, udmaler han, hvordan Sven, der nu følte sig tryk, forfaldt til hovmod og havesyge (uden dog at nævne nogen af hans rådgivere ved navn). Sakses dadlende ord om Sven har dog ikke så skarp en klang som Knytlingasagas kortfattede karakteristik, og sagaens nedsættende ord om Erik Emune strider endog direkte mod Sakses opfattelse af denne. Ligeledes modsiges sagaens beretning om Sorte-Plogs drab direkte af Sakse, der netop fremhæver Svens overbærenhed med sine fjender og specielt sin faders drabsmand efter indtagelsen af Mildeborg i Frisland. Sagaens hjemmelsmand synes da ganske vist at vise noget kendskab til Svens personlige forhold og rådgivere, men man har tillige det indtryk, at det har været ham (i betydeligt højere grad end Sakse) om at gøre at fremhæve alt, hvad der kunde sværte Sven i folks omdømme for des bedre at kunne forsvare Valdemars senere optræden overfor ham.

Det følgende afsnit i Knytlingasaga er en ganske kort skildring af Svens følgende Jyllandstog og af Knuds nederlag ved Viborg og flugt over Ålborg og Ljudhus (Lødøse) til hans stifader kong Sverker i Sverige. Sagaens beretning stemmer i det hele nøje med Sakses langt udførligere skildring; af enkeltheder udover Sakse har sagaen kun to træk, der begge ser ret sandsynlige ud: at Knud var i Hedeby og samlede mænd mod Sven, da denne begyndte sit Jyllandstog, og at Knud på flugten til Sverige lagde vejen fra Ålborg til Ljudhus over Konghelle.

I sagaens skildring af Knuds landflygtighed er der derimod adskillige afvigelser fra Sakses. Sagaen beretter om et tilbud fra Sverker til Knud om at bytte rige med ham, som Knud afslår; hertil kender Sakse ganske vist intet i denne sammenhæng, men senere, efter Svens Sverigestog, skildrer han, hvordan Knud sammen med Valdemar drog til Sverige for at bejle til Sverkers datter, og hvordan Sverker ved den lejlighed tilbød at gøre Knud og Valdemar til sine arvinger og forbigå sine egne børn — hvad der vel ikke er enstydigt med Knytlinga-

sagas beretning, men dog noget i slægt med den. — Endvidere lader sagaen Knud drage først til Rusland og derfra til sine morbrødre i Rostock; besøget i Rusland kender Sakse intet til, og i steden for Rostock nævner han (sikkert rigtigere) Polen. — Fremdeles lader sagaen Knud på sin tiggingang om hjælp komme først til ærkebisp Hartvig af Bremen, hvorefter denne følger ham til Henrik Løve; Knud hverver så hær i Saksland og falder med den ind i Jylland. Derimod lader Sakse Knud henvende sig forgæves til Henrik Løve, men få hjælp hos ærkebisp Hartvig af Bremen. På dette punkt synes sagaen nærmest at have ret overfor Sakse, da man af Helmolds ord nærmest må slutte, at Henrik gav Knud hjælpetropper. (Derimod er det naturligvis en fejltagelse, når sagaen betegner Henrik Løve som en søn af kejser Konrad III.) — Alt i alt synes da sagaens hjemmelsmand — trods enkelte urigtigheder — at have besiddet en del viden om kong Knuds personlige forhold, som ikke genfindes hos Sakse.

Sagaens skildring af Knuds påfølgende Jyllandstog og sammenstød med Sven i Viborgeggen, ved hvilken lejlighed Valdemar udmærker sig, stemmer i det hele nøje med Saksens. Dog skyder sagaen også her Valdemar endnu mere i forgrunden end den danske historieskriver; sagaen véd navnet på den bæk (Gedsbæk), hvorover Valdemar bryder et spær med de saksiske ridere, og har en enkelthed fra Valdemars rytterkamp, som Sakse ikke kender: da huggede Valdemar til grev Folkrad (hedder det i sagaen), så at han faldt af hesten; Valdemars mænd kom så til og dræbte greven. Sakse fortæller intet om, at det var Valdemar, der fældede Folkrad, men beretter kun, at han faldt i slaget, fordi han ikke kunde finde nogen, der vilde tage ham til fange. — Atter her søger da sagaens hjemmelsmand at fremhæve Valdemars personlige indsats og har også haft kendskab til enkeltheder ved kampen, der ikke genfindes hos Sakse.

Sagaens skildring af Knuds sidste fortvivlede forsøg på at sætte sig fast i Nordfrisland og hans nederlag ved Mildeborg stemmer ligeledes godt overens med Saksens udførligere fortælling; derimod kender den intet til Svens kamp med Venderne

og til Vedemans oprettelse af et vikingelag i Roskilde til værn mod sørøvere, hvis skildring Sakse indskyder inden fremstillingen af kampen i Frisland. Af enkeltheder i sagaen, der ikke findes hos Sakse, kan kun nævnes, at Knud ifølge sagaen eftergav hver af Friserne en halv ørtug af deres skat til Danekongen, medens Sakse kun i almindelighed véd at berette, at Knud vandt Friserne ved at eftergive dem en del af skatten (denne forkærlighed for bestemte talstørrelser vil vi også senere træffe adskillige eksempler på i sagaen); ligeledes melder sagaen, at Sven lod sine skibe trække over land fra Slien til Hollingsted i Frisland, medens Sakse kun i almindelighed nævner, at Sven lod nogle af sine skibe slæbe over land fra Slesvig til Ejderen; endelig lader sagaen Knud flygte først til Henrik Løve, derfra til kejser Frederik, medens Sakse lader ham ty direkte til kejseren. — Sagaens hjemmelsmand har således kendt adskillige enkeltheder vedrørende kampene i Frisland udover Sakse, ligesom han synes at have været godt orienteret i Sønderjyllands topografi og lokale overleveringer.

Nu følger i sagaens kapitel 109 en skildring af Svens møde med kejser Frederik i Merseburg, hvor han nødes til at tage Danmark til len af kejseren og forlene Knud med Sælland mod at denne gav afkald på Danmarks rige; endvidere af Svens misligholdelse af forliget og oprettelsen af et nyt forlig, der tildelte Knud et mere spredt len, beliggende både i Jylland, Sælland og Skåne; det anføres også, at Valdemar begge gange måtte gå i borgen for forliget. — Sagaens fremstilling stemmer i det hele nøje med Saksens; dog har den visse for den ejendommelige småtræk. Således lader den Henrik Løve være med til (sammen med kejseren) at mægle forlig mellem Sven og Knud, og den specificerer det len, som Knud modtog ved det andet forlig, som bestående af Åbo syssel i Jylland, seks herreder på Sælland og seks i Skåne, ligesom den meddeler, at dette forlig fandt sted i Viborg. — Hertil føjer sagaen efterretningen om, at Knud fæstede sin søster Sofia til Valdemar og overlod ham tredjedelen af sit arvegods i fæstensgave; dette beretter Sakse først efter fortællingen om Svens hærtog mod Sverige. Sagaen

tilføjer, at Sofia var datter af kong Valadar af Polen (hvem Sakse ikke nævner), og slutter kapitlet med (ligeledes i modsætning til Sakse) at præsentere Kristoffer, Valdemars søn med hans frille Tove, for læserne. — Alt i alt får man således også her det indtryk, at sagaens hjemmelsmand udover Saksens fremstilling har haft betydeligt kendskab til personlige forhold indenfor det danske kongehus og til ordningen af landets styrelse.

I begyndelsen af sagaens kapitel 110 skildres Svens hærtog mod Sverige. Også her er der gennemgående den bedste overensstemmelse mellem sagaens knappe og Saksens udførligt malende skildringer. Af småtræk, der findes i sagaen, men mangler hos Sakse, må først og fremmest nævnes den efterretning, at Sven sendte bud til Knud og Valdemar om at drage med ham, men at de ikke vilde, fordi kong Sverker var gift med Knuds og Sofias moder Rikissa. Endvidere indeholder sagaen udover det fra Sakse kendte stof nogle statistisk-topografiske oplysninger om de erobrede svenske provinser, Finvedens og Værends, herredsinddeling og kirketal, ligesom den kender tilnavnet på den danske stormand, der også ifølge Sakse faldt i kampen mod Værendboerne: Nils Dotta. Endvidere stedfæstes Finvedboernes overfald på de hallandske høvdinger Karl og Knud til Farthuse (Favrås) i Halland. — Således viser sagaens hjemmelsmand sig atter her vel kendt med det danske kongehus' personlige forhold, ligesom han også røber gode kundskaber om grænselandenes topografiske forhold.

Nu følger i sagaen en skildring af Valdemars og Knuds Sællandstog og forligsmøde med kong Sven i Sundby ved Roskilde fjord, samt af Svens lige efter følgende Venderkamp Sydøst for Roskilde, der stedfæstes til Kalvslunde (hvad der falder ypperligt i tråd med skildringen hos Sakse, der ikke har dette stednavn). Sagaen stemmer i det hele særdeles vel overens med Sakse, men kender intet til dennes forudskikkede beretning om den skånske almues oprør mod Sven og om det personlige brudd mellem Sven og Valdemar.

Derefter fortæller sagaen, at kongerne det år holdt fred

med hverandre; men Detlev Edlersøn og Riber-Ulv rådede jævnlig kong Sven til at tage begge sine modstandere af dage med svigefuldt råd. Dette huede Sven vel, og engang, da han erfarede, at de begge var i Ribe, drog han afsted for at overfalde dem. Kongerne fik dog nys om sagen og drog hver til sit, Knud til Viborg, Valdemar til Hedeby. Da Sven fik dette at høre, vendte han atter om. Nu udbød Knud og Valdemar leding og stævnedes til Sælland; her lå Knud og Valdemar 7 nætter i Lyngby i Voldborg herred (ved Lejre å), men sloges ikke med ham. Nu skiltes Skåningerne fra Sven, der flygtede til Falster og derfra til sin svigerfader markgreve Konrad af Landsberg, hos hvem han dvælede i 3 måneder.

Sagaens beretning stemmer her i alle hovedtræk med Saksen, men den nævner intet om Svens og Valdemars, af Sakse skil-drede, forudgående færd til markgreve Konrad og om Svens forsøg på at få Konrad til at fængsle Valdemar. Af enkeltheder, hvori sagaen afviger fra Saksens fremstilling, må navnlig fremhæves, at Sakse lader Knud og Valdemar opholde sig i Viborg på det tidspunkt, da Sven sætter over til Fyn for at overrumple dem; sagaen lader dem derimod opholde sig i Ribe, hvad der er mere sandsynligt, da det vilde være meget uhensigtsmæssigt at drage over Fyn, når man ønskede at overrumple dem i Viborg. — Sakse lader fremdeles Knud og Valdemar tage kongenavn på Viborg landsting, inden de gør tog til Sælland, medens sagaen (i begyndelsen af kapitel 111) først lader Valdemar kåres til konge efter Svens flugt, »fordi han var en almindeligt yndet mand«; Knud kommer i sagaen først i anden række efter Valdemar. Efterretningen om, at de to konger lå i 7 nætter i Lyngby Vest for Roskilde, genfindes ikke hos Sakse, men passer meget godt ind i dennes skildring. — Endelig lader Sakse Sven opholde sig i tre år hos Konrad, medens sagaen kun nævner tre måneder (måske en fejl i dens håndskriftlige overlevering). — Atter her viser da sagaens hjemmelsmand gode og indgående kundskaber om sådanne ting, der vedrører Knuds og Valdemars personlige skæbne (stadig forbundet med en vis forkærlighed for Valdemar personlig), og dens efterretninger kan endog på et enkelt punkt tjene til korrektiv på Saksens fremstilling.

Vi kommer nu til sagaens kapitel 111, der omhandler det første afsnit af begivenhederne 1156—1157. Sagaen beretter, at mens Knud var oppe i Sverige at hente sin fæstemø, Sverkers datter, faldt Sven og Henrik Løve ind i Danmark og var der omtrent 14 dage; de nåede frem til Sommersted (i det nordligste Sønderjylland). Da Valdemar fik nys herom, satte han fra Sælland over til Fyn med så mange folk, som han havde kunnet samle; men da han kom til Medelfarsund, var det svært at komme over sundet for isens skyld; dog slap han over selv attende og drog straks nordpå i Jylland og samlede folk. Sven og Henrik fik nys herom og vilde ikke oppebie ham, men flyede og brugte på hjemvejen 2 dage om den strækning, de havde været 14 om på udvejen. Valdemar gav så sin hær hjemlov og var i Jylland den vinter.

Der er i dette afsnit adskillige, ikke helt ringe afvigelser fra Saksess fremstilling, rent bortset fra den sædvanlige stilistiske forskel mellem sagaens knappe og Saksess brede fortælle måde. Ifølge Sakse drog Knud til Sverige for at trøste sin moder i anledning af Sverkers drab; da drabet vistnok først fandt sted ved Juletid 1156, men Svens og Henriks indfald i December samme år, er sagaens fremstilling på dette punkt sandsynligere. Sakse kender intet til Valdemars isvanskeligheder ved Lillebælt; derimod fortæller han, at da Knud var kommet hjem fra Sverige til Sælland, blev der blandt hans mænd udspreedt et rygte om at Valdemar havde sluttet fred med fjenden, og at Esbern Snare, der tilbød at sætte over til Jylland for at erfare det sande forhold, havde en frygtelig hård overfart, hvad der synes at have interesseret Sakse og hans hjemmelsmand Absalon mere end kongens tilsvarende genvordigheder. Iøvrigt stemmer sagaen ganske vel overens med Saksess fremstilling; dog nævner Sakse ikke Sommersted som den landsby, hvor Svens og Henriks fremrykning standsede; sagaen har sikkert øst sin viden herom fra danske årbøger, da både Sorø-, Ryd- og Lundeårbogen nævner navnet i denne sammenhæng. En ganske ubetydelig afvigelse mellem de to kilder er det, at sagaen lader hæren bruge 2 dage til hjemvejen, medens Sakse

nævner 3; årbøgerne er her enige med sagaen. — I dette afsnit viser sagaen da en vis selvstændighed overfor Sakse; dels har den benyttet danske årbøger til supplerung af det stof, den har tilfælles med Sakse, dels har dens hjemmelsmand på to punkter forsynet den med selvstændige efterretninger (dels om motivet til Knuds Sverigesrejse, dels om Valdemars isvanskeligheder ved overfarten over Lillebælt), der begge synes at stamme fra velunderrettet kilde og begge angaar personlige forhold og oplevelser vedrørende Valdemar og hans medkonge.

Nu følger sagaens skildring af Svens fornyede angreb på Danmark med en vendisk styrke og af hans erobring af Fyn, samt af Knuds og Valdemars ankomst til øen med en hærstyrke og det påfølgende forlig. Også i dette afsnit viser sagaen betydelig selvstændighed overfor Sakse. Den meddeler bl. a. i stik modsætning til denne, at Fynboerne nægtede at følge Sven og tyede til Knud og Valdemar med deres koner og børn; den kender intet til den intime forhandling mellem Sven og Valdemar i Albanskirken i Absalons nærværelse, som Sakse udmaler, men beretter kun, at Sven lagde afgørelsen i Valdemars hænder, sagde at han kun ventede sig godt af ham, og bad ham skifte landene mellem dem efter eget tykke. Hertil lader sagaen Valdemar svare, at han først vilde rådføre sig med de forstandigste og bedste mænd i landet, men dem kunde han ikke med det samme få fat på og bad derfor Sven bie indtil videre på Falster. Sven svarede ifølge sagaen hertil, at han ikke kunde føde sit følge i så lille et land, og bad derfor de to andre konger tage mod hans mænd og underholde dem, indtil det afgørende forligsmøde kunde finde sted; det lovede de. Sven afgav et højtideligt løfte om at blive på Falster indtil mødet og ikke tage flere mænd til sig i mellemtiden — et tilsagn, som han dog ikke holdt.

Dette sidste punkt genfindes hos Sakse (der iøvrigt nævner Lolland overalt, hvor sagaen nævner Falster); men iøvrigt bygger sagaen her åbenbart på en fra Sakse noget afvigende overlevering, der ligesom i tidligere afsnit skyder Valdemar endnu stærkere i forgrunden end Sakse gør og til gengæld søger at

nedsætte Sven betydeligt mere end Sakse tilsigter. Beretningen om Fynboernes frafald fra Sven ser ikke videre sandsynlig ud overfor Sakses modsatte standpunkt; rimeligere synes Valdemars motivering af udsættelsen af afgørelsen indtil det endelige forligsmøde (der ikke genfindes hos Sakse). På dette og adskillige andre punkter gør sagaens beretning et så at sige mere »officiøst« indtryk end Sakses på Absalons meddelelser byggede beretning.

Nu følger i sagaens 112. kapitel fremstillingen af det afgørende forligsmøde på Falster (hos Sakse: Lolland) og af rigets deling mellem de tre konger, alt i meget nøje tilslutning til Sakse; dog indeholder sagaen den tilføjelse, at Valdemar tyktes alle at vise stort ædelmod mod Sven i dette forlig, fordi folk syntes at Sven havde forbrudt land og rige. Endvidere meddeler sagaen, at Knud og Valdemar lagde deres lande sammen. — Disse tilføjelser ud over Sakses fremstilling røber samme tilbøjelighed hos sagaens hjemmelsmand til at fremhæve Valdemar og nedsætte Sven, som flere gange er iagttaget i det foregående; desuden røber de som adskillige tidligere et vist fortroligt kendskab til de personlige og dynastiske forhold i kongehuset.

I sagaens kapitel 113 skildres Knuds indbydelse til gilde i Roskilde, samt hvorledes Knud og Valdemar, der er draget i forvejen, rider ad Ringsted til for at møde Sven; hvorledes Knud fatter mistanke til denne og nægter at ride med, medens Valdemar vægrer sig ved at tro derpå; hvordan Valdemar alene rider til stævne med Sven og finder alle hans mænd iførte brynjer og så jærnkledte som var de oversået med isstykker; hvordan Valdemar bebrejder Sven dette, medens Sven undskylder sig med at han havde hørt, at Knud mødte mandstærk, og Valdemar advarer ham mod troløshed. Endelig fortælles om deres ridt til Roskilde og om det store gilde, der fandt sted dér om natten.

I alle hovedtræk stemmer sagaens beretning godt med Sakses; men der er dog visse småafvigelser. Således begrundes i sagaen Knud sin vægring ved at følge med til Ringsted dels med sin almindelige mistanke til Svens ærlighed, dels med sin frygt for

Svens slette rådgivere Detlev Edlersøn, Riber-Ulv og Yngvar Kvæse (der ikke nævnes hos Sakse); desuden lader den Knud selv råde Valdemar til at drage videre, da der ikke var nogen sandsynlighed for, at Sven vilde dræbe den ene af dem, eftersom han snarere vilde lure på en gunstig lejlighed til at tage dem begge af dage — et *raisonnement*, der nok genfindes hos Sakse, men kun som forfatterens personlige opfattelse af Svens handle-måde. Også ordskiftet mellem Sven og Valdemar er udførligere refereret end hos Sakse, og hele fremstillingen er som ved adskillige tidligere lejligheder i endnu højere grad end hos Sakse indstillet på at sætte Valdemar i det gunstigst mulige lys.

Nu følger i sagaens kapitel 114 skildringen af selve blod-gildet i Roskilde, der vel viser meget stor overensstemmelse med Saksens, men også visse afvigelser, der dog i reglen ikke strider mod Saksens fremstilling, men kan tjene til at klargøre og supplere den på adskillige ret afgørende punkter. Forberedelserne til drabsscenen skildres noget anderledes end hos Sakse: Kong Svens mænd havde leg og lystighed udenfor herbergerne, og folk strømmede did fra herbergerne, alt som dagen led, da de fandt det morsommere end at sidde hele tiden og drikke; der var da kun få mænd i herbergerne foruden kongerne. Som supplement til Saksens fremstilling har denne skildring et vist præg af troværdighed. — Derefter følger den også hos Sakse skildrede scene: hvorledes Detlev og nogle andre af Svens mænd kom ind og gav Sven et vink, og hvordan han stod en lille tid og hviskede med dem og derefter gik ud med dem; »han gik til et hus og gemte sig dér«. I skildringen af de følgende tildragelser afviger sagaen atter en del fra Sakse, og dens fremstilling har adskillige steder et noget klarere og tydeligere præg end dennes. Sagaen fortæller, at Detlev og Tole Hemmingsøn samt Yngvar Kvæse (de to sidste kender Sakse intet til) og andre af Svens fortrolige vendte tilbage til herberget, hvor Valdemar og Knud sad. Valdemar sad og spillede skak med en anden (dette lille træk ikke hos Sakse), og Knud sad på bænken hos ham. Derefter følger den også fra Sakse kendte scene, at Knud med ét kysser Valdemar; og da Valdemar spørger ham: Hvi

er du nu så blid, svoger? svarer Knud: Det vil du snart få at vide (hos Sakse vil Knud ikke sige ham grunden). Nu drager Svens mænd efter aftale sværd mod Knud og Valdemar. Valdemar springer op, svøber sin hånd i kappen og er først af alle fremme på gulvet; han sprang så hårdt løs på Detlev, at de begge faldt omkuld udenfor døren (således også hos Sakse, der dog ikke beretter, at det skete udenfor herberget); da hug Tole Hemmingsøn til Valdemar, og det hug ramte i låret, det var et overfladisk sår og ikke farligt; han blev også såret i tommelfingeren (Sakse nævner kun såret i låret og kender ikke dets ophavsmand). Og da Valdemars mænd så, at han var falden, kastede de sig ned over ham og blev der hugget sønder og sammen, men Valdemar undslap under alt dette (dette træk genfindes ikke hos Sakse). Nu kom Detlev på fode og kløvede Knuds hoved til halsen (således også hos Sakse). En anden mand, som hed Hjalmsvidar, tilføjede også Knud sår; Knud faldt i en skorsten; Danerne kalder ham hellig (disse træk genfindes ikke hos Sakse).

I kapitel 115 fortæller sagaen, at Absalon ikke havde været i herberget, da alt dette foregik (en oplysning, der ikke findes hos Sakse, men som passer godt med hans øvrige fremstilling). Absalon gik så ind i herberget, som Detlev og hans folk havde forladt, og vilde se, om Valdemar var levende eller død, men Valdemar var da borte; han tog da sin kappe og lagde den under kong Knuds hoved (ifølge Sakse lagde han Knuds hoved i sit skød i den tro, at det var Valdemar), spurgte, om kongen kunde leve, og sagde, at han nu kunde undslippe (dette træk ikke hos Sakse), men Knud kunde ikke tale og døde i Absalons skød. — Derefter skildrer sagaen, i det hele i god overensstemmelse med Sakse, hvordan Knuds mand Konstantin aftalte med Absalon, at de skulde flygte ud hver af sin dør; Absalon gik ud midt iblandt Svens væbnede mænd, der truede ham på livet; men hans frænde Asley (Aslak? Navnet genfindes ikke hos Sakse), der var Svens mand, kendte ham og truede med at hugge hver den ned, der gjorde Absalon noget ondt; således undslap denne. Derimod opdagede Detlev og hans folk, at Konstantin løb ud,

indhentede og dræbte ham (drabsmændene nævnes ikke særskilt hos Sakse). Peter Thenja skaffede Valdemar og hans følgesvende heste; de red til Ramsø og traf der Absalon og hans måg Peder (hos Sakse er det Valdemars følgesvende, der skaffer ham hest, medens Peter Thenja spiller en anden rolle: han møder Absalon på flugten og truer ham på skrømt, inden han løber videre; ifølge Sakse er der heller ikke tale om, at Valdemar træffer sammen med Absalon i Ramsø, da Absalon er redet videre herfra, først til sin svoger Peder, derfra til sin moder i Fjenneslev). — Sagaen fortsætter: Fra Ramsø red de alle til Borup og traf dér flere af deres mænd; derfra red de til Frøsmose og traf dér Esbern Snare, der tilbød dem al den hjælp, han kunde yde dem; han skaffede dem skibe ved Vikingevad, og de satte over sundet, fik en mægtig storm undervejs, men slap dog over med livet; samme kvæld forliste 600 Venderskibe ved Juleholmen (ifølge Sakse rider Valdemar efter Absalon til Fjenneslev, hvor han får sit sår forbundet; navnene Borup, Frøsmose og Vikingevad findes ikke i Saksers fremstilling; siden flakker han om i de små lunde med nogle få i følge, medens Esbern søger at give sig ud for Valdemar for at aflede Svens opmærksomhed; siden skaffer Esbern Valdemar skib, og dennes overfart til Jylland under uvejret udmales; også Venderens skibbrud samme nat omtales hos Sakse, blot er det hos ham ikke mindre end 1500 vendiske skibe, der strander på Hallands kyst).

Man vil af denne sammenstilling se, at Knytlingasagas hjemmelsmand giver en på mange punkter fra Saksers ret afvigende fremstilling af tildragelserne ved blodgildet i Roskilde, selv om de to kilder i hovedtrækkene er enige. Mange af afvigelserne kan særdeles vel indpasses i Saksers skildring; om andre gælder det derimod, at de strider direkte mod denne, og hvor Absalons personlige minder danner grundlaget for Saksers fremstilling, som ved skildringen af Valdemars flugt til Fjenneslev og ophold her, indtil Esbern skaffer ham fartøj, vil man være mest tilbøjelig til at give Saksers beretning fortrinnet. Men i hvert fald viser de mange enkeltheder i sagaens fremstilling, at

dens hjemmelsmand har været særdeles vel underrettet om begivenhedernes gang. Disse enkeltheder vedrører for en meget stor del Valdemars personlige oplevelser (ordskiftet med Knud, den nøjagtige redegørelse for Valdemars sår og for vejen ad hvilken han flygtede); andre giver navne på Svens rådgivere og på visse nærmere omstændigheder ved Knuds drab; det vilde være højst besynderligt, om Sakse havde undladt at benytte dem, hvis han (fra den formodede fælleskilde) havde haft kendskab til dem. Ligesom i tidligere afsnit røber da sagaens hjemmelsmand også her en betydelig viden om kongernes personlige forhold og en ganske særlig interesse for Valdemars skæbne, parret med den tilbøjelighed til at skyde denne i forgrunden, som ofte før er konstateret; men også over Absalons personlige forhold kastes der på et enkelt punkt klarere lys, uagtet Sakse skildrer hele hans færd langt udførligere

De samme karaktertræk genfindes i fremstillingen af de følgende begivenheder i sagaens 116. kapitel. Medens Sakse, der bygger på Absalons meddelelser, fordyber sig i hvad der skete på Sælland, flytter sagaen straks skuepladsen for sin fortælling til Viborg ting, hvor Valdemar (som hos Sakse) fører kæremål over Sven, fremviser sine sår og kræver tingalmuens hjælp; dennes holdning markeres endnu stærkere end hos Sakse: »alt folket sprang op med råb; alle sagde at de vilde følge ham, og kaldte dette det værste værk, som kong Sven havde ladet øve«. Siden, fortsætter sagaen, udbød Valdemar leding og samlede stort følge til lands. Sven drog så til Viborg for at fange Valdemar dér; men Valdemar var da i Randers og samlede sig folk (alt dette i ret nær overensstemmelse med Saksens udførligere skildring; derimod véd sagaen intet om, hvorledes de to sællandske stormænd Sakse og Juris får Sællandsfarernes flåde til at falde fra Sven). Derefter følger i sagaen en ganske kort omtale af Esbern Snares dristige spejderfærd, der nærmest virker som et yderst sammentrængt referat af Saksens udførlige beretning; dog har sagaen den positive oplysning (der ikke genfindes hos Sakse), at sammenstødet mellem Esbern og Svens fortrop skete ved Kornung (o: Kvorning midt imellem Viborg og Randers,

altså netop på det sted, hvor man også efter Sakses fremstilling skulde vente det). Sluttelig fortæller sagaen (i nøje overensstemmelse med Sakse), at Valdemar gik over åen ved Randers og brød broen af efter sig, fordi han ikke vilde indlade sig i kamp, før end han havde samlet flere folk.

I dette afsnit af sagaen er der således ypperlig overensstemmelse med Sakses fremstilling; sagaens hjemmelsmand viser sig dog her, som et par gange tidligere, vel så godt kendt med jydsk topografi, og han holder sig stadig overvejende til Valdemars personlige oplevelser og forhold, medens i Sakses af Absalon inspirerede fremstilling bl. a. Esbern Snares bedrifter indtager en uforholdsmæssig stor plads.

I kapitel 117 går så sagamanden (omtrent ligesom Sakse) direkte over til at skildre det afgørende slag uden nogen indledende fremstilling af de to hæres bevægelser i mellemtiden. I modsætning til Sakse nævner sagaen med sin større forkærlighed for jydsk topografi valpladsen ved navn: Gradehede, kort Syd for Viborg; dette skyldes antagelig sagaens hjemmelsmand, men genfindes iøvrigt også i de danske årbøger (som sagamanden jo har haft et vist kendskab til). Det meste af kapitlet optages iøvrigt af en drøm, som Valdemar havde umiddelbart før slaget (og som ikke nævnes hos Sakse), idet hans fader hellig Knud viste sig for ham og lovede ham sejr i kampen: det skulde være ham et tegn, at når han vågnede, skulde han se hvor en ravn fløj, og lægge nøje mærke til, hvor den satte sig; på det sted skulde Valdemar fylke sin hær, så vilde Gud give ham sejr (Sakse bemærker her kun i forbigående: Det er også værd at nævne, at ravnene skal være flokkedes så tæt over Valdemars hær, at flere af dem fløj ind på folkenes opstående spydsodder og fandt deres død). — Rent bortset fra troværdigheden af sagaens beretning om drømmen (den har en påfaldende lighed med Magnus den godes drøm inden slaget på Lyrskov hede) møder vi da her den ofte påpegede tendens til at skyde Valdemar i forgrunden (og lade hans hellige fader give ham et drømmevarsel om sejren).

I sagaens kapitel 118 følger så skildringen af selve slaget,

der er yderst kortfattet og savner en række af de hos Sakse berettede enkeltheder (bl. a. om hestenes fodring og om nedrivningen af det gærde, der skilte de kæmpende), men som ikke des mindre tildeler Valdemar en langt betydeligere rolle og langt større personlig andel i sejren end Sakse gør. Medens Sakse bare fortæller, at Svens folk med lethed blev overvundne, og kun dvæler nøjere ved Svens mærkesmands heltmodige kamp (uden dog at nævne hans navn), hedder det i sagaen: Riber-Ulv bar mærke for kong Sven; og da de var rede til kamp, yppede begge parter hærråb; derefter tørnede fylkingerne sammen, og slaget begyndte; kampen blev hård og langvarig; det var tvivlsomt, hvem af dem der vilde få sejr. (Hele denne slagskildring gør et noget skabelonmæssigt indtryk.) Kong Valdemar var til hest og sloges såre djærvt; han angreb med en stor skare mænd dér, hvor Svens mærke var foran hæren, og der blev en meget hård kamp, indtil Riber-Ulv faldt og mærket blev hugget om (Sakse beretter, sikkert rigtigere, at mærkesmanden, altså Riber-Ulv, blev klemt mellem skjolde, og at Knuds mænd mod Esbern Snares indsigelse senere dræbte ham i Viborg som sonoffer for deres faldne høvding). Derefter greb kong Svens mandskab til flugten, og en mængde faldt dér på valen. — Endelig beretter sagaen om Svens flugt og død. Den véd for det første at melde, at Sven byttede dragt med en klerk (Sakse omtaler ikke udtrykkeligt dette, men det fremgår indirekte af hans fortælling, idet han lader Sven efter sin tilfangetagelse navngive sig som kongens skriver). Sagaen fortæller videre, at Sven gav klerken hest og våben og bad ham flygte som han kunde bedst, men kongen blev tilbage og toges til fange i et krat (hos Sakse sidder han på en træstub). Sagaen fortsætter på følgende måde: Peter Thenja kendte ham og sagde: hvi farer I nu så ynkeligt, herre? Gvenmar Ketilsøn sprang så til og dræbte ham, og dér faldt kong Sven Svidende. I denne kamp faldt Yngvar Kvæse, som havde dræbt Sorte-Plog. Derefter lod kong Valdemar tage Detlev Edlersøn til fange og sønderbryde på hjul. Det sagde Atle Svensøn, at han så denne mands lemlæstelse; han var dengang i Danmark.

Hele denne skildring af Svens tilfangetagelse og død afviger i høj grad fra Saksess, og det kan ikke nægtes, at det gør et adskilligt tilforladeligere indtryk, når Sakse lader det være en hob bønder, der træffer på Sven og tager ham til fange; de kender ham og sætter ham på en hest for at føre ham til Valdemar; men i det samme springer en af bønderne brat frem og kløver hans hoved med sin økse. Ifølge Sakse var Sven blevet tilbage selv anden, da bønderne fandt ham, og hans følgesvend faldt for kongens fødder; dette udelukker, at Peter Thenja (der jo stod på Svens side) kan være optrådt som i sagaen skildret, og der falder derved også et noget misligt lys over dens omtale af Gvenmar Ketilsøn (= Saksess Gnemer Falstring) som Svens banemand; ti denne stormand kan jo umulig være identisk med den navnløse bonde, der ifølge Sakse fælder kongen. Man har snarest en fornemmelse af at sagamanden eller hans hjemsmænd har villet give Sven en mere standsmæssig død end for en simpel bondes hånd. Efterretningen om Yngvar Kvæses fald genfindes heller ikke hos Sakse, der overhovedet ikke nævner denne stormand, som atter her, sikkert urigtigt, betegnes som Sorte-Plogs drabsmand. Fortællingen om Detlevs radbrækning genfindes derimod hos Sakse og stadfæstes i sagaen af en Islændings vidnesbyrd, der på den tid var på besøg i Danmark. — Alt i alt indtager da sagaens skildring af slaget på Gradehede kildemæssigt ikke så høj en rang som flere af dens foregående afsnit, selv om den indeholder adskillige rigtige enkeltheder; slagskildringen er, som nævnt, noget skabelonmæssig, og beretningen om Svens drab ser noget romanagtig ud. Umiskendelig er også her tendensen til at forherlige Valdemar personlig ved at give ham den væsentlige ære for slagets udfald.

Skulde man nu i få ord resumere alle de i det foregående sammenstillede enkeltheder, vilde resultatet vel blive dette, at man af Knytlingasagas fremstilling af borgerkrigsårene 1146—57 får et bestemt indtryk af, at der må være en relation mellem sagaens og Saksess skildringer. Da det nu vel på forhånd tør betragtes som udelukket, at sagaens forfatter har kendt og benyttet Saksess værk (der er ikke mindste spor af en sådan

benyttelse i sagaens tidligere afsnit), må det være sagaens hjemmelsmand, der har kendt og benyttet enten selve Sakses fremstilling eller også den mundtlige overlevering, der ligger til grund for denne, forsåvidt denne mundtlige overlevering har været krystalliseret i så faste former, at fortællingerne i nogenledes uændret skikkelse kan være gået fra mund til mund i et par slægtled. Umiddelbart gør sagaens efterretninger— med enkelte undtagelser — indtryk af at være et kortfattet résumé, rimeligvis efter hukommelsen, af Sakses skildringer, og det forekommer mig derfor sandsynligst at antage, at sagaens hjemmelsmand har kendt indholdet af selve Sakses værk, selv om muligheden af den mundtlige overlevering af fællesstoffet ikke på det hidtil refererede grundlag tør siges at være helt udelukket. I hvert fald har han til dette fællesstof knyttet en række efterretninger, der ikke genfindes hos Sakse, men ofte supplerer dennes fortællinger, og som næsten alle vedrører kongehusets personlige eller dynastiske forhold og ganske særlig de tildragelser, hvori Valdemar tager personlig del. Begivenhederne ses overalt aldeles udpræget fra Valdemars synspunkt, og der er en gennemgående tilbøjelighed til at fremhæve Valdemars holdning og personlige indsats og nedsætte Sven, begge dele i endnu større omfang end hos Sakse. Foruden denne betydelige indsigt i kongehusets personlige forhold, specielt Valdemars, skønnes sagaens hjemmelsmand også at have haft godt kendskab til Danmarks og nabolandenes topografiske forhold, ligesom han røber en vis forkærlighed for positive talstørrelser (begge dele i modsætning til Sakse, der ikke ynder tal, og hvis stedlige kundskaber om Jylland ikke er synderligt fremtrædende).

Vi går nu over til Knytlingasagas fremstilling af Valdemars og begyndelsen af Knud Valdemarsøns regering, der i al sin kortfattedhed er endnu vanskeligere at sammenstille med Sakses fremstilling end det var tilfældet for borgerkrigenes vedkommende, fordi Sakse, som ovenfor nævnt, her fordyber sig langt

mere i enkelte, ofte for begivenhedernes gang betydningsløse episoder, der åbenbart aldeles overvejende skyldes Absalons personlige minder. Ikke så få af disse memoireagtige episoder går ikke desmindre igen i Knytlingasaga, om end i yderst forkortet form; dette tyder bestemt mod rigtigheden af hypotesen om en art rigskronike som fælles kilde for Knytlingasaga og Sakse.

Sagaens kapitel 119 begynder med en almindelig bemærkning om, at Valdemar nu fik eneherredømmet i Danmark »med alle landshøvdingers råd«; han var den venneseleste konge; da var ni vintre ledne efter Erik Lams død, men en siden Knud Magnussøns drab. — Hele denne introduktion er affattet i en ret »officiøs« stil og skyder Valdemars kongedømme mere i forgrunden end hos Sakse, der ikke nævner noget specielt om Valdemars overtagelse af eneherredømmet, end mindre om landshøvdingernes tilslutning. Særlig karakteristisk er imidlertid udeladelsen i Knytlingasaga af Saksers fortælling om det uheldige forløb af Valdemars første forsøg på at bringe et Vendertog i stand, idet bondehøvdingernes misnøje tvinger Valdemar til at opgive toget, hvad Absalon håner kongen for i meget kraftige ord; man får nærmest det indtryk, at den rolle, som Valdemar spiller ved denne lejlighed, næppe har forekommet sagaens hjemmelsmand tilstrækkelig flatterende til at burde antegnes. — Derefter følger i sagaen en ganske kort notits om Absalons valg til bisp i Roskilde efter Assers død, »fordi Absalon var en ypperlig klerk og forstandig mand, og blev han siden den største høvding.« Til Saksers vidtløftige udredning af valgets nærmere omstændigheder kender sagaen intet, så lidt som til Absalons Venderkamp ved Boslunde og til Valdemars planer om at straffe Falstringerne, der blev opgivne som følge af kongens sygdom.

Nu følger sagaens forholdsvis udførlige fortælling om det første Vendertog, som virkelig kom istand; sagaens beretning fylder dog næppe mere end henved $\frac{1}{10}$ af Saksers. Sagaens beretning begynder med, at Valdemar udbød leding over hele landet, »og han agter at fare til Vendland at kristne landet, om Gud

vil give lykke dertil«. Denne fremstilling af toget som et kors-tog, der er egnet til at sætte Valdemar i det mest fordelagtige lys, findes ikke hos Sakse. — Derefter fortsætter sagaen: Til denne færd rustede mange høvdinger sig tilligemed kongen: ærkebisp Eskil og Absalon, »som var den største hærmand, der har været født i Danmarks rige«, Kristoffer Valdemarsøn, Gvenmar Ketilsøn, Peter Thenja, Esbern Snare og Ingemar. Af disse forekommer Eskil, Absalon, Esbern Snare, Gvenmar (= Saksens Gnemer Falstring) og Ingemar i Saksens fortælling om hæretoget; Kristoffer, der på denne tid endnu kun var en lille dreng, må være kommet med i sagaen ved en fejltagelse, der vel snarere må tilskrives sagaens forfatter end dens hjemmelsmand; Peter Thenja nævnes ikke hos Sakse, og man får en vis mistanke om, at han er kommet ind her ved en forveksling med Peder Ebbesøn, der af Sakse nævnes som den fjerde af Valdemars nærmeste rådgivere (tilligemed hans broder Sune samt Absalon og Esbern Snare).

Sagaen fortæller intet om det langtrukne hærskeue ved Landøre, under hvilket det meste af provianten (efter Saksens fremstilling) blev spist op; ikke heller kender den noget til Saksens fremstilling af, at man først satte kursen mod Rygen, men at Valdemar undervejs bøjede af og lagde ind under Møn, hvor flåden måtte ligge stille i flere dage, fordi det om natten blæste op til storm. Derimod genfindes i sagaen Absalons påfølgende irettesættelse til kongen i nogenlunde samme form som hos Sakse; men virkningen deraf afsvækkes noget ved at den ikke ses på baggrund af Valdemars afvigelse fra den tagne beslutning og de sørgelige følger heraf: at toget måtte opsættes på grund af stormen. Hele denne for Valdemar lidet smigrende situation fortønes noget ved sagaens fremstilling, der går ud på, at hele flåden samledes under Møn; dér fik de svar modvind og lå der så længe, at der ikke var mere end 7 dages forråd tilbage. Da kaldte kong Valdemar sine rådgivere sammen og spurgte dem til råds om hvad der var at gøre. Absalon svarede: Igår og i forgårs var det godt sejlevej, men da lå I og vilde ikke sejle; men hvis I skal sidde kvær, når det er sejle-

vejr, eller kun fare, når det tykkes Eder blidest, da egner I eder ikke til at være med i slig møje, og da er det bedst at give denne leding hjemlov. — Kongen vrededes ved dette frimodige ord og sagde, at han skulde ikke vende om, så længe han havde kost til at føde mandskabet.

Derefter fortæller sagaen meget kort og i nær overensstemmelse med Sakse, hvorledes kongen den næste dag bød at de skulde lægge ud til trods for stormvejret, og hvorledes Eskils skib, hvor kongen var ombord, skiltes ad i fugerne, men Valdemar med sværd og kongebanner i hånd sprang fra det over på Ingemars skib; »det tyktes en såre rask dåd«. Dernæst fortæller sagaen, der her virker som et yderst kortfattet referat af Sakses udførlige fremstilling, at de landede på Hidensø, hvor kongen gik ombord hos Absalon og lagde sig til at sove, medens Gvenmar Ketilsøn (= Sakses Gnemer Falstring) sendtes ud at spejde (der nævnes ikke, som hos Sakse, at det er landskabet Barth, der udspejdes); han kom hjem til kongen med Vendernes strandvagter, som han havde snappet. Siden, hedder det i sagaen, tog de Vendland (o: landskabet Barth); der var en flod; de delte mandskabet til landgang, kongen drog op på den ene side af åen og Absalon på den anden; de brændte bygderne viden om på begge sider af åen og foer så til deres skibe og ladede 60 skibe med gods, de havde gjort til bytte. Derefter drog Valdemar hjem og sad hjemme den vinter.

Også i det følgende virker sagaen nærmest som et yderst kortfattet og ufuldstændigt résumé af Sakse. Den nævner intet om det Vendertog (til Arkoneggen), som ifølge Sakse fandt sted samme år om høsten; den kender heller ikke til Venderen Dombors sendefærd til Valdemar i det næste forår (det karakteristiske ordskifte mellem denne og Absalon henlægges ved en misforståelse af sagaen til en senere lejlighed, som vi om lidt vil få at se) så lidt som til det samtidig hermed aflyste Vendertog; og den fortæller ganske vist i forbigående, at det næste forår sendte kong Inge af Norge Valdemar et smukt drageskib, men den nævner intet om den til dette knyttede episode med Absalons drøm, hvorom Sakse udførligt beretter.

Denne episode, der nærmest tjener til Absalons personlige forherligelse, er dog af så ringe betydning for begivenhedernes gang, at man nok kan forstå dens udeladelse i en så kortfattet fremstilling som sagaens; værre er det, at denne slet intet véd om, at hertug Henrik af Saksland efter aftale samvirkede med Valdemar på det følgende Vendertog (hvad der udtrykkeligt fremgår af Saksens fremstilling), ti heraf opstår forskellige misforståelser i sagaens påfølgende skildring af dette.

Sagaens fremstilling af dette tog bærer på de fleste punkter præg af et, stundom noget forvirret og mindre korrekt, referat af Saksens fortælling. Den begynder med at melde, at den sommer foer Valdemar atter til Vendland, og på den færd beskadigede han drageskibet; men kongen foer op ad Gudager å (= Goderak, ɔ: Warnow) og havde dér kamp med Venderhøvdingen Mjuklat (= Nuklet). Det er ifølge Saksens af Helmold støttede fremstilling aldeles ikke Valdemars, men Henriks hær, der støder på Nuklet og dræber ham. — Sagaen fortsætter: Fridlev (= Prislav) hed hans søn; han blev fangen af Danerne i den forrige leding (ifølge Sakse var han frivillig gået i landflygtighed fra sine landsmænd) og var nu med kongen og var kristen. De sloges ved den borg, som hedder Urk. Dette navn bør utvivlsomt rettes til Urli (= Wurle); at kampen stod her, stadfæstes af Helmold, medens Sakse ikke nævner stedet for kampen. — Sagaen fortsætter: Kong Valdemar fik dér sejr, men Mjuklat flyede og faldt siden. Danerne (skal altså være: Sakserne) tog hans hoved og satte det på stejle dér ved borgen; Valdemar drog så til sine skibe.

Nu fortsætter sagaen således: Nu spurgte Valdemar, hvem af høvdingerne der havde mod til at ride til Brunsvig og bære hans ærinde til hertug Henrik. — Sakse fortæller det samme, men taler selvfølgelig ikke om Brunsvig, da hertugen deltog i Vendertøget; men da sagaen ikke kender noget hertil, er misforståelsen med ridtet til Brunsvig en logisk følge af dens urigtige opfattelse af situationen. Sagaen betegner (som engang tidligere) urigtigt Henrik Løve som søn af kejser Konrad; den tilføjer, at Henrik var gift med en datter af kong Henrik af

England, og at deres sønner var kejser Otto og pfalzgreve Henrik og Vilhelm den digre, og deres datter Gertrud. Denne interesse for kongeslægter og genealogier er i det hele karakteristisk for Knytlingasaga (i modsætning til Sakse).

Nu fortæller sagaen videre i nøje overensstemmelse med Sakse, hvordan Absalon og Fridlev (Prislav) drog afsted til Henrik; dog indflettes her (sikkert urigtigt) den episode, at de undervejs kom forbi borgen, hvor Mjuklats (Nuklets) hoved sad på stage; »da fældede Fridlev tårer, da han så det, og sagde, at man måtte vente at det vilde gå ham sådan, da han ikke vilde tjene den sande gud«; hos Sakse kommer Prislav med et lignende udbrud, da han får efterretning om sin faders død. Iøvrigt stammer sagaens referat af begivenhederne på den lille ekskursion nøje med Sakse, og end ikke Prislavs opmuntrende tale til følget er glemt. De kommer så hele og holdne tilbage til skibene, hvor de finder kong Valdemar siddende og læsende i psalteren; han bliver glad ved at se dem. — Hele denne episode, der jo ikke har spor af betydning for begivenhedernes gang, kan umuligt stamme fra en formodet rigskronike (efter Weibulls hypotese); den bærer aldeles afgjort præg af at skyldes Absalons personlige minder, og sagaens hjemmelsmand må sikkert have hentet sit kendskab til den enten fra Sakses skildringer, hvad der synes rimeligst, eller fra Absalons personlige meddelelser.

Dernæst fortsætter sagaen (begyndelsen af kapitel 120): Om morgenen sejlede kongen østpå til Svold, hvor Venderne lå med en stor flåde. — Ifølge Sakse ligger Valdemar stadig ved Gudager å (Goderak), medens den rygiske og pommerske flåde ligger på lur bag ved næssene for at overfalde den danske flåde, når Valdemar selv var i land for at hærge, hvad der ikke passer med sagaens Svold. — Sagaen fortsætter: Kongen sendte sin søn Kristoffer ud for at brænde det herred i Vendland som hedder Valung. — Dette svarer til Sakses fortælling om, at Valdemar bød Magnus (kongesønnen Magnus Eriksøn?) brænde byerne langs stranden, for at Venderne skulde tro, at hele Danehæren var oppe i land at brænde bygden; at sagaen her

taler om Valung (på Rygen), hænger åbenbart sammen med dens opfattelse af Svold som den danske flådes station; Kristoffer, der endnu ikke var voksen på dette tidspunkt, må ved en fejltagelse, der måske skyldes en erindringsforskydning, være kommet ind her isteden for Magnus. — Derefter fortsætter sagaen i overensstemmelse med Sakse: Da Venderne så brandene, roede de hastigt til for at overrumple Danerne; men i det samme så de, at Valdemar kom sejlene med hele flåden; de undveg da skyndsomst, så at Danerne ikke kunde nå dem.

Også den følgende episode i sagaen viser nøje tilslutning til Saksens beretning: Danerne lagde siden skibene i havn og tjældede over dem; og da kongeskibet var tjældet, kom ærkebisp Eskil til og sagde: Altid har I Daner travlt; her graver I jer ned, inden I er døde. — Hele denne situation og Eskils ironiske ytring til mandskabet er i fuldstændig overensstemmelse med Sakse; det følgende ordskifte med kongen er derimod lidt ændret i sagaen, der fortsætter beretningen således: Kongen spørger, hvorfor han sagde sådan. Ærkebispens svarer: Fordi jeg ser, at vi kan ligge længe her ved øer og udskær, inden vi kan vinde så stor en sejr, som den vi lod fare i denne overilelse; hastværk er lastværk. — Denne fortsættelse af Eskils ironiske tiltale findes ikke hos Sakse. — Sagaen fortæller videre: Siden foer de til skibs, som ærkebispens æggede dem til, og brændte der alt det land, som ligger ovenfor Strelø, og lå dér om natten (efter Saksens beretning kommer de først nu til Rygen og hærger); men om morgenen efter foer de til Valung (således også hos Sakse) og brændte herredet og agtede sig så hjem. — Denne fornyede omtale af Valung (der det første sted staves Valung, det andet Falong) viser, at sagaens første beretning om plyndringen af Valung må bero på en misforståelse.

Nu fortsætter sagaen således: Den næste nat derefter kom Rygboerne efter dem ved Masnes (dette stednavn findes ikke hos Sakse; ifølge hele sammenhængen kan man her ikke godt tænke på Masnedø; muligvis gemmer der sig her et forvansket vendisk stednavn). Dombor hed deres høvding; han talte om forlig til Danerne, men ærkebispens (sammenhængen viser, at

der hermed menes ikke Eskil, men Absalon) bad dem gå til Valdemar og give ham gidsler. — Såvidt er sagaen i overensstemmelse med Sakse. Men det følgende ordskifte mellem Dombor og Absalon ligner aldeles ikke det hos Sakse, der i overensstemmelse med situationen fremstiller Rygboerne som ydmygbedende, medens sagaen, sikkert som følge af en erindringsforskydning, her indføjer Dombors kæphøje tiltale til Absalon, der ifølge Saksens øjensynligt rigtigere fremstilling fandt sted under en helt anden situation, nemlig da den forrige leding mod Venderne ikke kom afsted på grund af indre uenighed i forbindelse med modvind. Dombors storpralende holdning passer fortrinligt til den hos Sakse skildrede situation, hvor han føler sig tryk ved at iagttage de Danskes indbyrdes uenighed, men yderst slet til den i sagaen skildrede, hvor Rygboerne gerne vil købe sig fri for Danernes hærtog. Ved en kuriøs misforståelse betegnes Absalon i sagaen som ærkebiskop; sagaens hjemmelsmand må da rimeligvis have været vant til at opfatte og betegne ham således og må således tilhøre et yngre slægtled end Absalon selv.

Sagaens ordlyd er omtrent følgende: Da gav Dombor ærkebispens råd og sagde: Du er en ung mand og véd ikke rigtig besked om hvad der er sket; kræv ikke gidsler af os og hæg ikke på vort land; drag hellere hjem og hold siden fred med os, indtil Eders lande er lige så vel dyrkede som vore lande nu er; ti mange af eders lande ligger øde og udyrkede; det høver eder derfor bedre at have fred end ufred (jfr. Dombors første tale hos Sakse: Med væbnet hær har vi hærget jert land, så det ligger hen som en gold og ussel ødemark, medens vort vidtstrakte område knap ævner at brødføde alle de folk, landet fostrer. — — — Tøv hellere lidt med at kræve skat, til du engang har nået os i held og ser os stedte i samme vånde som nu tynger dig selv). Da svarede ærkebispens: Jeg véd, at kong Valdemar gerne vil høre dit råd; og det er vel efter mit sind; drag nu hjem og sig Rygboerne, at vi beder dem ikke om gidsler før end de tilbyder os dem.

Saksens beretning indeholder, som nævnt, på dette sted et

helt andet ordskifte, hvori Dombor på ethvert punkt tager afstand fra sine tidligere udtalelser og i de ydmygste udtryk beder om fred; han tilføjer derefter kun, at Absalon lod sig bevæge af Dombors bønner til at gå i forbøn for Rygboerne hos kongen; kongen tog gidsler af dem og drog så hjem. Sagaen har i stedet for denne beretning en i denne sammenhæng sikkert urigtig og med urimelige enkeltheder udstyret fortælling, om hvordan Valdemar med sin flåde lagde ind i havnen Skaparodde (Schaprode) på Rygen og drog med hele hæren op til Arkon; dér kom Rygboerne mod kong Valdemar med en umådelig hær og holdt slag med kongen; i den kamp fik Valdemar sejr, og af Rygboerne faldt 300000(!), men de efterlevende flyede. Danerne sejlede så til Hedinsø, og da de lå dér, kom Rygboerne til dem, stillede dem 4 gidsler, og sagde ja til alt, hvad de bød dem. Efter denne sejr foer kong Valdemar hjem i sit rige. — Denne beretning hører formodentlig — bortset fra de urimelige overdrivelser — hjemme i et helt andet Vender-tog end det her skildrede.

Således synes alt i Knytlingasagas fremstilling af dette Vendertog at tyde på, at sagaens hjemmelsmand har kendt den til grund for Sakses beretning liggende tradition, snarest gennem læsning i Sakses eget værk; herpå tyder bl. a. sagaens mange referater af taler, der gengives af Sakse. Men han må åbenbart have haft beretningen noget på afstand og har øjensynlig på flere punkter husket fejl, bl. a. ved sit referat af Absalons ordskifte med Dombor; betegnelsen af Absalon som ærkebisp må også opfattes som en lapsus, der ikke var unaturlig for en yngre mand, der væsentlig kun havde kendt Absalon som sådan¹. Adskillige af episoderne, f. eks. den om Absalons og Prislavs besøg hos Henrik Løve, har i og for sig ingen betydning for begivenhedernes gang og hører øjensynligt til de partier af Sakses værk, der direkte gengiver Absalons »memoirer«. Sagaens hjemmelsmand er dog noget anderledes indstillet på begivenhedernes opfattelse end Sakse; hans tidligere iagt-

¹ At det er Absalon og ikke Eskil, der menes, viser tydeligt de ord i Dombors tale: Þu est ungr maðr.

tagne tilbøjelighed til at fremhæve Valdemars personlige deltagelse i Vendertogene mere end Sakse gør, fornægter sig heller ikke her; men også i national henseende synes sagaens standpunkt mere ensidigt end Sakses, hvad der bl. a. viser sig i den noget »chauvinistiske« skildring af det store nederlag, som Rygboerne lider til slut, og som ikke er afhjemlet i Sakses beretning (selv om det aldeles urimelige tal på de faldne Rygboere muligvis kan være forvansket i sagaens håndskriftlige overlevering). Herhen hører måske også udeladelsen af Saksernes deltagelse i Vendertoget, medmindre her blot foreligger en simpel erindringsforskydning. — At sagaens hjemmelsmand ligesom i tidligere afsnit viser sig fuldt fortrolig med Vendlands topografi og endog på et enkelt punkt (Wurle) kan supplere Sakses skildringer, behøver næppe at uddybes nøjere.

I det følgende er det værd at mærke, at sagaen aldeles intet indeholder, der svarer til Sakses udførlige skildringer af Valdemars brudd med Eskil og hele kongens forhold til det kirkelige skisma, så lidt som nogen omtale af Valdemars to Norgestog. Om disse sidste kan sagamanden jo have ment at man kunde få tilstrækkelig underretning hos Snorre og i de andre norske kongesagaer; m. h. t. Valdemars forhold til Eskil og hele det kirkelige skisma foreligger der snarere en forsætlig udeladelse fra sagaens hjemmelsmands side, idet det er et gennemgående træk i sagaen, at den aldeles ikke indlader sig på indre uroligheder og vanskeligheder i Danmark under Valdemars og hans søns regering. — Iøvrigt frembyder Sakses kronologi i det følgende afsnit visse vanskeligheder, idet hans fremstilling synes løst sammenarbejdet af ret usammenhængende enkeltskildringer; sagaen er her noget fastere bygget, uden at man dog overalt tør stole på rigtigheden af dens tildragelsers rækkefølge.

I fremstillingen af de følgende Vendertog stemmer sagaen i det hele overens med Sakses enkeltskildringer, men afviger ofte fra ham i disses rækkefølge. Ifølge sagaen begyndte det næste Vendertog med, at Valdemar sejlede til Strelø (der ikke nævnes hos Sakse); Absalon red op i land og holdt ting med bønderne (ifølge Sakse var det med Rygboerne), på hvilket

biskoppen bød dem drage til Volgast med kongen og yde ham hærfølge; det gjorde Rygboerne og drog med kongen, de havde en stor hær og lagde sig i »Kuaviz« (navnet ikke hos Sakse). Der kom Volgasterne imod dem og gav kongen gidsler og lovede ham lydighed, og siden foer hæren hjem. — Hos Sakse finder disse sidste begivenheder først sted på det følgende Vendertog.

Her indskyder sagaen en episode, hvortil der ikke findes noget helt tilsvarende hos Sakse. Sagaen fortæller, at på det næste tog foer Valdemar til Grønsund, fordi Rygboerne vilde bryde forliget; de havde givet sig under hertug Henrik af Brunsvig og stillet ham gidsler, fordi Henrik kaldte hele egnen om Volgast sit rige; han havde også hæret på Rygen. Men da Rygboerne spurgte, at Valdemar var kommet til Grønsund og agtede at hæрге på deres land, drog de til møde med kongen og gav sig på ny i hans vold, og Valdemar drog så hjem. Men da Henrik spurgte dette, klagede han til kongen over, at han havde taget gidsler af Volgasterne og hæret Rygboernes land, fordi han kaldte dem sine undersåtter. Han sendte da sine mænd til Valdemar og bad ham give erstatning for, at han havde hæret hans land; ellers vilde han hævne det og drage med hær til Danmark. Men imens sendemændene var borte, havde Østvenderne en uhyre hær ude og foer mod det rige, som hertugen havde i Vendland, og brændte det og dræbte alt folket. Henrik gav Absalon skyld for dette råd, uagtet han var sagesløs deri; men da hertugen fik sandheden at vide herom, sendte han straks for anden gang mænd til kong Valdemar og bad ham om forlig samt om, at han sammen med ham vilde hæрге på Vendland. Valdemar sagde ja dertil, fordi Volgasterne da også havde brudt forliget med ham. — Af alt dette findes der kun hos Sakse spredte momenter; fortællingen ser i og for sig ikke usandsynlig ud, selv om det er vanskeligt at dømme sikkert om dens kildeværdi; Henriks mistanke til Absalon om at stå bag ved Østvendernes angreb på hans rige synes ikke at have været ugrundet, hvis man til dette tog tør henføre Sakses fortælling om Gudskalks sendefærd til Pommern for at ægge landsfolket til kamp mod Henrik; hos Sakse berettes der dog først om denne på et senere tidspunkt.

Nu følger i sagaen fremstillingen af det nye Vendertog, som Valdemar og Henrik gør i fællesskab, og som hos Sakse danner den direkte fortsættelse af sagaens forrige Vendertog. Sagaen slutter sig i det hele nogenlunde nær til Sakse i skildringen deraf; den beretter, hvordan Valdemar og Henrik i fællesskab hærgede på Vendland; hertugen rykkede frem med sin hær til Demmin og indesluttede borgen, men landsfolket samlede sig og vilde værge sit land, og de overfaldt en nat hertugens mænd og dræbte dér om natten to grever af hertugens, Adelbrekt og Henrik (∴ Adolf af Holsten og Henrik af Ratzeburg; ifølge Sakse var det dog Adolf og Regnald, der faldt, medens Gunzelin og Henrik reddede sig); dér faldt halvfemte hundrede mand af hertugens folk (tallet ikke hos Sakse), men mange blev sårede, og alle andre flyede. Men da det blev dag, og Sakserne så hvad Venderne havde for, red de tilbage og kæmpede med dem og slog dem på flugt. Derefter vandt Henrik borgen og dræbte utallige Vender. Valdemar foer med sin hær til Volgast og lejrede sig for borgen, men Venderne bad kongen om forlig, gav sig i hans vold og stillede ham gidsler (dette træk ikke hos Sakse), og natten efter flyede de ud af borgen, uden at kongen mærkede det (således også hos Sakse). Da Valdemar fik det at vide, besatte han borgen med sine mænd og drog siden op ad en å (∴ Peene) til Dunzarbro (navnet ikke hos Sakse). Morgenen efter kom Henrik fra Grozvin (der ikke nævnes hos Sakse) og gik straks ombord hos Valdemar, og hertugen undredes over, hvordan kongen og hans mænd havde kunnet sejle så langt (dette lille træk ikke hos Sakse). Da gik alt venligt til imellem dem, og da indledede Valdemar svogerskab med hertugen på sin søns vegne, og deri samtykkede denne; de trolovede deres børn, som da lå i vugge; drengen hed Knud og pigen Gertrud. — Denne underretning har Sakse bragt adskilligt tidligere; det må være en hukommelsesfejl af sagaens hjemmelsmand, at det var Gertrud, som Knud ved denne lejlighed blev trolovet med; det var ifølge Sakse en anden datter af Henrik, som fæstedes til Knud, og først efter hendes død trådte Gertrud i hendes sted. — Sagaen fortsætter: Morgenen efter roede Valdemar til Stolpe,

og Henrik foer til Demmin og nedbrød og brændte alle bor-gene. Så foer Valdemar tilbage til broen; dér kom til ham Kazimar, som da var herre i Vendland (3: Pommern) og stillede ham gidsler og blev hans mand (omtales ikke udtrykkeligt af Sakse, men passer ret godt ind i hans fortælling); men Valde-mar overlod ham $\frac{2}{3}$ af Volgast, den tredje gav han Rygboerne (ifølge Sakse fik Kazimar $\frac{1}{3}$, Prislav Nukletsøn $\frac{1}{3}$ og fyrst Tetislav af Rygen $\frac{1}{3}$). — Derefter fortæller sagaen: Siden foer kongen til Strelø og forhandlede dér med sin hær; da gav han sin søn Knud kongenavn med Absalons og andre høvdingers råd; han var da årsgammel. Så foer Valdemar hjem til Danmark. — Denne episode henlægger Sakse til et af de følgende tog til Rygen.

Hele sagaens fremstilling af dette Vendertog giver da et lignende billede af dens hjemmelsmand som de foregående afsnit: han har været velkendt med Nordtysklands topografi, og hans stednavne passer i det hele godt ind i Saksess fremstilling; hans forkærlighed for Valdemar personlig fornægter sig ikke. Men iøvrigt forholder sagaen sig i dette afsnit noget selvstændigere til det hos Sakse overleverede fortællingsstof, og det kunde se ud til, at dens hjemmelsmand har været i besiddelse af adskilligt kendskab til forholdet mellem Valdemar og Henrik, der ikke genfindes i Saksess skildringer.

Derefter følger i slutningen af sagaens kapitel 120 og begyndelsen af dens kapitel 121 en beretning om to tog til Rygen; Sakse fortæller ligeledes om to tog sammesteds, men her afviger sagaen på ret væsentlige punkter fra hans fremstilling. Om det første tog melder sagaen ganske kort, at Valdemar foer til Rygen og brændte i Valung; Absalon og Ødanerne var hurtigst på færde, så de ventede kongen i syv nætter ved Hidensø og drog derfra hjem. Hertil findes slet intet tilsvarende hos Sakse. — Om det næste tog fortæller sagaen fyldigere, at den næste vår udbød Valdemar leding og foer til Rygen og lagde sig ved Strelø ved en offerlund, som hedder Boka (ukendt af Sakse) og skændte og brændte overalt, men tog folk og fæ og bragte ombord; siden lagde de om på den anden side af Rygen ved Valung og brændte dér, og foer derfra til Vik (ukendt af Sakse,

ligger på halvøen Wittow) og brændte alt landet; derfra roede de til Hidensø og lå dér to nætter og holdt hvil. Så bad kongen Absalon fare i forvejen, men kongen og Jyderne lagde ind under Strelø; men da det skumrede, roede bispen op med sin flåde frem foran kongen til Parez (Saksés Por?) og red siden op til den borg der hedder Garz (Kareuz); dér kom Venderne imod dem og red straks i kamp med biskoppen og sloges ved et vand; dér blev en hård kamp og stort mandefald, og bispen fik sejr, og dér faldt af Venderne 1100 mand, men én mand af biskoppens (tallene ikke hos Sakse); men to af biskoppens mænd gik til bunds, som prøvede at svømme omkap (dette træk også hos Sakse). Siden red bispen ud til sine skibe, og da de førte hestene ombord, kom Valdemar til og spurgte, hvad de havde udrettet (ifølge Sakse havde han ligget og sovet), og bispen sagde ham det. Kongen takkede ham med fagre ord for denne sejr, og de foer siden alle sammen til Strelø (Strelø nævnes hos Sakse først ved det næste tog til Rygen). Øboerne havde nu fanget meget bytte, men Jyderne misundte dem det og sagde, at Øboerne fik alt, men Jyderne gik glip deraf; men de turde dog ikke sige dette, mens kongen hørte derpå (denne episode ukendt af Sakse). Derefter foer kongen med en hær til Åsund (bør rettes til Jasmund) og hærgede dér; dér dræbte de høvdingen Dalemar og tog dér alt folk og fæ og drog siden til Hidensø (denne episode ligeledes ukendt af Sakse). Dér kom Rygboerne til møde med kongen og bad om nåde og stillede ham gidsler og gav ham sådan skat som han krævede, og lovede kongen lydighed. Derefter foer kongen hjem til Danmark. — Rygboernes hylding og given gidsler henføres af Sakse til det sidste af de to Rygentog, han her beretter om, og henlægges til Strelø. Hertil henlægger Sakse også den hylding af den lille Knud Valdemarsøn som konge, som sagaen har berettet ved et tidligere Vendertog.

Dette tog til Rygen kan da af en række enkeltheder skønnes at svare til det første af de hos Sakse skildrede Rygentog; men på mange punkter er dog afvigelserne så store, at man her synes at stå overfor en mere selvstændig og af Sakse delvis

uafhængig tradition. Sagaens fremstilling skæmmes ganske vist et enkelt sted af en noget letsindig omgang med tallene (som vi også før har set prøve på) og en dermed sammenhængende, noget »chauvinistisk« tendens; men de mange stedfæstelser, der (trods enkelte navnes mulige forvanskninger) viser sagaens hjemmelsmand som vel underrettet om Rygens og de omliggende landes topografi, giver dog fremstillingen et vist troværdighedspræg. Det samme er tilfældet med høvdingenavnet Dalemar, der ganske vist ikke findes hos Sakse i denne sammenhæng, men går igen i hans oldhistorie, hvor høvdingen Daleman i Frodesagaen (i begyndelsen af 2. bog) åbenbart er en genganger af ham, ligesom kongerne Olimar og Strumik i Fred-Frodes saga (i Saksens 5. bog) er gengangere af Venderhøvdingen Otimar og Venderkæmpen Strumik, som Sakse omtaler ved et par af de følgende Vendertog. At Valdemars førerskab som sædvanlig fremhæves stærkere end hos Sakse, behøver næppe at nævnes.

Nu følger i begyndelsen af sagaens 122. kapitel et meget karakteristisk afsnit, som ikke har noget modstykke hos Sakse. Sagaen beretter: Valdemar gav sin søn Kristoffer rige i Jylland; han havde hertugdømme i Hedeby og det rige som hører dertil; han var en mægtig mand. Kong Valdemar havde jævnt hen stor mæje, mens han rådede for riget; han gjorde otte ledingstog til Rygen, inden han vandt landet. — Dette lille stykke med den stærke interesse for kongehusets forhold og for kong Valdemars personlige indsats er meget typisk for sagaens hjemmelsmand; det er iøvrigt noget påfaldende, at Sakse rent glemmer at fortælle om Kristoffers indsættelse til hertug i Slesvig.

Derefter følger i sagaen et ganske kort referat af det tog, som Absalon og Kristoffer (samt Magnus Eriksøn ifølge Sakse) foretog til egnen om Tribsees i Forpommern; det hedder her: En vinter ved fastetid foer hertug Kristoffer og bisp Absalon til Svold og brændte dér alt op til Tribuzis (Tribsees), så at det lå øde mange vintre efter; da lå de 20 nætter vejrfaste i åen Svold i stort uvejr, og fik siden bør og foer hjem (alt i ret nær overensstemmelse med Sakse). — Derimod omtaler sagaen

ikke det følgende ledingstog til Volgastegnen, på hvilket kongen ifølge Sakse fra hertug Henrik fik bud om Buris' forræderi, ligesom dette ikke nævnes med et ord i sagaen; slige indre vanskeligheder har sagaens hjemmelsmand, som før nævnt, åbenbart ikke anset det for betimeligt at omtale. Heller ikke Nordmændenes indblanding i Buris' forræderi eller Valdemars andet Norgestog nævnes med et ord, og sagaen går nu direkte over til at skildre Rygens erobring.

Sagaens fremstilling af denne er affattet i den sædvanlige kortfattede stil og slutter sig i det hele nær til Saksen. Det hedder i den: Efter dette stod det roligt i tre vintre, inden Rygboerne brød det forlig, som før var sluttet. Da udbød kong Valdemar leding og foer til Rygen og kom der på Hvidesøndag og vandt borgen Arkon (Hvidesøndag, 3: første Søndag efter Påske, passer ikke særlig godt med Saksens fremstilling). Da kom til kong Valdemar Tetislav, Rygboernes konge, og hans broder Jarimar og alle de bedste mænd af Rygboerne (if. Sakse skete dette på stranden ved Karenz) og gav landet og sig selv i kong Valdemars magt og bad ham gøre med dem som han vilde. Da bød kongen dem tage ved kristentroen; de sagde sig at ville gøre som kongen og Absalon bød. — Efter disse meget kortfattede meddelelser følger en med Saksens skildring nøje overensstemmende fremstilling af, hvorledes Sune Ebbesøn lod Svantevits billede slæbe ud af hovet, hugge i stykker og brænde under madkedlerne. — Derefter fortsætter sagaen: Bisp Absalon og alle klerkene kristnede folket og døbte 1300 (tallet ikke hos Sakse) på én dag. Morgenen efter foer kongen og hans mænd til Karenz og lod der omstyrte tre afgudsbilleder: Rygevit, Porevit og Porenut (navnene forvanskede i sagaens håndskriftlige overlevering); derefter fortælles det samme »fule jærtegn« om disse guder, som også Sakse beretter. — Samme dag, hedder det videre, som disse afgudsbilleder blev brændte, kristnede de 900 (tallet ikke hos Sakse) og viede 11 kirkegårde (hos Sakse: 3). De tog dér meget gods af gudernes: guld og sølv, silke og pel og purpur, hjelme og sværd, brynjer og alskens våben.

Derefter tilføjer sagaen følgende, der ikke er afhjemlet i

Saksess fremstilling: En femte gud hed Pizamar, han var i staden Åsund (bør rettes til Jasmund), han blev også brændt. Han hed også Tjerneglov, han var deres krigsgud og foer på hærfærd med dem; han holdt længst ud, men dog fik de ham den tredje vinter derefter; og de kristnede i alt i landet 5000 i denne færd. Derefter foer kong Valdemar og biskop Absalon og hele hæren hjem. — Her giver sagaen således en af Sakse uafhængig overlevering, der indeholder et par ellers ukendte vendiske gudenavne og i det hele ser ret troværdig ud. — Endelig fortsætter sagaen i begyndelsen af kapitel 123: Medens kong Valdemar levede, blev der rejst 11 kirker på Rygen, og bisp Absalon indviede dem. Der er nu biskopssæde i byen Osna, og er der nu i det bispedømme 130 kirker. — Denne efterretning, der ikke genfindes hos Sakse, synes at stamme fra adskilligt senere tid (c. 1200 eller senere) og røber den samme sans for statistisk-topografisk redegørelse, som vi også tidligere har mødt i sagaens særstof. — Endelig meddeler sagaen en enkelthed vedrørende kong Valdemars personlige forhold, der strider såvel mod dens egen senere fremstilling som mod Saksess og vel snarest må skyldes en misforståelse af hjemmelsmandens ord; den beretter nemlig, at efter at Rygen var kristnet, drog kong Valdemar ikke mere (personlig) i leding.

Derefter følger i sagaen en redegørelse for, at for det gods' skyld, som kong Valdemar tog på Rygen, opstod der uenighed mellem ham og hertug Henrik, fordi denne sagde at Rygen var hans land og at han ejede det gods. Han bød da Østvenderne hæрге på Danmark. — Denne efterretning genfindes ikke hos Sakse, men den stemmer med Helmold og er utvivlsomt rigtig, idet den passer ypperligt til hele situationen i de følgende år. Her er således atter et-af de punkter, hvor sagaens særoverlevering giver et nyttigt komplement til Saksess fremstilling. — Sagaen fortsætter: Da kong Valdemar spurgte det, bød han Absalon og Kristoffer, at de skulde værge landet; men de vilde ikke tage imod dem til lands, men udbød leding, et skib fra hvert herred i Danmark. — Der gemmer sig sikkert heri en hentydning til den omordning af krigsførelsen mod Venderne,

der ifølge Sakse fandt sted umiddelbart efter Rygens erobring, idet de store fælles ledingstog afløstes af en mindre flåde af vagtskibe, der under Absalons og Kristoffers anførsel såvidt muligt hele året kunde bekæmpe de vendiske sørøvere; men tanken er ikke så tydeligt udtrykt som hos Sakse.

Nu følger i sagaen en skildring af Absalons og Kristoffers påfølgende kampe med Kurer og Ester ovre ved Øland, der vel i begivenhedernes grundtræk stemmer med Saksens, men absolut er langt mere »chauvinistisk« tilskåret og aldeles lægger dølgsmål på de store vanskeligheder, den danske hær var stedt i. Sagaens fortælling lyder omtrent som følger: Men da de var ude på hærskibene, spurgte de, at Kurerne havde en hær ude og hærgede på Blekinge; de vidste dog ikke sikkert, om dette var sandt, og det tyktes dem da, at de måtte gøre noget i den anledning; og tog de da den beslutning, at Kristoffer og Absalon og Esbern foer did og sejlede til Øland; dér tog de meget gods og mange mænd (hos Sakse skåner de netop Ølænderne). Men da de kom til deres skibe, spurgte de, at Kurerne var ved Møn (Sakse nævner intet navn, men det fremgår tydeligt af hans skildring, at det hele foregår ovre i den østlige del af Østersøen); de løslod da det folk, de havde taget dér, stævne straks did, hvor de var, og fandt dem ved en havn, som hedder Jarnloke (navnet ikke hos Sakse). Men da Kurerne fik at vide, at en hær drog imod dem, trak de deres skibe på land og byggede sig et værn på landet (således også hos Sakse) og tænkte at det var Sveer. En gammel mand af Kurerne sagde, at det var Daner, »og er det ikke rådeligt at oppebie dem«, sagde han. Da roede den gamle mand bort med sine skibe, men de andre Kurer lå tilbage med ni skibe (episoden med den gamle mand findes ikke hos Sakse). Da kom Kristoffer og de andre til med deres hær, og indlod sig straks i kamp med dem; og dér faldt alle Kurerne, så at ikke en moders sjæl undkom, men 2 mænd faldt af Danerne. Siden tog Danerne dér deres skibe og gods og drog hjem med, og havde nu fanget en stor sejr. — Hvad der, som ovenfor nævnt, særlig falder i øjnene ved denne beretning, er, at den aldeles fortier den vanskelige

situation, som den danske flåde en tid lang var bragt i, og fremstiller det hele som en yderst let sejr, der som sædvanligt også talmæssigt overdrides stærkt. »Den gamle mand« er næppe andet end en af sagamandens statister; bortset fra navnet på havnen (der sikkert ikke med sagaen bør henlægges til Møn) er der næppe grund til at formode, at der for sagaens hjemmelsmand har foreligget væsentlig andet og mere end Sakses skilddring; men denne er ganske vist ved genfortællingen blevet ret grundigt omdannet i Danernes favør.

Nu følger i Knytlingasaga en forholdsvis udførlig redegørelse for sankt Knuds skrinlæggelse i sommeren 1170 og det påfølgende forlig mellem Valdemar og Erling jarl af Norge. Det hedder først i nær overensstemmelse med Sakse: Denne sommer ved midsommerstid blev den hellige Knud Lavard, kong Valdemars fader, skrinlagt i Ringsted, og der skete da fagre jærtegn på hans hellighed. Og Knud, Valdemars søn, blev da viet til konge med sin faders råd og samtykke af hele almuen i Danmark; han var da få vintre gammel. Da blev også sluttet forlig mellem kong Valdemar og Norges konge Magnus Erlingsøn. — Dernæst fortsætter sagaen: Så kom Erling Skakke, kong Magnus' fader, til Danmark og traf kong Valdemar i Randers (stedfæstelsen findes ikke hos Sakse), og de taledes meget ved om Norges konges og Danekongens mellemværende.

Såvidt stemmer sagaen i det hele vel med Sakse; men med hensyn til indholdet af forliget er der en påfaldende forskel mellem de to kilders referat. Sakse beretter nemlig, at Erling gik ind på at fostre Valdemars spæde søn Valdemar, og hvis Magnus Erlingsøn skulde dø uden ægte arving, skulde Valdemar Valdemarsøn være hertug af Norge og rigets arving. Endvidere blev Erling kong Valdemars mand og lovede at følge ham i ledning med 60 skibe. — Sagaen véd derimod intet herom, uden forsåvidt den beretter, at Valdemar fik anerkendt sin højhedsret over Viken, men satte Erling til jarl derover (det er naturligvis hertil, at Sakse sigter med sine ovenanførte ord om, at

Erling blev Valdemars mand); om den dynastiske aftale véd den intet at melde. Til gengæld har sagaen en lang redegørelse for slægtskabsforholdet mellem Valdemar og Erling samt hans søn, og tilføjer, at det havde været en privat aftale mellem Valdemar og Erling, dengang Valdemar hjalp ham og hans søn til at vinde Norge, at han skulde have Viken til løn derfor. — Som det vil ses, er det stadig Valdemar Sejrs synspunkt, der er afgørende for sagaen; således som forholdene senere havde udviklet sig, havde denne ingen interesse i, at aftalen om hans tronfølgeret i Norge skulde komme offentlig frem, men derimod nok årsag til at fremhæve hans faders ret til Viken. At sagaens meddeler har stået Valdemar Sejr meget nær, skønnes tydeligt af de nøjagtige meddelelser om frændskabet mellem de to kongehuse.

Derefter skildrer sagaen det Vendertog, der fandt sted om høsten samme år, og dens beretning holder sig her i førstningen nær til Saksers fortælling, selv om den er så kortfattet, at man ikke rigtig forstår situationen uden at have Saksers udførlige skildring ved hånden. Det hedder i sagaen: Denne høst udbød kong Valdemar leding og foer til Jomsborg og til Stenborg (o: Julin og Kamin); det er østligst i Vendland. Kongen foer ad et lidet sund og tænkte at slippe ud deraf (dette forstås først rigtigt, når man af Sakse véd, at den danske flåde var stævnet ind ad Swinemünde og derefter ad den østlige Oderarm, Diewenow, ud mod havet, hvor udløbet dog var for grundt til at skibene kunde slippe igennem). Da sagde Danerne (hos Sakse: Jyderne), at de tyktes at være kommet ind i en sæk¹, og sagde at dette var bisp Absalons råd og værk: han havde fået dem ind i en sæk, som ingen af dem kunde slippe ud af, »ti der er hær inde på land ved siden af os, og flåde udenfor os; dette er dog ikke kommet tidligere end man kunde vente, da du ikke tænker på andet end at fuse frem og udmærke dig;

¹ Det er ganske morsomt, at sagaen udtrykkeligt bruger denne vending, der afgørende støtter min rettelse (i den kommende Sakseudgave) af *discissum saxi vinculum* til *discissum sacci vinculum* (Müller-Velschows udg. s. 864, l. 5).

men selv om du er en stor hærmand og kæmpe, så er det dog ikke sikkert, at du kan blive ved med at tiltro dig selv alt og andre ingenting, selv om det en tid lang er gået sådan.«

Medens denne tale er en (noget udvidet) gengivelse af de oprørske Jyders tale hos Sakse, er Absalons svartale i sagaen et konglomerat af den tale, som Skorre Vagnsøn hos Sakse holder til Jyderne for at forsvare Absalon, og det råd, som Absalon senere på høvdingestævnet på Valdemars opfordring fremsætter. Det hedder i sagaen: Da svarede bisp Absalon ganske roligt: »Siden det er mig, der har bragt eder i vånde, så skal jeg også frelse eder af vånde; men slige ytringer vil jeg ikke oftere høre; ti vi burde have mands- og ikke kvindehjærte og ikke tale ilde om nogen, selv om der ikke altid synes at være magsvejr i vente (denne del af talen svarer til Skorre Vagnsøns tale hos Sakse). Nu vil jeg og mit følge fare først, og mine råd skal I så følge; men hvis I ser, at vi slipper ud af sundet, så skal I hastigt gøre jer rede og sprænge til hest frem på landjorden, og ride i fylket skare frem mod landhærene, og lad os så se, hvordan angrebet løber af (denne del af talen svarer til Absalons råd i høvdingestævnet hos Sakse).

Sagaen fortsætter: Bispens råd blev fulgt. Venderne havde en stor hær både til lands og til vands; men førend Venderne flåde var gjort klar, roede biskoppen imod dem og yppede straks hærråb, og hele flåden flyede, som lå i vejen for dem, og turde ikke slås med ham; men hestfolket red til borgen (o: Julin) og mødte Venderne udenfor den og gav sig i kamp med dem; bisp Absalon kom dem da også til hjælp, da han ikke fandt nogen modstand fra flåden; da vendte mandefaldet sig snart til Venderne, så at de i kort tid dræbte 6000 af dem, men de andre flyede; de tog mange folk til fange og bragte ombord i skibene. — Denne fremstilling er i det hele i ret nær overensstemmelse med Sakse, om end meget kortfattet i forhold til hans skildringer; tallet på de faldne Vender er som sædvanligt en tilføjelse af sagaen.

Sagaen fortsætter: Morgenen efter kom en mand ridende ned til dem fra landet og sagde, at han vilde underhandle om

forlig på sine landsmænds vegne, men han foer i virkeligheden med falsk og svig, og bisp Absalon lod ham gribe og fik sande efterretninger af ham; siden var han i bispens varetægt i fire nætter, og så løste hans søn ham ud for 100 mark sølv. — Dette også i nogenledes overensstemmelse med Sakse, der dog ikke kender noget til Venderens svigefulde hensigter eller til hans tilfangetagelse og løskøbelse.

Alt i alt bærer sagaens fremstilling af dette Vendertog præg af aldeles overvejende at være genfortælling af Sakses stof, dog med visse hukommelsesforskydninger (sammenblandingen af Skorre Vagnsøns apologi for Absalon og af dennes egen tale i høvdingerrådet).

Nu følger i sagaen en episode, som Sakse fortæller i en helt anden sammenhæng, nemlig ved år 1167 eller så, da man i Danmark ventede indfald af Sakserne. Det hedder i sagaen: Derefter foer Danerne hjem, og da bisp Absalon sejlede nordpå til Øresund, lå han i Hylleminde med seks skibe¹. Det var syv nætter før Allehelgensdag. Bispen og hans mænd lå med tre skibe ved mindet, men de tre andre var oppe i strandkanten. Medens bispen læste ottesang, kom ni Venderskibe imod dem, alle overmåde store, og lagde straks til kamp imod dem, og da de havde kæmpet en lille tid, greb Venderne til flugten; Danerne tog et skib fra dem, men otte undslap. Siden foer bispen hjem og kom hjem syv nætter efter.

Denne lille episode, der hos Sakse fortælles langt udførligere og med særdeles interessante biomstændigheder vedrørende den islandske sagamand Arnald i Absalons følge, hører ifølge sagens natur så nøje med til de partier hos Sakse, der bygger på Absalons (og måske Sakses egne) personlige minder, og har så ringe betydning for de samlede Venderkampe, at man næsten nødvendigt ledes til den antagelse, at sagaens hjemmelsmand har sit kendskab til den fra Absalon selv eller måske snarere fra Sakses værk; men han har, måske som følge af fejlhuskning,

¹ Ifølge Sakses langt udførligere fortælling må Hylleminde søges i nærheden af Slagelse, snarest er det identisk med Korsør nor. Herom må jeg i det hele henvise til min afhandling i festskriftet til Kr. Erslev (1927).

henført den til et andet tidspunkt og en anden sammenhæng end den som Sakse giver. At Hylleminde i virkeligheden skulde have noget med Øresund at gøre, er der intet der taler for.

Nu følger i sagaen en skildring af det tog, som de Danske den følgende sommer gjorde til Vagrien (toget til Stettin, som Sakse fejlagtigt skyder ind imellem, fortæller sagaen ikke på dette sted, da dens hjemmelsmand enten fra de danske årbøger eller andenstedsfra må have vidst, at det først fandt sted senere). Sagaen fortæller: Sommeren efter var der også udbudt leding, og flåden skulde mødes i Grønsund (if. Sakse ved Masnedø); der kom ærkebisp Eskil med Skåningerne, bisp Absalon med Sællandsfarerne, og Kristoffer med sit følge; de foer siden til Bramnæs og brændte der alt. Der kom imod dem en greve, som hed Hyrning (hos Sakse: Horne eller Urne), til kamp med dem og havde et stort følge og var en stor hærmænd; men dog drev de snart hans hær på flugt; mange blev dræbte og nogle fangne (dette virker i det hele som et meget kortfattet og noget tendentiøst referat af Saksens skildring af toget; Sakse taler ikke om nogen stor sejr over Horne og hans folk). — Sagaen fortsætter: Siden foer Danerne til skibene og traf kong Valdemar ved Gedsør og fortalte ham om deres tog; da misundte Jyderne dem dette og sagde, at Sællandsfarerne fik alt gods, men de syntes at de selv gik glip deraf. — Dette træk om Jydernes misundelse forekommer også andensteds i sagaen; det nævnes derimod ikke af Sakse i denne sammenhæng.

Derefter findes i sagaen følgende meget kortfattede beretning om det følgende Vendertog: Saa foer kongen til Strelø med sin hær og red der op til Tribuzis (Tribsees) og i Tripiden; de brændte viden om landet, vandt borgene, dræbte indbyggerne, vandt bytte og drog siden hjem. — Dette svarer til Saksens udførlige beretning om indtagelsen af Otimars by; Sakse nævner ingen navne.

Hermed slutter sagaens 124. kapitel.

Knytlingasagas 125. kapitel indtager forsåvidt en særstilling, som det på grund af ufuldstændigheden af Saksess værk for årene 1172—76 kun på visse punkter lader sig sammenstille med dette. Flere af sagaens beretninger på dette sted har som følge heraf selvstændig kildeværdi. Dette gælder således straks om det første stykke i kapitlet, der lyder omtrent som følger: På denne tid forberedte hertug Henrik af Brunsvig sin Jorsalfærd; men inden han drog afsted, sendte han bud til bisp Absalon, at han skulde drage hans datter Gertrud imøde, som Knud Valdemarson skulde have; men bisp Absalon var da syg og kunde ikke rejse, og det tyktes hertugen ilde. Men om vinteren mod Jul sendte hertug Henrik hende til Hedeby og sendte brev til bisp Absalon og sagde deri, at ingen mand i Danmark stolede han mere på end ham. Siden sendte kong Valdemar mænd at drage hende i møde og tog hæderfuldt imod hende. Men hertug Henrik foer til Jorsal og hjem igen.

Det er nærmest påfaldende, at denne beretning, der synes bygget på Absalons personlige minder, ikke genfindes i Saksess værk, og man fristes til en vis grad til at tro, at den måske oprindeligt har stået der, men senere er faldet ud deraf — hvad der på grund af den overleverede teksts mangelfulde tilstand netop m. h. t. årene 1172—76 nok kunde tænkes muligt. Dog kan dens udeladelse naturligvis også have andre årsager; i hvert fald falder Henriks rosende udtalelse om Absalon mindre godt i tråd med den dom, som ellers i Saksess værk fældes over den store Sakserhertug.

Sagaen fortsætter: Men da den vinter var leden, udbød kong Valdemar atter hær og foer til Vendland og ind ad Plazmynni (Swinemünde) til Gorgasia (ukendt af Sakse) og brændte dér alt. Derefter foer kong Valdemar til Burstaborg (Stettin) og belejrede den længe; enden blev, at borgerne gav sig i kongens vold og gav ham gods til forlig og stillede ham gidsler. Derefter foer kongen tilbage til sit rige, og det stod så roligt i nogen tid. — Vi har her sagaens omtale af det tog til Stettin, som er kommet på en gal plads i Saksess værk, og som af årbøgerne sættes til c. 1176, medens sagaen snarere synes at henhøre det til

årene om 1173. Sagaen har et af Sakse ukendt stednavn, men virker iøvrigt her nærmest som et yderst kortfattet udtog af Saksesskildring.

Sagaen fortsætter dernæst som følger: Vinteren efter ægtede kong Knud fru Gertrud, hertug Henriks datter; og på den tid døde Kristoffer, kong Valdemars søn. — Begge disse efterretninger, der i høj grad savnes hos Sakse, ligger i samme interesse-sfære som så meget andet af Knytlingasagas særstof, der vedrører det danske kongehus' personlige og dynastiske forhold.

Derefter fortsætter sagaen — karakteristisk nok uden at nævne et ord om Magnus Eriksøns sammensværgelse mod Valdemar, der hos Sakse fortælles såre udførligt — på følgende måde: På den tid nedlagde ærkebisp Eskil sin værdighed og bad Absalon tage imod ærkebispedømmet; men han vilde på ingen mulig måde tage derimod; men siden tog kong Valdemar og ærkebisp Eskil ham med vold og satte ham så godt som halvt tvungen i ærkebispesædet og gav ham ærkebispnavn. Men om våren efter i fasten drog ærkebisp Eskil til Clairvaux — det er et stort munkekloster — og døde som munk dér; han sad adskillige vintre på Lundestolen.

Efter disse meddelelser, der nærmest virker som et meget grovt og omtrentligt samt yderst kortfattet excerpt af Saksesskildringens fremstilling, fortsætter sagaen: Valdemar spurgte, at Venderne havde bygget to borge i Plazmynni (Swinemünde), medens de var forligte og der var fred imellem dem; dette ærgrede i høj grad kongen og alle Daner, fordi de mente deraf at kunne slutte, at Venderne vilde bryde forliget. Der drog da sendemænd mellem Valdemar og Henrik om at de skulde udbyde hær og fare til Vendland og mødes der; hertugen foer med sin hær til Demmin. Valdemar udbød ledning af Danmark og foer over Volgast til Fuznon og hærgede, og alt landsfolket flyede; han brændte tre borge: Fuznon og Vinborg og Fuir (navnene ikke hos Sakse). Så foer atter sendemænd mellem Valdemar og Henrik om, at de skulde mødes i Grozvin; dér kom kong Valdemar til stævne, som de havde aftalt, men hertugen kom ikke. Siden lagde Valdemar sig for Kotskogaborg (Gützkow); han lå

for borgen om natten og brændte den natten efter og foer siden til sine skibe og gjorde dér ende på fejden. Siden foer Valdemar til Plazmynni (Swinemünde) og foer ud dér. Men de to borge, som Venderne havde bygget, dem havde floden taget om vinteren og nedbrudt dem helt. Derefter foer kongen hjem.

De to borge ved Swinemünde, som omtales i begyndelsen og slutningen af dette stykke, nævnes først senere af Sakse (i slutningen af 15. bog); men da Sakse her udtrykkeligt meddeler, at de var byggede i steden for en ældre, som Venderne tidligere havde bygget (uden at Sakse har nævnt noget derom), og som var lagt af havet, er der grund til at tro, at det forholder sig rigtigt med Knytlingasagas meddelelse, hvorefter borgenes (skal altså rettere være: borgens) opførelse var anledningen til Valdemars og Henriks fælles Vendertog (Sakse nævner som påskud en udplyndring af Valdemars sendemænd, som Venderne havde gjort sig skyldig i, hvad der vel også kan have været en medvirkende årsag). Sakse nævner, at Valdemar stak ild på Julin by, som indbyggerne havde ladt i stikken; dette svarer til erobringen af de tre borge med de besynderlige navne, som sagaen beretter. Også Sakse omtaler det møde mellem Valdemar og Henrik, der ikke blev til noget; men hos Sakse er det nærmest Valdemar, der har skylden herfor, idet han vender om undervejs, fordi der var en dyb flod og andre hindringer imellem. Mødestedet nævnes ikke hos Sakse. — Alt i alt stadfæster da også dette kapitel af sagaen det hovedindtryk, som vi tidligere har fået af dens hjemmelsmand: vel orienteret i de politiske forhold (måske på enkelte punkter bedre end Sakse), med en stærk dynastisk interesse for det danske kongehus og begivenhederne i dette, og med en ligeså stærk forkærlighed for Valdemar den store personlig.

Sagaens 126. kapitel begynder med en kort notits om, hvordan paven tilstod Absalon palliet og legatværdigheden over Sverige (svarende til slutningen af Saksens 14. bog), og derefter

hedder det: Da den vinter var leden, udbød kong Valdemar leding af hele Danmark, og flåden samledes i Grønsund (Sakse nævner dog udtrykkeligt, at Nørrejyderne sad hjemme). Da vilde kong Valdemar ikke længere fare selv, men bød mandskabet, at det skulde lyde kong Knud, hans søn, og ærkebisp Absalon, og satte dem til høvdinge over hæren, men han vilde ikke selv fare af landet. Siden foer de til Volgast og opbrændte alt dér; derfra foer de til Osna og opbrændte alt dér, både borgen selv og alt som var bygt der; da kom Burislav og Kasimar, som var hertuger østpå i Vendland, til møde med Knud og Absalon og bad dem om nåde og stillede dem gidsler af alle deres lande, og gav kongen 1500 mark og bispen 500 mark, for at det forlig skulde stå ved magt, som tidligere var sluttet med Venderne af kong Valdemar, og som Venderne selv havde brudt; de lovede så at holde fred med alle de lande, som kongen ikke vilde have at de hærgede på. De kom tilbage niende dagen efter, at de var faret bort, og traf kongen på Møn (denne ø nævnes ikke hos Sakse). Han undredes over, at de kom så hastigt igen, men de sagde ham tidende om hvad der var udrettet på deres færd og hjembragte ham gods og gidsler, og kongen takkede dem for deres færd.

Skildringen af hele dette Vendertog svarer nøje til Saksens udførligere fremstilling i begyndelsen af hans 15. bog, blot med den sædvanlige forskel, at Sakse ingen tal nævner; iøvrigt gør sagaens beretning nærmest indtryk af at være en genfortælling efter Saksens (dog at Absalons ønske om at føre krigen videre og ikke tage mod forliget er udeladt, sandsynligvis for at det ikke skulde kaste en skygge over fordelene ved det indgåede forlig).

Sagaens 127. kapitel begynder (karakteristisk nok uden så meget som at nævne det store skånske oprør, der optager så stor en plads i Saksens fremstilling) således: Derefter led fem vintre (rettere: tre), i hvilke leding ikke var udbudt; men i den fredstid gjorde Venderne borge og kasteller og byggede

mange virker i deres land, som tiltrængtes til landeværn. Da kong Valdemar spurgte dette, vidste han, at Venderne ikke vilde holde dette forlig bedre end det forrige; han udbød da leding tidlig om våren. Men da ledingen samledes i Grønsund, blev kong Valdemar syg; han talte da med sit følge og bad dem udføre toget som ellers, og satte sin søn kong Knud og ærkebisp Absalon til høvdinger over hæren. —

Alt dette stemmer nøje med Sakse, der dog ikke begrundet kongens overdragelse af kommandoen til Knud og Absalon med Valdemars sygdom, men giver nøjagtig den samme begrundelse derfor som ved forrige Vendertog (at eventuel modgang ikke vilde skade de Danskes sag så meget som hvis kongen selv var med); der er her al grund til at tro, at sagaen er bedst underrettet.

Derefter fortsætter sagaen: Men de vilde ikke skilles fra ham, førend de vidste, hvordan det gik med hans sygdom. Kong Knud gav så med ærkebisp Absalons råd hele hæren hjemlov. — Sagaen nævner her ikke et ord om den virkelige årsag til den hjemlov, der blev givet, nemlig Jydernes opsætsighed, som Sakse udtrykkeligt angiver; dette stemmer godt med den systematiske forbigåelse af alle indre uroligheder og vanskeligheder, der er ejendommelig for sagaen.

Sagaen fortsætter: Kong Valdemar døde af denne sot *2. nonas Maji* (Ϸ: 6. Maj; den virkelige dødsdag var dog den 13. Maj; datoen, der således er blevet forskudt en uge i sagaens overlevering, findes selvfølgelig ikke hos Sakse). Han blev ført til Ringsted og jordet dér, og hans død vakte stor sorg blandt almuen i hele Danmark. Da havde han været enekonge over hele Danmark i 26 vintre (rettere: 25) og havde haft 28 kampe i hedenske lande og krigede altid med hedenske folk, så længe han levede, og vilde forøge Guds kristenhed. Kong Valdemars og dronning Sofies børn var Knud konge og Valdemar Gamle, som siden var konge i Danmark, og som har været en af de berømmeligste konger her i de nordiske lande; hos ham var Olaf Thordsøn og lærte mange fortællinger af ham, og han havde mange berømmelige frasagn om ham.

Til hele dette så at sige officielle eftermæle over Valdemar findes intet tilsvarende hos Sakse; det må øjensynligt være inspireret af en mand, der havde stået Valdemar meget nær og særlig var interesseret i at fremhæve hele den udadvendte side af hans kongegerning, med de mange Venderkampe og kongens iver for at kristne hedninger. Heldigvis undlader sagaen ikke at give et bestemt fingerpeg både om, hvem dens hjemmelsmand har været for dens skildring af Valdemar den stores regering, og hvem denne hjemmelsmand har været inspireret af, idet den til lovtalen over kong Valdemar føjer en ikke mindre varm over hans søn Valdemar Gamle (o: Valdemar Sejr), med tilføjende af at Olaf Thordsøn var hos ham og lærte mange frasagn af ham. Sjælden har vel en historisk kilde peget mere eftertrykkeligt på sin hjemmelsmand og på, hvor denne havde sin visdom fra. Det er efter den udførlige gennemgang af alle sagaens efterretninger om Valdemar den store overflødig i alle enkeltheder her at påpege, hvorledes alle ejendommeligheder i Knytlingasagas skildring af Valdemars kongegerning peger på hans søn Valdemar som den egentlige hjemmelsmand, hvis fortællinger med Olaf Thordsøn som mellemmand er kommet sagskriveren i hænde. Vi forstår nu den stadige tilbøjelighed til at trænge Valdemar mere i forgrunden end dette er tilfældet hos Sakse; vi forstår de mange enkeltheder om Valdemars personlige forhold og i det hele om de dynastiske forhold i Danmark, som sagaen har forud for Sakse; vi forstår også den systematiske fortielse af de indre uroligheder og vanskeligheder under Valdemar, som hans søn naturligvis ikke har haft nogen grund til at delagtiggøre en udlænding som Olaf Thordsøn i. Selv en lille enkelthed som den, at Absalon i scenen med Dombor af en fejltagelse kaldes ærkebiskop, falder der nu et ejendommeligt lys over: for Valdemar Sejr måtte Absalon først og fremmest stå som ærkebisp, der ledede hele rigets politik; han var jo kun en lille dreng på 7—8 år, da Absalon blev ærkebisp. Nu forstås det også bedre, hvorfor sagaens hjemmelsmand i det hele er så vel orienteret i såvel Danmarks som Nordtysklands topografi, og hvorfor sagaen ikke sjælden meddeler stednavne,

der mangler hos Sakse. Også forkærligheden for talstørrelser og for statistisk-topografiske opgivelser er ganske karakteristisk i denne sammenhæng.

Nu forstås også bedre de ikke sjældne omdannelser og forvanskninger af det fra Sakse kendte fællesstof: det er for en stor del erindringsforskydninger, opståede ved gengivelse efter hukommelsen af de fortællinger, Valdemar dels kan have kendt fra Absalons mundtlige meddelelser, dels og fornemmelig vel fra læsning i Sakses historieværk, som jo er dediceret til ham. Disse erindringsforskydninger er jo så meget mere sandsynlige, som Valdemar Sejrs meddelelser ikke er tilgået sagaskriveren direkte, men gennem Olaf Thordsøn som mellemmand. Flere af omdannelserne, således sammenblandingen af Dombors to taler og af Skorre Vagnsøns og Absalons taler på toget i Odermundingen, må netop betegnes som sådanne typiske hukommelsesforvanskninger. Andre omdannelser af fællesstoffet har et mere tendentiøst præg og går ud på at fremstille de Danskes sejre i det mest glimrende lys, stundom med urimelige talangivelser af de faldne fjender (der dog måske nok tildels kan skyldes den mangelfulde overlevering af sagaens tekst).

Med hensyn til det ovenfor berørte problem, om Valdemar Sejr har kendt det for Sakse og Knytlingasaga fælles stof fra Absalons personlige meddelelser til ham eller fra direkte læsning i Sakses historieværk, forekommer det sidste mig overvejende sandsynligt, ikke mindst fordi det med ganske enkelte undtagelser er de samme fortællinger, der går igen i Sakses Danesaga og i Knytlingasaga — naturligvis fraregnet de efterretninger, der, som ovenfor påvist, må antages at skyldes Valdemar Sejrs personlige viden om hans faders oplevelser. Af sådant stof, der må antages at skyldes personlige meddelelser fra Absalon, men ikke genfindes hos Sakse, indeholder sagaen næsten ikke andet end beretningen om Absalons sygdom ved den berammede modtagelse af Knuds fæstemø Gertrud i Slesvig med de tilhørende ord om hertug Henriks specielle tillid til Absalon, og her rejser sig endda det spørgsmål, om ikke dette med velberåd hu er udeladt af Sakse (se ovenfor s. 175).

Inden vi går over til sagaens slutkapitler om Knud Valdemarsøns regering, skal endnu anføres, at sagaen i slutningen af kapitel 127 ydermere beretter om Valdemar den stores døtre og deres giftermål og derved fører den franske og den svenske kongeslægts stamtavler ned til midten af 13. årh. (ikke uden fejl, som når Louis den hellige gøres til søn af Filip August). Kapitlet slutter med nogle ord om Kristoffer, Valdemars uægte søn med Tove, og en henvisning til at han var død ti år før faderen. — Til disse dynastiske efterretninger, der for de ældre partiers vedkommende sandsynligvis også går tilbage til Valdemar Sejr, har Sakse intet tilsvarende.

Kapitel 128 i sagaen omhandler kejser Frederiks anmodning om lenshylding, Knuds og Absalons afslag, Burislavs af kejseren anstiftede angreb og Absalons strålende sejr over ham i sundet ved Rygen, alt i ret nøje tilslutning til Saksens fremstilling. Sagaens beretning lyder omtrent som følger: Efter kong Valdemars død tog hans søn Knud magten i hele Danevælden, og alle Daner tjente ham (det andet skånske oprør forbigås naturligvis i tavshed). Men da kejser Frederik spurgte kong Valdemars død, sendte han straks mænd til kong Knud og bad ham blive hans mand og tage Danmark til len af ham. Da rådførte kong Knud sig med ærkebisp Absalon og med sine andre rådgivere om hvad han skulde svare dertil; og de rådede ham til at svare skånsomt og sige, at kejseren jo nok kunde give ham så stort et rige, at han blev hans mand, men for Danmarks rige havde han ikke behov at blive hans mand. — Dette svar, der jo åbenbart må opfattes som en prøveballon i retning af at få realiseret kejser Frederiks løfter til Valdemar om herredømme over Vendland mod lenshylding af kejseren, står i en vis modsætning til Absalons totale afvisning hos Sakse; dets mere beherskede affattelse stemmer derimod godt med Valdemar Sejrs hele politiske og diplomatiske snille.

Sagaen fortsætter: Så foer kejserens sendemænd hjem med dette svar fra kong Knud. Men medens disse mænd var på

færden, sendte Burislav fra Vendland sin mand, som hed Prida¹, til kejseren og bragte ham hans hilsen og sagde, at han kunde snart udvirke, at kong Knud af Danmark blev kejserens mand, og det ikke senere end om et år. Kejseren takkede ham for hans ord og kyssede sendemanden og gav ham en god hest og brynje, skjold og hjælm og et helt våbenudstyr; han gav ham en god kappe og klædte ham vel (specifikationens af gaverne findes ikke hos Sakse). Siden lod han ham drage hjem og sige hertug Burislav, hans kæreste mand, at han nok holdt det vel, som han havde lovet kejseren. — Derefter udbød Burislav en stor hær og vilde fare til Rygen og vinde det rige under sig. Men da Rygboerne spurgte dette, sendte Jarimar mænd til ærkebisp Absalon for at sige ham, at Østvenderne var ude med en stor hær og ventede på Vestvenderne og agtede at hærge på dem; han bad ærkebispens hjælpe dem, hvis han vilde beholde landet. Ærkebispens bad dem tage djærvt imod dem og sagde, at han vilde komme at hjælpe dem. Derefter udbød ærkebispens en flåde (at han væsentlig kun fik Sællandsfarerne med, nævnes ikke) og sejlede til Vendland mod Burislav. Burislav havde 500 skibe og ventede endda på Vestvendernes styrke. Men da ærkebispens traf Burislav, begyndte der en hård kamp, og den endte sådan, at Burislav flygtede med 50 skibe (hos Sakse: 35), men ærkebispens og hans folk tog alle de andre, men noget af mandskabet slap op på land, andre druknede, og størsteparten blev dræbt. Denne kamp stod om våren på Pinsedag (rettere: 2. Pinsedag). Siden delte Danerne alt det bytte, de havde taget, og foer hjem.

I kapitel 129 skildrer sagaen dernæst de afgørende hærtog, hvorved Knud vandt hele det østlige Vendland. I det store og hele stemmer sagaen også her godt overens med Sakse. Dens fortælling lyder omtrent således: Denne samme sommer udbød

¹ Sakse kalder ham Bugislav ligesom hertugen selv, hvad der lyder mindre sandsynligt; antagelig gemmer hans rigtige navn sig i Knytlingasagas tilsyneladende noget forvanskede.

kong Knud leding af Danmark og foer først til Rygen og bød dem drage med til Volgast; derfra fik kong Knud stort hærfølge og foer siden til Volgast og hærgede og brændte alt dér. De lå længe for borgen. Ærkebisp Absalon foer op i landet med sit følge; han brændte to borge, dem som var byggede ved deres vej ind ad Plazmynni (Swinemünde; ifølge Sakse var det Absalons broder Esbern, der brændte dem). Da de var brændte, foer han tilbage til kongen (dette fortælles hos Sakse først efter den følgende episode med Absalon og Bugislav). Da kom Burislav til lands; han sendte mænd til ærkebispen og satte ham stævne. Da var ærkebispen ombord, men Burislav agtede at svige ærkebispen på dette stævne og mente at have vundet alt, hvis han blev ryddet af vejen; han bad ærkebispen komme op på land og tales ved dér og sagde, at han satte megen lid til hans omsorg med hensyn til forlig mellem ham og kong Knud; men ærkebispen vilde ikke gå i land, fordi han anede — som det også var tilfældet — at Burislav vilde svige ham, og det blev ikke til noget med deres samtale. Men Burislav fik hjulpet sin borg ved at han lod føre proviant ind i den, medens forhandlingerne stod på med Danerne (dette træk genfindes ikke hos Sakse, men ser meget troværdigt ud). Petersmessedag angreb kong Knud borgen og kæmpede, men fik ikke dengang vundet den, og lå siden seks dage rolig dér, men foer siden bort, fordi provianten var nær ved at slippe op; men Venderne forfulgte og dræbte 60 mænd af Danerne. — Denne beretning om den forgæves storm og de Danskes påfølgende tab på tilbagoget findes ikke hos Sakse; den bærer præg af tilforladelighed. — Beretningen om dette tog slutter her med ordene: Siden foer kong Knud hjem med hele sin hær.

Nu følger sagaens beretning om det næste (mindre) ledingstog mod Venderne samme efterår. Det hedder herom: Denne høst udbød kong Knud leding, 7 nætter før Mikkelsmesse, og foer til Rygen og havde stort hærfølge derfra, og foer derfra til Tribuzis (Tribsees) og så op i Tripiden (hos Sakse: Lybkin) og hærgede dér og brændte alt landet; han red også til deres købstad og brændte den. Dér mødtes så hele kong Knuds hær-

følge og lå dér i tre nætter, men deres skibe lå ved Strelø; om morgenen derefter foer de til Tikarø (o: Zicker ved Rygen, nævnes ikke hos Sakse) og vilde opbrænde Ostrusna, men vejret var imod, og de kunde derfor ikke brænde den (det for-gæves forsøg på at brænde Ostrusna nævnes ikke af Sakse). Burislav spurgte dette og kom til med to skibe og vilde slutte forlig med kong Knud; men der stak i virkeligheden svig under. Da havde kong Knud ikke mere proviant at føde hæren med og drog derefter hjem til Danmark.

Som det vil ses, indeholder sagaen på adskillige punkter gode supplementer til Sakses skildringer af disse hærtog, hvad der jo ikke kan undre, når dens hjemmelsmand var instrueret af Valdemar Sejr, der selv havde oplevet disse tog som ganske ung mand; det er end ikke udelukket, at han personlig har taget del i dem.

Nu følger i sagaen skildringen af det sidste og endeligt afgørende tog til Pommern, der lyder omtrent således: Om våren udbød kong Knud leiding af Danmark; der var da med i hæren Absalon ærkebiskop og Esbern biskop (åbenbart fejlskrift for Esbern Snare) og mange andre mægtige mænd; de havde en stor hær og foer til Volgast og brændte på begge sider af åen, og foer så frem til Stenborg (Kamin) og brændte alt landet; Burislav undslap med nød og næppe; han kastede sig fra hesteryggen over en vold og kom således ind i borgen. Da kom kong Knud og ærkebisp Absalon ridende, og Burislav vinkede til dem og bad om fred og udbad sig en samtale med dem; men de bad ham sende mænd til dem med hans ærinde, således som han ønskede dette fremført. Og da hans sendemænd kom til Esbern biskop(!), bad de ham fremføre Burislavs anmodning for kongen og ærkebispnen om at give ham lejde til at gå ud af borgen og tales ved med dem. De svarede, at de vilde tale med ham på tro og love, og at de ikke var så troløse som han. Burislav sagde, at han gerne vilde holde dem sin tro, og bad stævne fastsat mellem kongen og ham, samt lovede at ville komme inden tre nætters frist til møde med Knud konge. Kong Knud sagde, at han vilde sætte ham det stævne, men dog vilde han brænde

landet i mellemtiden, efter hvad han tidligere havde foresat sig, og den by, som lå foran borgen. Burislav bad kongen brænde så meget han vilde, og lovede dog at komme til mødet med kongen, men bad kongen give byen og domkirken, som lå dér, fred. Da kom kvinder (hos Sakse sikkert rigtigere: kannikerne) af byen og faldt kongen for fode og bad ham om ikke at brænde byen, og det tilstod kongen dem. Derefter foer kongen op i landet at brænde og var oppe i land om natten og brændte dér vidt og bredt. Morgenen efter gik kongen ombord; da kom Burislav til møde med kong Knud og ærkebispem og bad dem om nåde og stillede kongen gidsler, de bedste mænds sønner, som var i landene, og gav kongen 300 mark og ærkebispem 800 mark (tallene ikke hos Sakse). Da blev kong Knud høvding og værneherr for hele Vendland og foer siden hjem til Danmark.

Hele denne beretning viser den nøjeste overensstemmelse med Saksens og virker på alle punkter som en genfortælling af hvad denne meddeler — fraregnet den løjerlige misforståelse med Esbern biskop isteden for Esbern Snare, der neppe skyldes sagaens hjemmelsmand, men snarest er en håndskriftlig forvanskning (måske har der oprindeligt stået biskopsbroder e. l.); noget lignende gælder vistnok også om substitueringen af ordet kvinder for kanniker.

Vi kommer nu til sagaens 130. og sidste kapitel, der omhandler Burislavs død, og som indeholder betydeligt mere end Saksens slutord om samme æmne. Dets indhold er følgende: Om våren før påske kom Burislav til møde med kong Knud i Roskilde og var hos ham i påsken i stor kærlighed og bar sværd for kongen. Da Burislav foer hjem, gav kong Knud ham gode gaver, og de skiltes i venskab (dette Roskildemøde kender Sakse intet til). Men næste vår derefter om fasten blev Burislav syg; han sendte da bud efter sine rådgivere og havde samtale med dem og sagde, at hvis han kom sig af denne sot, vilde han træffe kong Knud, men hvis det ikke faldt i hans lod, bad han kongen ordne landene således som han vilde; han bad

også kongen for Guds skyld skænke hans børn venskab og skifte alt imellem dem som han vilde, fordi han så, at Jarimar, hans morbroder, havde nydt godt af at han stadig var kong Knud tro (alt dette i meget nøje overensstemmelse med Sakse; hvad der følger efter, har derimod intet tilsvarende hos Sakse). Af den samme sot døde hertug Burislav om fasten. Derefter foer Burislavs mænd til møde med kong Knud og sagde ham Burislavs død og det budskab, han havde sendt til kong Knud, og bad kongen hjælpe hans sønner og skifte alt imellem dem som han vilde. Siden satte de hverandre stævne ved Vordingborg; der kom Niklas og Henrik, Burislavs sønner, og skiftede kong Knud da landene mellem dem og indsatte formyndere for dem.

Som det vil ses, indeholder Knytlingasaga her en række positive oplysninger ud over Sakse; de ser alle særdeles troværdige ud og skyldes uden tvivl Valdemar Sejrs personlige meddelelser; han har rimeligvis selv været tilstede ved de møder i Roskilde og Vordingborg, hvorom sagaen beretter. Lige så afgjort sporer man den store konge som hjemmelsmand for sagaens slutord: Nu var kong Knud blevet værneherr over hele Vendland med ærkebiskop Absalons råd, og er nu hele landet i deres magt. Men i alle de kampe, som de havde med Venderne, siden kong Valdemar Knudsøn døde, var ærkebisp Absalon kong Knuds fører og rådgiver, og de havde ikke vundet slig en sejr, hvis han ikke havde været med, ti han har næsten været den største hærmænd og kæmpe her i de nordiske lande. — Her slutter fortællingen om Danekongerne.

Det kunde være fristende at slutte denne afhandling med sagaens skønne lovord over Absalon, der, efter hvad her er formodet, må antages væsentlig at falde sammen med det eftermæle, som Valdemar Sejr har ønsket at give den store ærkebisp. Men det ligger dog nær at spørge, om der ikke også i de forudgående dele af Knytlingasaga kan opspores enkelte afsnit, der med nogen grund kunde henføres til Valdemar Sejr

(og Olaf Thordsøn) som hjemmelsmand; herved vilde den her fremsatte hypotese da ydermere vinde i sandsynlighed.

Der lader sig nu virkelig også påpege to kapitler, hvor man synes at kunne finde spor af Valdemar Sejrs hjemmelsmand; de vedrører begge hans faders historie. Det ene er kapitel 93 med den værdifulde stamtavle over Knud Lavards børn (der ikke genfindes hos Sakse); det synes rimeligt, at sagamandens gode oplysninger herom går tilbage til Valdemar Sejrs personlig. — Det andet er kapitel 104, der handler om kongevalget efter Erik Emunes død og viser en så stor overensstemmelse med Saksens fremstilling, at dette ikke kan bero på tilfældigheder. Det hedder på dette sted i sagaen: På den tid var der mange mænd i Danmark, som var komne af kongelig æt, og som alle nærmest var børn af alder; de tyktes alle at være nære til kongedømmet, men rigets mænd kunde ikke blive enige; nogle vilde yde dem hjælp, men andre talte derimod, som det så ofte kan gå, at alle ikke kan forliges om én ting. Valdemar, hellig Knud Lavards søn, var da kommen til Danmark (if. sagaen havde han hidtil opholdt sig i Rusland, hvad Sakse ikke véd noget om); han var da otte vintre gammel, da hans farbroder kong Erik Emune blev dræbt. Sven hed Erik Emunes søn. Knud hed Magnus den stærkes, Nils' søns, søn; hans moder var Rikiza, datter af Venderkongen Burislav. Olaf hed Harald Kesjes søn; hans moder var Ragnhild, datter af Norges konge Magnus Barfod (Olaf nævnes ikke i denne sammenhæng hos Sakse). Disse var alle unge og håbefulde mænd; men på grund af kong Nils' og Erik Emunes ringe yndest var folk ikke ivrige for at tjene deres afkom. Det var de fleste mænds tale og vilje at tage Valdemar Knuds søn til konge for hans faders yndests skyld; men fordi han var så ung, blev det med hans moders og deres andre venners råd indrettet sådan, at Erik Lam blev taget til konge; han skulde varetage riget ham til hænde, indtil han selv kunde tage sig af det. Erik Lam var en forstandig mand og yndet af Danerne; han blev kaldet Erik den spage.

Hele denne fremstilling (fraregnet den sidste sætning om

Erik Lam) stemmer meget nøje med Saksess fremstilling af sagen, hvorefter Erik kun skulde være en art rigsforstander, indtil Valdemar blev voksen; sagaen nævner blot ikke hovedmanden for denne ordning, der ifølge Sakse var høvdingen Kristjarn Svensøn. Slægtskabet mellem de to beretninger er så slående, at den ene vanskeligt kan antages uafhængig af den anden; og det ligger da nær at tænke sig, at også denne oplysning (der i virkeligheden hører til Valdemar den stores historie) skyldes Olaf Thordsøns på Valdemar Sejrs fortællinger om hans faders oplevelser byggede meddelelser til sagaskriveren.

Længere tilbage i sagaen er det næppe muligt at finde skilddringer, der er i direkte og nært slægtskab med Saksess beretninger. Heller ikke lader der sig med bestemthed udpege efterretninger, som særligt kan antages at have haft Valdemar Sejr til hjemmelsmand; dog kunde man måske nok have efterretningen (i kapitel 84) om, at Erik Egode i levende live forlenede Knud med hertugdømmet i Sønderjylland (der strider mod Sakse og i sig selv må være urigtig, da Knud var mindreårig ved Eriks bortrejse) mistænkt for at være påvirket af Valdemar Sejr, hvem det nok kunde være magtpåliggende at øge slægtens legitime arvefølge ved at fremstille Knud som direkte indsat af sin fader til grænsejarl. Noget afgjort lader der sig dog vanskeligt sige herom.

Endelig findes der i den i Knytlingasaga optagne, adskilligt ældre Knudssaga, der iøvrigt er et selvstændigt produkt af sagalitteraturen, optaget et indskud, der også nok kunde lede tanken hen på Valdemar Sejr som hjemmelsmand. Jeg tænker her naturligvis på sagaens kapitel 52, der giver en oversigt over Danmarks kirkelige inddeling med tilhørende tal på kirker og på kongelige skipæn i de forskellige stifter. Dets topografisk-statistiske indhold er i slægt med flere mindre, i sagaens senere del indflettede notitser, som er påpegede i det foregående, og det ligger nær at henføre dets hovedindhold til Valdemar Sejr, hvis interesse for slige æmner har givet sig udslag i den berømtmelige jordebog, som han lod udarbejde.

For 30 år siden påviste jeg i en afhandling om Harald Hens

love (Hist. Tidsskr. 7. R. II), at de danske efterretninger hos en engelsk krønikeskriver, Radulfus Niger, var udtryk for bisp Valdemars syn på Danmarks historie. Hvis det på disse sider er lykkedes mig at sandsynliggøre, at Knytlingasagas fremstilling af Danmarks historie 1146—87 for en væsentlig del er et udtryk for, hvorledes Valdemar Sejr ønskede det nærmest foregående slægtleds historie opfattet, så er herved vundet et langt betydningsfuldere resultat, så vist som den store konges mægtige herskerskikkelse helt overstråler den mørke skygge, som hans ulykkelige navne og frænde kastede over sin tids historie.

Smaastykker og Oversigter.

Finansforvaltningens Omdannelse i 1816. Bidrag til Centraladministrationens Historie under Frederik VI.

Af Harald Jørgensen.

De Forhandlinger, der i Aarene 1814—16 blev ført indenfor en snæver Kreds af Frederik VI.s Raadgivere, om Forandringer i Centralstyrelsen er hidtil ikke blevet gjort til Genstand for en historisk Undersøgelse. Det Resultat man kom til, Omordningen af de finansielle Kollegier, kender man selvfølgelig, men der mangler en Redegørelse for de Principper, man lagde til Grund for de nye Indretninger, og en Paavisning af, hvem der er Op-havsmand til disse Forandringer. Det er det, der skal være Genstanden for følgende Undersøgelse.

Man skulde egentlig vente, at man under de Forhandlinger, der resulterede i Forordningen af 5. Jan. 1813 om Pengevæsenets Forandring og Oprettelsen af en Rigsbank, ogsaa var kommet ind paa Spørgsmaalet om en Forandring i Statens Finansstyre. Men dette er ingenlunde Tilfældet. Finanskollegiets Medlemmer var enige om, at Hovedaarsagen til den finansielle Ruin maatte søges i det Misforhold, der var opstaaet mellem Statens Indtægter og de af Krigen nødvendiggjorte Udgifter, og at det først og fremmest gjaldt om ved en gennemført Sparsommelighed at tilvejebringe en Balance. »Uden den strængeste Omsorg for Ligevægten imellem Indtægter og Udgifter, hvilket i en Række af Aar har ligget udenfor Finants-Collegiets Virkekreds, er enhver Plan og Forandring uden Gavn, ethvert Paabud utilstrækkeligt«¹. Men denne Erkendelse førte ikke den Tanke med sig, at man kunde spare en Mængde Penge ved en bedre Organisation af Centralstyrelsen. Derimod søgte man ved at oprette et nyt

¹ Forest. dat. 11. Dec. 1812. Finanskoll. Ark. Forhandlinger ang. Forandringen i Pengevæsenet 1812—13.

Organ at raade Bod paa det tidligere Systems Mangler. Forslaget hertil stammer fra Finanskollegiet; fra hvilket af dets Medlemmer kan ikke siges. I det oprindelige Forslag til den nye Finansplan, som er udarbejdet af Finansministeren, Ernst Schimmelmann, findes det ikke. Han stiller kun Forslag om rent finansielle Foranstaltninger, paa en Forandring i Forvaltningen tænker han ikke. Det er først i det Øjeblik, da Finanskollegiet faar Sagen i sin Haand, at der bliver Tale om at oprette et nyt Organ. Under Overvejelserne herom gaar man ud fra følgende Princip: »Hos een Autoritet maa det almindelige Oversyn findes. En Centralpunct, hvori alle Statsstyrelsens Grene til dette Øjemed løbe sammen, er vigtig for at frembringe en kraftfuld Samvirken til Sparsomhed og Orden«¹. For at opnaa dette foreslaar man Oprettelsen af Finanssektioner, bestaaende af Finanskollegiet og et Medlem fra hvert Kollegium, saaledes at der er lige saa mange Sektioner som Kollegier. Disse Sektioner skal træde sammen og lægge et Budget for vedkommende Kollegium. Naar dette er udført for alle Kollegier, træder en Forsamling sammen, der kaldes Finansdeputationen, som bestaar af Finanskollegiet og et Medlem fra hvert af de andre. Dens Hverv er at sammenarbejde alle de forskellige Forslag fra de enkelte Sektioner til et samlet Budget for hele Staten. Naar Budgettet er færdigt, indleveres det til kongelig Underskrift og bekendtgøres derefter i Trykken. Forslaget blev godkendt af Kongen, og et Reskript herom til Kancelliet, dat. 5. Jan. 1813, bragte Bestemmelsen til Offentlighedens Kundskab.

Tanken at oprette et saadant Budgetudvalg var i og for sig udmærket, og nødvendig, hvis man skulde naa til ordnede Tilstande, men det praktiske Resultat svarede blot ikke til den gode Hensigt. Allerede i Slutningen af Jan. 1813 udgik der Ordre til de forskellige Kollegier om at foretage de fornødne Beregninger, men dette Arbejde tog Tid, saaledes at Budgettet for 1813 ikke var færdigt før 20. Sept. 1813². Det var derfor klart, at noget praktisk Resultat fik denne Bestemmelse ikke. Ved Reskript af 9. Febr. 1816 ophævedes denne Foranstaltning.

Udover dette mislykkede Forsøg paa at udfylde et Hul i det

¹ Nævnte Forestilling.

² Det var Rentekammeret, som ikke kunde blive færdigt med sine Beregninger. Finansk. sendte en Skrivelse første Gang 29. Jan. 1813; 3. April og 25. Maj paamindedes R. K. om Sagen. Først 29. Juni kunde Mødet i Rentek. Finanssektion finde Sted. R. K. Ark. Diverse Breve, Dokumenter m. m. om R. K. Organisation 1660—1848. II. Læg 47. Selve Budgettet findes i Finansk. Ark. Finansdep. Forest. ang. Overslag for 1813 af 20. September 1813 med Bilag.

danske Finansstyre, blev der ikke paa dette Tidspunkt forsøgt Forvaltningsreformer. Forhandlingerne havde imidlertid paa en meget tydelig Maade blottet en Hovedskavank ved det danske Finansstyre. Loven af 5. Jan. 1813 var ikke blevet til med Samtykke af hele Finanskollegiet. Der var sket et Brud mellem Finansministeren og Præsidenten i Rentekammeret, Grev Chr. D. Reventlow, der tillige var Deputeret i Finanskollegiet. Dette Brud afspejler tydeligt en af Hovedfejlene ved Datidens Finansforvaltning: Mangelen paa Enhed. Styrelsen var nemlig ordnet paa den Maade, at Finanskollegiet med underlagte talrige Organer havde Ledelsen af de almindelige finansielle Spørgsmaal og Pengevæsenet, derunder Udgiftsvæsenet. Statens Indtægter forvaltedes derimod af Rentekammeret og Toldkammeret. Schimmelmänn skulde ifølge sin Stilling lede Statens Finanser og bestride dens Udgifter, men han havde ingen Indflydelse paa eller Kendskab til, hvorfra Staten fik sine Indtægter. Da han derfor udarbejdede sine Planer til en ny Organisation af det danske Pengevæsen, kom han i Konflikt med Grev Reventlow, som hævdede, at den danske Befolkning, og frem for alt det danske Landbrug var aldeles ude af Stand til at bære de af Schimmelmänn foreslaaede Byrder. I en lang Række Særvota til Kollegiets Forestillinger, hævdede Reventlow sine Synspunkter, men Kongen fulgte Schimmelmänn. For Reventlows Vedkommende endte det med, at han bad Kongen om sin Afsked. Denne vilde i Begyndelsen ikke bevilge den; men 6. Dec. 1813 afskedigedes han fra sin Stilling som Præsident i Rentekammeret, men vedblev at være Gehejmestatsminister. Paa Schimmelmänn gjorde Reventlows Afskedsbegæring et meget stærkt Indtryk. »Ihr Brief, liebster Freund, hat mich sehr erschüttert. Sie wollen oder Sie müssen uns also verlassen¹. Selv tænkte Schimmelmänn ikke paa at gaa, og fra hans Side foreligger der ikke en Afskedsbegæring. At han maaske gerne vilde have haft sin Afsked, er meget muligt, især da Forordn. af 5. Jan. 1813 ikke svarede til det, man havde ventet sig, og en Vredesbølge rejste sig mod Regeringen². Men dette Ønske fik ikke Udtryk i en Afskedsbegæring. Meget overraskende er det derfor, at ogsaa Schimmelmänn bliver afskediget fra sin Stilling som Finansminister samme Dag som Reventlow. I den Skrivelse, hvori Kongen personlig meddeler sin gamle Raadgiver, at han er entlediget fra det ham betroede Embede,

¹ Schimmelmänn til Reventlow. 13. Nov. 1813. Reventlowske Pap. IV 48—49.

² Om selve Loven af 5. Jan. og den Forbitrelse, der rejste sig derimod, se M. Rubin: 1807—14, Side 268 ff.

angives der som Grund, at Kongen længe har ønsket at foretage en Forandring med Finanskollegiet og Rentekammeret »saaledes, at Præsidenten af Rentekammeret tillige skal være Finantzminister«¹. Afskedigelsen er begrundet i et Systemskifte. Det ligger nær at antage, at Divergensen mellem den forhenværende Finansminister og Præsidenten for Rentekammeret har aabnet Kongens Øjne for det skadelige i en saadan Splittelse, og at han for Fremtiden har villet søge at undgaa denne ved en Sammenlægning af de to Embeder. Et andet Moment har sikkert ogsaa spillet ind, nemlig de fejlslagne Forhaabninger med Hensyn til Gavnligheden af Forordn. af 5. Jan. Kongen vil ikke give Schimmelmänn Skylden herfor, »Finantzerne ere gaaede tilbage ved Tidsomstændighederne«, men han maa alligevel overfor Schimmelmänn hævde, at denne ikke vil være i Stand til at skaffe sig Tillid, »nu da Løfterne ikke have kundet være holte«. Derfor er en Forandring nødvendig, og til Efterfølger for baade Reventlow og Schimmelmänn har Kongen udset Overbankdirektør J. S. Møsting. Hvor meget denne har øvet Indflydelse paa Kongens Planer, er vanskeligt at sige. Akterne kan ikke fortælle noget herom, og man er henvist til Tilbageslutninger fra, hvad der sker senere. Ligeftrem at paastaa, at det er Møsting, der har hvasket sin kongelige Herre i Øret, hvad han skulde gøre, lader sig vel vanskeligt hævde, men at han ikke har spillet en vis Rolle, er umuligt at tænke sig, i den Grad falder, som vi senere skal se, hans Planer sammen med det, som Kongen netop ønsker: Foreningen af de to Stillinger til een. Den nye Finansminister maatte naturligvis paa mange Maade bygge videre paa det engang fastsatte, men det skulde dog vise sig, at han paa et enkelt Omraade førte Udviklingen videre frem. Dec. 1813 danner Afslutningen paa en Periode i dansk Finansstyre, som med Rette kan kaldes den schimmelmänniske, men den nye, der begynder, kan med lige saa stor Ret opkaldes efter den Mand, som nu tager Ansvaret, og kaldes den møstingske.

J. S. Møsting, der var født 2. Nov. 1759, havde ganske vist begyndt sin Løbebane som Auskultant i Rentekammeret, men senere havde han ikke været Medlem af noget af de finansielle Kollegier. Fra 1789—1804 havde han været ude som Amtmand i Haderslev Østeramt. 1804 udnævntes han til Præsident i Tyske Kancelli, i hvilken Stilling han forblev indtil 6. Dec. 1813. Han havde dog haft Lejlighed til at følge Forhandlingerne i Efteraaret 1812 som særlig sagkyndig i Hertugdømmernes Forhold,

¹ Fred. VI til Schimmelmänn 5. Dec. 1813. Trykt i Danske Magazin 5. R. IV 46.

og fra hans Haand er der bevaret flere egenhændige Ændringsforslag til Loven af 5. Jan. 1813. Da Finanskollegiet 9. Jan. 1813 indstillede tre Mænd til Stillingen som Overbankdirektør for den nye Rigsbank, valgte Kongen Møsting, skønt den gamle J. G. Moltke var indstillet som Nr. 1¹. Allerede da syntes Kongens Tillid til Møstings Duelighed paa det finansielle Omraade at være grundfæstet.

Møsting var, da han tiltraadte sin Stilling som Chef for de to betydningsfuldste finansielle Kollegier, derfor nærmest at betragte som en ny Mand i denne Afdeling af Centraladministrationen, og det er derfor ikke underligt, at han maatte finde den daværende Tilstand indenfor Forvaltningen moden til Reform. For en ny Mand maa det have været meget indviklet at holde rede paa den Mængde af Direktioner og Kommissioner, som var en Frugt af det schimmelmannske Styre. Her var noget at rydde op i og gaa igang med. Meget muligt er det, at Møsting har stillet det som Betingelse, inden han overtog de finansielle Kollegier, at en Omordning skulde finde Sted. »Min ubegrænsede Hengivenhed for min Konge forpligtede mig til at antage Finantsernes Bestyrelse, men min Pligt byder mig ogsaa erklære, at jeg ikke med Held kan fortsætte denne Bestyrelse under Finansforvaltningens nuværende Organisation«, skriver han til J. G. Moltke². Denne Omdannelse af Finansforvaltningen skulde dog ikke finde Sted ganske for sig selv, men indgaa som et Led i en almindelig Forandring af den hele Centraladministration.

Den 14. Jan. 1814 var Fredstraktaten blevet undertegnet i Kiel, og den ulykkelige Krig, som havde hærget Landet i 7 Aar, var endt. Kongen kunde derefter gaa igang med et haardt tiltrængt Genrejsningsarbejde for Landet. Som et Led heri fremkommer Kongens Ønske om, nu da Norge er afstaaet, at simplificere Statsstyrelsen og forenkle Kollegiernes Sammensætning. Den 19. Febr. 1814 sendte Kongen Reskript til Danske Kancelli, hvori han forlangte de forskellige Kollegiers Betænkning om denne Sag. Kongens Ønske gaar ud paa »at den største Indskrænkning og Oeconomia skal indføres i ethvert Fag, og enhver Green af Bestyrelsen og derved saavidt muligt følges den af Kong Fre-

¹ Forest. dat. 9. Jan. 1813 fra Finanskoll. Forhandlinger ang. Forandringer i Pengevæsenet 1812—13. Finanskoll. Ark.

² Erklæring fra Møsting til J. G. Moltke, dat. 14. Maj 1814. Finanskoll. Ark. I. Bilage til Forest. af 8. Nov. 1815 ang. Finansbestyrelsens Simplification.

derik den Fierde Høilovlig Ihukommelse antagne Plan¹. Der skal ikke alene gennemføres en simpel Reduktion af Personalet, men en Forandring i selve Organisationen skal finde Sted og til Forbillede skal man tage de Principper, der ligger til Grund for Frederik IV.s Ordning. Til dette Punkt skal vi senere vende tilbage. Kancelliet ekspederede det kgl. Reskript videre, og i den følgende Tid fandt der Overvejelser Sted i de enkelte Kollegier. Det vil føre altfor vidt i Detaljer at gennemgaa alle disse Forslag, saa meget skal blot siges, at de større Kollegier gennemgaaende var mest tilbøjelig til at foreslaa Forandringer, medens de mindre betydelige Organer afviste enhver Nedskæring.

Danske Kancelli indgav 25. Marts 1814 en Forestilling som Svar paa det kongelige Reskript². Man foreslaar at nedlægge et af de 6 Departementer, ophæve Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, som dog ikke blev gennemført, og at indskrænke Revisionsvæsenets Kontorer. De stillede Forslag vil betyde en Forenkling af Administrationen, derimod ingen økonomisk Besparelse, da saavel Billighed som Retfærdighed byder, at de afskedigede Embedsmænd gaar af med fuld Pension. Udover dette indeholder Forestillingen yderligere et Par Forslag af stor Interesse. Der klages saa meget over, at Kancelliforretningerne foregaar for langsomt. En af Aarsagerne hertil er, at man savner en praktisk og overskuelig Haandbog over de gældende Retsregler. I Øjeblikket maa man korrespondere med de andre Kollegier for at erfare, hvilke Regler der gælder, og denne Korrespondance er meget vidtløftig. Kancelliet foreslaar derfor Udarbejdelsen af et Værk paa ca. 4 Bind, der skal rumme de nu gældende Regler, saaledes at man faar en Landboret, en Handelsret etc. Man foreslaar at begynde med en Kriminalret og henstiller, at dette Arbejde udføres af A. S. Ørsted, Chef for 2. Dept. Denne Plan stemmer paa en mærkelig Maade overens med et lignende Forslag, som var fremme i Slesvig-Holstenske Kancelli allerede 1812. Men Udgangspunkt og Forudsætninger er her ganske andre. Medens for Danske Kancelli Kravet om en Lovbog fremspringer af Ønsket om at lette Arbejdet for Kancelliet, er Forslaget fra Slesvig-Holstenske Kancelli dikteret af Ønsket om at skaffe en ensartet Lov for den dansk-norsk-holstenske Helstat. Man har her et Udtryk for den Helstatspolitik, der efter 1806 besjælede Frederik VI og hans nærmeste Omgivelser, fremfor

¹ Ussing: Kgl. Reskripter 1814.

² Finanskoll. Ark. I. Reskripter og Resolutioner af 1814, 15 og 16 ang. Finansbestyrelsen.

alt Møsting. »Die möglichste Einförmigkeit in der Gesetzgebung, sowol im Ganzen als in den einzelnen Theilen, nicht nur für beiden Herzogthümer für sich allein, sondern für die Königreich und Herzogthümer zusammen, sey das Hauptziel . . . Welches die Kanzeley stets vor Augen haben müsse«, saaledes lyder Kongens Ord til Kancelliet¹. Som Følge heraf fremkommer der et Forslag fra Møsting, som det øvrige Kollegium gør til sit, om Udarbejdelsen af en for hele Riget gældende Rigslov. Det store Forbillede, som Møsting fremmaner for Frederik VI, er Napoleons Code civil, og han tilføjer: »En saadan Lov . . . vil forøge Antallet af de store og heldige Foranstaltninger som ikke blot den nærværende Slægt med Taknemmelighed erkniender, men som ogsaa vil minde de tilkommende Slægter om, hvad Frederik VI var for sit Folk«². Om danske Kancelli har kendt denne Forestilling, eller om der fremkommer et helt nyt Forslag herfra, er ikke til at afgøre, men at der er stor indbyrdes Overensstemmelse, er tydeligt. Møstings Forslag blev som saa meget andet fra denne Tid kun et Tilløb.

Danske Kancellis Forestilling indeholdt endvidere et Forslag om Oprettelsen af en Lovdeputation, hvis Hverv skulde være at gennemgaa alle Lovforslag, inden de blev sendt til Kongen. Udviklingen indenfor Forvaltningen havde medført, at der undertiden udkom Love, som var i Strid med Bestemmelser, udarbejdet af de andre Kollegier. En Lovdeputation, sammensat af Medlemmer fra de forskellige Kollegier, vilde være i Stand til at hindre lignende Inkonsekvenser i Fremtiden. Det er sikkert A. S. Ørsted, der er Ophavsmand til denne Plan. Ogsaa senere ved man, at han har arbejdet paa at gennemføre Forslaget, blot i en lidt anden Form³.

Danske Kancelli gik nogenlunde vidt med Hensyn til at foreslaa Besparelser, men det var ikke Tilfældet med alle. Især fandtes der under Finanskollegiet forskellige selvstændige Direktioner, som med Hænder og Fødder modsatte sig en Reduktion. Som Eksempel kan nævnes de to Lottodirektioner i Altona og København. Den første hævdede, at den allerede havde været Genstand

¹ Forest. dat. 18. Sept. 1812. Finanskoll. Ark. I. Reskripter og Resolutioner af 1814, 15 og 16 ang. Finansbestyrelsen.

² Sammesteds.

³ I en Betænkning fra Ørsted, dat. 22. Dec. 1825, til Kaas foreslaar han, at Generalprokurørens »Deltagelse i de gennem de oeconomiske Statscollegier emanerende Anordninger kunde forebygge enkelte Ufuldkommenheder«. Kaas Privatarkiv. C. I. R. A.

for Indskrænkning, og at Personalet var reduceret »bis auf die zur Betreibung des Geschäfts unentbehrlichen Anzahl«¹. I 1813 var der ved Lottoet i Altona, ifølge Hof- og Statskalenderen, foruden det overordnede Personale, der udgjorde 7 Personer, ansat 26 Personer paa Kontoret. Til Sammenligning tjener det, at Slesvig-Holstenske Kancellis Personale i 1813 udgjorde ialt 21 Mand. Heller ikke Lottoet i København kunde tænke sig Indskrænkninger, den eneste Besparelse, man ved at foreslaa, er »at en stor Deel Lotto Calenders Indbinding med forgyldt Snit i Silkebaand indskrænkes til Exemplarerne for det Kongelige Herskab«².

Frederik VI var ingenlunde tilfreds med det Resultat, der var naaet, og søgte derfor en anden Udvej. Ved Reskript af 5. Maj 1814 nedsattes en Kommission, bestaaende af 4 Gehejmestatsministre: J. G. Moltke, Ernst Schimmelmann, Chr. D. Reventlow og Niels Rosenkrantz. Kun den sidste sad inde med en Stilling indenfor Administrationen, idet han nemlig var Chef for Departementet for de udenlandske Affærer. De andre var tidligere Kollegieembedsmænd, der alle havde været knyttet til de finansielle Kollegier. Kommissionens Hverv skulde være at tage de Forslag under Overvejelse, som var indkommet fra de forskellige Kollegier og dernæst »i Særdeleshed at udarbejde og for Os allerunderdanigst at nedlægge nærmere Forslag til yderligere Indskrænkning og Sammendragelse samt meest Hensigtssvarende Organisation af de forskjellige civile Collegier og Departementer«³. Ikke en simpel Indskrænkning af Embedsmændenes Antal, men en Forenkling af Regeringsorganerne skulde være Maalet. Kommissionen fik Bemyndigelse til at indbyde Cheferne for de forskellige Departementer til at tage Del i Overvejelserne, hvis de fandt det nødvendigt.

4-Mandskommissionen gik straks igang med Arbejdet. Desværre findes der ingen Forhandlingsprotokol, hvorved man kan

¹ Betænkning fra General-Lotto-Dir. i Altona, dat. 25. Juli 1814. Finanskoll. Journal 1814, Nr. 782. Jonas Collin var ikke af samme Mening. Lottoet »er en Indtægtskilde, skjøndt af en bedrovelig og forhadet Natur. I Henseende til Personalet maa jeg blot anmærke: at een Embedsmand, f. Eks. en Inspecteur, uden Besværighed kunde forrette hvad nu 3, stundom 4, under Navn af Administration og Direction, lønnes for«. Betænk. af Collin, dat. 1814 i Finanskoll. Ark. I. Bilag til Forest. af 8. Nov. 1815 ang. Finansbestyrelsens Simplification.

² Skrivelse fra General-Lotto-Dir. i Kbhvn. dat. 15. Marts 1814. Finanskoll. Journal 1814. Nr. 569.

³ Ussing: Kgl. Reskripter 1814.

følge Komiteens Arbejde. Af Udtalelser i Breve og paa Grundlag af de Forslag, der stilles, maa man søge at rekonstruere dens Arbejde. Kommissionen blev reelt en 3-Mandskommission, idet Reventlow ifølge en kgl. Bemyndigelse fik Lov til at forlade København og tage Ophold paa sine Godser paa Lolland. Hans Indsats bliver derfor ganske ringe. Allerede 3. Juni kan Kommissionen indgive sin første Forestilling, indeholdende en Plan for Arbejdet¹. Man har foreløbig udsat Forhandlingerne om den foreslaaede Lovdeputation og om Udarbejdelsen af en Landslov, da »de nærværende Conjunkturer formentligen tilraade for Øjeblikket en Udsættelse deraf«. Derimod har man rettet sin Opmærksomhed paa Indskrænkningen af Departementerne. Oppe naturligt er det her de finansielle, der først og fremmest kommer i Betragtning, »baade er nemlig fornævnte Collegium formedelst den uheldige Tilstand, hvori Finantserne formedelst den nu tilendebragte Krig ere komne, og formedelst den indviklede Bestyrelse, som deraf har været en Følge, efter vore Tanker det, som med de dertil hørende Indretninger meest trænger til Simplification«². Frederik VI og Møsting har ogsaa begge tilskyndet Kommissionen til at tage fat her jo før jo hellere. Man udbeder sig derfor en Række Oplysninger om Finansernes Tilstand til Brug ved disse Overvejelser. Inden vi gaar videre, vil det være nødvendigt at give en kort Oversigt over de forskellige Led i Finansstyrelsen.

Det centrale Organ i Finansforvaltningen er Finanskollegiet. Det varetager det almindelige Overtilsyn med alt, hvad der vedrører Landets Pengevæsen og Møntvæsen. Endvidere fører det Tilsyn med alle de underordnede Organer og har Referat til Kongen i alle de Sager, der angaar disse. Gennem Finanskollegiet besørger alle overordentlige Udgifter. Ekspedition og Udbetaling af de reglementerede Udgifter foregaar derimod gennem Finanskasse-Direktionen og Skatkammeradministrationen, og med disse Sager har Finanskollegiet intet at bestille. Foruden disse to Organer findes der en lang Række Direktioner og Kommissioner, som hører ind under Finanskollegiet. Deres Navne fortæller det Arbejde, de har at udføre. a. Direktionen for den vestindiske Gjelds Liquidation, b. Direktionen for den vestindiske Handel, c. den islandsk-finmarkske Handels-Realisations-Kommission, d. Kommissionen for den grønlandske og færøske Handel, e. Bankkontorerne i København og Altona, f. Annuitets- og Bankfonds-

¹ Alle Kommissionens Forestillinger findes i en Protokol i Finansskoll. Ark. I. Reskripter og Resolutioner af 1814, 15 og 16 ang. Finansbestyrelsen.

² Forest. dat. 8. Aug. 1814.

kontorerne, g. Administrationen for den synkende Fond. Under Finanskasse-Direktionen stod a. det kgl. Talloteri, b. Handels- og Fiskeri-Institutet i Altona, c. Sølvraffineringsværkerne i Poppenbüttel og Kobber- og Messingværkerne i Hohendam. Endelig maa nævnes Postkasse-Pensions-Direktionen, Kommissionen af 2. Maj 1787 for at undersøge adskillige Finanserne vedkommende Sager, Den Ekstraordinære Finanskommision af 17. Aug. 1813, Direktionen for Kreditkassen. —

Der gaar nu noget over et Aar, inden man hører noget til Kommissionen. For Kongen var dette en lang Tid, Gang paa Gang udtaler han i Breve sin Utaalmodighed, »Tvende Ting ligger mig nu ret paa Hjerte. Det første er . . . den nye Bankoctroi . . . Det andet er, at I. G. Moltke snart maatte ende sin Commission over Departementernes Indskrænkning med videre. Thi denne Sag er i Sandhed af største Vigtighed . . . Hav den Godhed at paaende disse to Sager og minde de gode Herrer om det fornødne. Om denne Commission har jeg alt ladet I. G. Moltke minde, men det trækker i Langdrag, og disse heri berørte Ting burde kunde forelægges mig til Overvejelse naar jeg kommer igjen¹.

Først langt hen paa Efteraaret 1815 var Kommissionens Overvejelser saa vidt fremskredne, at den kunde forelægge Kongen Udkast til en ny Ordning af Finansstyrelsen. I en Række Forestillinger, dat. 19. Okt., 8., 15 og 22. Novbr., forelægges disse Forslag for Kongen. Kommissionen var gaaet meget grundigt til Værks. Møsting havde deltaget i dens Overvejelser, og desuden var der givet enkelte af Finanskollegiets Deputerede Lejlighed til at udtale sig om Sagen, nemlig de Deputerede Birch og Jonas Collin. Paa Grundlag af disse Mænds Betænkning udarbejder Kommissionen sine Forslag.

Man er gaaet rent historisk til Værks, idet man først har undersøgt, hvorledes Forvaltningen i ældre Tid var organiseret. Dette var meget naturligt, da man havde faaet Ordre til at følge saa vidt muligt den af Frederik IV antagne Plan. Resultatet af denne Undersøgelse har man nedlagt i en meget udførlig Forestilling af 19. Okt. 1815, med 113 Bilag, bestaaende af Afskrifter af alle Aktstykker, Finansstyrelsen vedkommende. Formaalet hermed er at vise, hvor vidtløftig denne Administration med Tiden er blevet, og hvor nødvendig det er at reformere². Interessant er

¹ Fred. VI til Møsting, dat. Wien 11. Juni 1815. Møstings Privatarkiv. Breve fra kgl. Personer. R. A.

² Som Eksempel nævner man Udgifterne til Gager: Frederik IV 14.275 Rbd. Christian VI 13.575, Frederik V 19.183, i 1780 91.802, i 1814 200.000 Rbd.

det, at man, da Talen er om Forandringer, ser tilbage til Forholdene i ældre Tid og ikke tager Hensyn til mulige udenlandske Forbilleder, at man fremdrager Frederik IV.s Ordning fra 1700 og ønsker at lægge den til Grund.

Man tager sikkert ikke fejl, naar man hævder, at dette Forslag maa tilskrives Møsting. Der er bevaret en udateret Forestilling fra Møsting, der netop peger paa Frederik IV.s Ordning, og det maa sikkert være den, som Møsting omtaler i sin Forest. af 11. Febr. 1814, umiddelbart før det kgl. Reskript, hvorved hele Sagen sættes igang¹. Hovedhensigten med Frederik IV.s Forordning var at tilvejebringe en Forbindelse mellem Finansstyrelsen og Rentekammeret ved at lade Kammerets 3 Deputerede lede Bestyrelsen ogsaa af Finanserne. Det er dette System, man vil tage op i 1816, selv om man er klar over, at helt paa samme Maade kan Styrelsen ikke organiseres. Mærkeligt synes det overhovedet, at en Ordning, der var anvendelig omkring 1700, skulde kunne passe paa Tilstandene et Aarhundrede senere. Kommissionen er ogsaa klar over dette Forhold. Dengang kendte man ikke den store Statsgæld, Papirspenge og de mange specielle Indretninger, som nu er nødvendige. Derfor, hævder Kommissionen, kan en fuldstændig Sammensmeltning ikke finde Sted for Øjeblikket, men maaske i Fremtiden, naar Sagerne er blevet ordnet, og man er naaet til større Overskuelighed. Dette Synspunkt er sikkert det, der er hævdet af Møsting, men hele Finanskollegiet har ikke været enig med ham heri. Mest Interesse knytter der sig til Jonas Collins Stilling, da man senere ned i Tiden finder ham som Repræsentant for dem, der kræver Reform i Centralstyrelsen². Heldigt er det derfor, at vi har bevaret hele 3 Betænkninger fra ham, alle fra Aaret 1814³. Han gaar endnu videre end Møsting i sine Krav om Koncentration. Hans Yndlingsplan gaar ud paa Dannelsen af et helt nyt Regeringsorgan, som alene skal beskæftige sig med Statens Indtægter og Udgifter. Fra Rentekammeret og Generaltoldkammeret skal det overtage alle Sager vedrørende Statsindtægterne, medens alt, hvad der vedrører

¹ Fuld Sikkerhed kan man dog ikke have, idet der kan tænkes at foreligge 2 Betænkninger, men dette Forhold berører ikke Hovedtendensen, som tydelig findes i begge, nemlig at henlægge Finanskollegiets Forretninger »under en bestandig Finants-Deputation«. Den udaterede Forestilling findes i Bilag til Forest. af 8. Nov. 1815 ang. Finansbestyrelsens Simplification. Forest. af 11. Febr., der findes i Konzept. i Finanskoll. Ark. Møstings Forestillinger med originale kgl. Resolutioner 1813—15.

² For Collins senere Stilling redegør Hammerich i Den danske Centraladministration 414 ff.

³ Bilag til Forest. af 8. Nov. 1815 om Finantsbestyrelsens Simplification.

Næringslivet, skal skilles ud. »Ønskeligt er det derfor, at de egentlige Finants- og Kammer-Sager forenedes paa et Sted. Hvad nu nogle og tyve Deputerede, Committerede og Assessorer lønnes for, kunde 7 eller 8 besørge¹. I sin Iver griber Collin ogsaa tilbage i Forvaltningshistorien for at finde et Støttepunkt for sit Forslag og om muligt overbyde sin Chef: »Saaledes var foreskrevet i Kong Frederik den 3dies Ordonnance af 4. Nov. 1666«². Collins Forslag er yderst interessant, idet han her skitserer en Ordning, som først blev gennemført herhjemme efter 1848.

Saavidt i Koncentration kan Møsting ikke tænke sig at gaa foreløbig. »Efter min Formeening vilde den Indretning der af Kong Frederik 4de var truffen, at nemlig Finants-Bestyrelsen var overdraget de Deputerede i Rentekammeret være den mest hensigtsmæssige, og kunde denne Finantsbestyrelse gives Benævnelse af en bestandig Finants Deputation. Denne Bestyrelses Maade har, som Historien viser for Finantserne været den heldigste af alle, og den maae, da den er den naturligste, ogsaa være det«³. Møstings Forslag er ikke saa vidtgaende som Collins, men for begge har det ledende Princip været en Koncentration af Ledelsen. Reventlow er nærmest enig med Collin, men han mener, at en Koncentration bedst kan foregaa paa den Maade, at Præsidenten i Generaltoldkammeret bliver Medlem af Finansdeputationen, eller ogsaa at der ingen Præsident ansættes her, men Finansministeren overtager dette Embede, »hvilket sidste dog formodentlig i nærværende Tid vil blive vanskeligt for ham at overkomme«⁴.

Et andet ledende Synspunkt har været saavidt muligt at samle de Forretninger under een Ledelse, som tidligere har været spredte mellem flere og lægge dem hen, hvor de naturligt hører hjemme. Derfor er det, at man foreslaar at udskille fra den almindelige Finansforvaltning 2 Grupper af Spørgsmaal, nemlig Statsgælden og Pensionsvæsenet og at oprette særlige Direktioner herfor. At Collin ogsaa er Tilhænger af dette Princip siger sig selv. Klarhed og Orden var det, som Collin krævede af al Administration. »Jeg holder for, der burde være en egen Pensions-Kassedirektion under Finants-Ministerens Præsidio . . . Under den skulde alle Pensioner henlægges tilligemed de fornødne Fonds, og ingen Pension maatte til nogen civil eller militair Person,

¹ Betækn. dat. 1814.

² Betækn. dat. 9. Nov. 1814.

³ Betækn. udat. fra Møsting.

⁴ Reventlow til Møsting, dat. 13. Maj 1814, Bilag til Forest. af 8. Nov. 1815.

Mand eller Quinde, Voxen eller Barn udredes, uden derfra. Naar den ingen Penge havde, betalte den ingen Pensioner. (I Statskassen antages altid at være saa meget, at et Par nye Pensioner ingen Gjenstand er)¹.

Hensigten med den nye Ordning maatte endvidere være at fjerne alle Omsvøb og Forhindringer i Sagernes Gang. Derfor foreslaar Collin Ophævelsen af Finanskasse-Direktionen og dens Forretningers Henlæggelse under Finansdeputationen. »Den ulykkelige Skilsmisse forsinker Sagernes Expedition utroligen, det er notorisk, at mange Expeditioner til stor Skade for den i Finantserne saa nødvendige Orden derved er blevne udsatte i flere Maaneder, ja flere Aar, og det er bevisligt, at nogle Tusinde Breve aarligen, som maa conciperes, renskrives, copieres og gjemmes i to Archiver, kunde til sandt Gavn for Forretningerne aldeles undgaaes«². Collin er ikke bange for at tage Bladet fra Munden og sige sin Mening lige rent ud. I Møstings første Udkast var der ikke tænkt paa denne Sammenslutning, men han optager Collins Forslag og gør det til sit.

Endnu et Hovedprincip maa nævnes, som har været Rette-snor ved Arbejdet, nemlig Bestræbelsen for at indskrænke Personalet. Gennem alle Collins Indlæg gaar dette Krav som den røde Traad, og ogsaa Møsting er opsat paa at opnaa Resultater paa dette Omraade. Dette kan kun ske ved Afskedigelser, men det praktiske Resultat heraf, i Form af Besparelser for Statskassen, kan ikke blive særlig betydningsfuldt, da man ikke kan afskedige Embedsmænd uden at give dem Pension. Dog har det en anden Fordel, idet meget overflødig Personale fjernes. »Overflødige Embedsmænd give Anledning til overflødig Arbejde, og dette er det just som skal undgaaes«². Collin har atter her grebet Sagens Kerne og forstaaet at give den et rammende Udtryk.

Møstings og Collins Forslag har hovedsagelig drejet sig om forvaltningsmæssige Forbedringer. Kun i ringe Grad har Spørgsmaalet om en almindelig Finansplan beskæftiget dem, eller om de finansielle Sager kunde indpasses i de nye Rammer. Det er derimod et Synspunkt, som spiller en stor Rolle for den Deputerede Birch. For ham stiller Sagen sig saaledes, at det er umuligt at opnaa Forbedring i de finansielle Forhold ved blot at gennemføre Forvaltningsreformer. Uden en fast Finansplan er alle Forslag til Reformen forgæves. Selv om Møsting kan se noget berettiget og rigtigt i Birchs Indlæg, kan han dog ikke ganske

¹ Betænkning fra Collin, dat. 9. Nov. 1814.

² Betænkning fra Collin, dat. 1814.

slutte sig til det, og han maa stadig hævde Gavnligheden af Forbedringer i Forvaltningen.

Paa Grundlag af denne Meningsudveksling mellem Møsting, Collin og Birch udarbejdede Møsting Forslagene til en ny Finansforvaltning. Disse Forslag blev gennemdrøftet af 3-Mands Kommissionen og derefter i det væsentlige uforandret indstillet til Kongen. I Stedet for det tidligere Finanskollegium og de utallige Kommissioner og Direktioner, som nu alle blev nedlagt eller ved Lejlighed realiseret, oprettedes 3 nye Organer: Finansdeputationen, Direktionen for Statsgælden og den synkende Fond og Pensionskasse-Direktionen.

Finansdeputationen skal være det centrale Organ for Statens Finansstyre. Gennem den skal alle Statens Udgifter anvises. Hvert Kollegium modtager maanedsviis eller kvartalsviis en vis Sum Penge til de ordentlige Udgifter. Denne Sum administrerer de selv uden Deputationens Indblanding. Derimod maa det ikke være noget Kollegium tilladt at anvise overordentlige Udgifter uden Betænkning fra Finansdeputationen. Paa samme Maade skal den ogsaa have Indflydelse paa Statens Indtægter. Forinden den har udtalt sig, kan ingen nye Skatter opræves eller Forandring foretages i allerede eksisterende Skatter og Afgifter. Finansdeputationen, der ledes af Finansministeren, bestaar af alle Rentekammerets Deputerede og enkelte af det gamle Finanskollegiums Medlemmer. Det er denne Sammensætning af det finansielle Hovedorgan, som er det nye, hvorved man haaber at have tilvejebragt Enhed og Koncentration.

Statsgældsdirektionens Opgave skal være at administrere Statens Gæld og se at faa den afbetalt. Lige fra Begyndelsen af Forhandlingerne har det staaet som et af de vigtigste Formaal med den nye Ordning. Ogsaa Kongen har været meget opsat paa dette Spørgsmaal. »Det var ønskeligt«, skriver han til Møsting 13. Dec. 1814, »naar den hele Statsgjeld er ordnet, at man da kunde Aarlig henlægge noget til Afbetaling af Gjelden, for at denne kunde forlade Verden«¹. Dette Formaal mener man bedst kan opnaas ved at samle Administrationen af Gælden paa eet Sted og gøre det til det eneste Formaal for Direktionens Virksomhed. Dette Arbejde har hidtil været besørget af en lang Række selvstændige Institutioner, som den synkende Fond, Deposito-kassen; alle disse bliver nu nedlagt og deres Passiver og Aktiver overdraget den nye Direktion. Denne skal bestaa af Finansministeren og enkelte andre Medlemmer. Gennem den skal for

¹ Møstings Privatarkiv. R. A.

Fremtiden ogsaa Udbetalingen af kgl. Obligationer finde Sted. Hidtil har denne Udbetaling været fordelt paa 12 forskellige Steder i København. Dette praktiske Forslag stammer fra Collin.

Den almindelige Pensionskasse-Direktion skal for Fremtiden varetage Pensionssagerne og kun gennem den kan nye Pensioner bevilliges. Den skal overtage den gamle Postpensionskasse og til Medlemmer have Finansministeren, nogle Medlemmer af det op-hævede Finanskollegium, Rentekammeret og General-Postdirek-tionen.

En Del Forretninger, som tidligere havde hørt under Finan-serne, adskilles fra disse og henlægges under Rentekammeret, som i Forvejen har Sager af samme Art, f. Eks. Bestyrelsen af Talloetteriet. Kommissionen har overalt været betænkt paa at lægge de Sager sammen, som naturligt hører til hinanden. Kongen billigede Indstillingerne, men foreløbig udsattes deres Gennem-førelse indtil Begyndelsen af Aaret 1816.

Den nye Ordning, som her blev gennemført, maa siges at have store Fordele fremfor den gamle og betegne et betydningsfuldt Led i Finansforvaltningens Udvikling. Det vigtigste er, at en Simplificering af Forretningerne har fundet Sted. Mange overflødige Kommissioner er enten helt ophævet eller slaaet sammen med andre. At der endnu var meget at gøre skal ikke benægtes. Hvad kunde det f. Eks. nytte, at man reformerede Pensionsvæsenet, naar derefter Gratifikationsvæsenet rigtig begyndte at florere. Ved en retfærdig Bedømmelse maa det dog tages i Betragtning, under hvilke fortvivlede Forhold Finansvæsenet dengang befandt sig. Ikke alene var Statsgælden uhyre, og Pengevæsenet ikke ganske bragt paa Fode igen, men hvad der har mest Betydning i denne Sammenhæng, de enkelte Kon-torer var kommet bagefter med deres Forretninger paa Grund af Krigen, og mange Bøger og Sager skulde føres op til Dato, før det nye System kunde komme til at virke rigtigt. Lettere blev Arbejdet heller ikke ved den Opgørelse i finansiel Henseende, der skulde finde Sted, nu da Norge var blevet adskilt fra Monarkiet. Det finansielle Resultat af Reduktionen var ikke stort. Der afskedigedes ganske vist 65 Personer, som i Gager oppebar 49.617 Rbd., men da de gik af med fuld Pension, fik det ingen Betydning for Statskassen¹. Om flere af disse 65 Personer maa det siges, at de ikke ganske gik ud af Statsstyrelsen, idet flere af dem havde andre Stillinger. Det gælder f. Eks. en Mand som Etatsraad

¹ Finansdep. Forestillingsprotokol. 1816. Forest. Nr. 11, dat. 22. Febr. 1816.

Mandix, der afskedigedes fra sin Stilling som Direktør for Kreditkassen, medens han stadig vedblev at være Deputeret i Rente-kammeret. Ogsaa de, der blev afskediget helt, havde en Chance for at komme ind igen ved indtrædende Vakance. Regeringen var selvfølgelig opsat paa at ansætte dem igen, da man derved sparede paa den tyngende Pensionsbyrde¹.

Efter at have tilendebragt Forhandlingerne om de egentlige finansielle Kollegier vendte Kommissionen sin Opmærksomhed mod det vestindisk-guinesiske Rente- samt General-Toldkammer, og General-Land-Oeconomie- og Commerce-Collegiet, begge oprettede i 1773. Til Forhandling herom blev hidkaldt Ove R. Sehestedt, Chef for begge Kollegier, og han har ogsaa underskrevet den Forestilling, der blev indgivet 22. Jan. 1816. Der er ingen Grund til at gaa ind paa denne, da de ledende Principper er de samme, som gjorde sig gældende ved de finansielle Kollegier. Hovedpunktet i Forestillingen er Foreningen af de to tidligere selvstændige Kollegier til et nyt: General-Toldkammer- og Commerce-Collegiet. Herved vilde man bl. a. opnaa, at alle Kolonialanliggender blev samlet under den samme Bestyrelse. En Del Sager foreslaas fjernet fra de to nedlagte Kollegier og henlagt under andre, som behandler Sager af tilsvarende Art, f. Eks. Brandforsikringssagerne, der naturligt hører hjemme i Kancellierne. Kongen tiltraadte Indstillingen uden Ændringer.

Kommissionen havde nu kun tilbage at udarbejde de nødvendige Instruktioner til de forskellige Regeringsorganer, og disse blev antaget og ekspederet 9. Febr. 1816. Fra denne Dato træder den nye Ordning i Kraft. Med Hensyn til det rent personelle havde Kommissionen ikke noget at gøre, det paahvilede Finansministeren, som skulde stille Forslag om, hvem der skulde afskediges og hvem der skulde beholdes af det gamle Personale. Herunder kom det til en meget karakteristisk Strid mellem Frederik VI og Møsting. Kongen, der under hele denne Sags Behandling ikke havde blandet sig i den saglige Drøftelse af Sagerne, men uden Ændringer tiltraadt Kommissionens Indstillinger, blev pludselig virksom, da det drejede sig om Personerne. Møsting vilde gerne have den gamle J. G. Moltke til at overtage Stillingen som Chef for Statsgældsdirektionen, og han havde i et Brev til Moltke indstændigt bedt ham derom². Dette udvikler han for Kongen og indstiller Moltke til Stillingen, men Frederik VI vil ikke gaa med hertil, idet han ønsker, at

¹ Rentek. Resolutionsprot. 1816. Nr 275.

² Koncept til Skrivelse til Moltke, dat. Jan. 1816. Finansdep. Ark. Møstings Forestillinger med originale kgl. Resolutioner. 1816—17.

Møsting skal overtage Ledelsen med Moltke som anden Mand. »Vi have stedse med særdeles Velbehag bemærket Vor Stats- og Finantzminister hvorledes Du med udmærket Nidkærhed søger at bestyre Vore Finantzer, til den Ende ville Vi allernaadigst at den øvrige Bestyrelse af alle Statsgjældssagerne fremdeles ligesom hidentil skal føres af Dig, og vi udnævne Dig derfor til Præsident i den nu oprettede Statsgjælds og Synkende Fonds Direction«¹. Frederik VI.s Tillid til Møstings Evner synes rod-fæstet saa stærkt som igensinde før.

Hvad der senere blev af Moltkes Kommission er ikke til at se. Egentlig skulde man vente, at Kommissionen var gaaet igang med de andre Kollegier og havde stillet Forslag til Ændringer her, da Reskriptet af 5. Maj synes at forudsætte dette. Men da en vis Reduktion af Kontorerne i Danske Kancelli og Rentekammeret allerede havde fundet Sted, har Kommissionen vel ikke ment, at der kunde gøres mere her². Ogsaa de militære Kollegier skulde Kommissionen beskæftige sig med ifølge Reskript af 10. Juni 1814. Allerede i Forvejen, ved Reskr. af 28. Febr. 1814 var en vis Reduktion foretaget i General-Commissariats-Kollegiet, hvorved de Deputeredes Antal indskrænkedes fra 7 til 5. Under 1. Sept. 1815 nedsattes en særlig Kommission, bestaaende af Militære og 1 Deputeret fra General-Commissariats-Kollegiet, som skulde stille Forslag til Indskrænkning af Hæren. Under Forhandlingerne kom man ogsaa ind paa en Drøftelse af de administrative Forhold, og det kom her til en Uoverensstemmelse mellem den Deputerede Reimer, der i mange Aar havde været ansat i Centraladministrationen, og et af de militære Medlemmer, som foreslog en radikal Nedskæring af Kontorernes Antal til 3, medens Reimer holdt paa, at Kollegiet ikke kunde have mindre end 7 Kontorer ialt. Kommissionens Flertal fulgte Reimer, og dette Forslag blev ogsaa stadfæstet af Kongen³. Da man ikke i disse Akter finder nogen Omtale af Moltkes Kommission,

¹ Forest. dat. 18. Jan. 1816.

² Ved kgl. Res. af 30. Marts 1814 blev 3. og 5. Dept. lagt sammen og nogle Revisionskontorer i 6. Dept. slaaet sammen. Fra 17. Juni kaldes det nydannede Dept. 3. Dept. Danske Kanc. 2. Dept. Forest. 1814. Nr. 222. Se ogsaa Secher: Danske Kancelli, Side 137. Ved kgl. Res. af 6. April 1814 paa Rentekammerets Forest. nedlagdes 5 Kontorer, og Personalet blev afskediget. Rentekamm. Forest. 1814. Nr. 103.

³ Gen.-Comm.-Coll. Ark. Kommissionen til at udarbejde Forslag til en ny Hærorganisation af 1. Sept. 1815. Forhandlingsprotokol. Bilag Nr. 57. Se ogsaa Nr. 1 og 50. Med Hensyn til Admiralitets- og Commissariatskoll. fandt en lignende Fremgangsmaade Sted. Ogsaa her gennemførtes en Nedlæggelse af nogle Kontorer. Admiralitetskoll. Kgl. Resolutioner 1813—14. Forest. dat. 14. Sept. 1815 og 28. Nov. 1815.

maa det vel antages, at denne ikke, til trods for Reskr. af 10. Juni 1814 om ogsaa at stille Forslag om Ændringer i de militære Kollegier¹, har beskæftiget sig med disse Forhold, men har overladt det til Specialkommissionen.

Den moltkeske Kommissions Endeligt skjuler sig i Mørke. Der findes intet Dokument om dens Opløsning; sandsynligvis er den efter fuldendt Arbejde gaaet stille fra hinanden. Den ansaa selv sit Arbejde for endt foreløbig; hvorvidt derimod »en yderligere Indskrænkning endnu længere hen i Tiden kunde foregaae, det vil først kunne tages under behørig Overvejelse til den Tid, naar alt kommer i tilbørlig Orden«².

Ser man tilbage paa dens Resultater maa man sige, at den havde udrettet en Del. Ganske vist havde den ikke gennemført en Reorganisation af hele Centraladministrationen, hvad der oprindeligt havde været tilsigtet, idet den ret hurtigt havde koncentreret sig om Reformer af Finansforvaltningen. Paa dette Punkt havde den naaet betydelige Resultater. Alene at give Kommissionen Æren herfor er dog ikke retfærdigt. Havde den ikke indenfor Finanskollegiet fundet en Embedsstand, der selv var ivrig for Reformer og villig til at arbejde paa en Reduktion, havde man sikkert ikke naaet saa meget. Det interessante ved Reduktionen af 1816 er netop det, at denne Reformbevægelse udgik indefra, og den beviser, at Finansforvaltningen ikke var stivnet i Former, men en levende Organisme, i Stand til at forny sig og indstille sig paa forandrede Forhold. For de andre Kollegier stiller Forholdet sig noget anderledes. Udover at foreslaa Nedlæggelsen af enkelte Kontorer var der ikke fra den Side kommet mere omfattende Forslag frem, men man kan maaske sige, at disse var langt fastere organiserede, saaledes at en Reform ikke var saa paakrævet som ved Finansforvaltningen³.

En Snes Aar senere stod Forvaltningsreformer atter paa Dagsordenen, fremkaldt ved Forhandlinger i de nylig oprettede Stænderforsamlinger⁴. Paa den Tid var Møsting og Birch traadt ud af Finansstyrelsen, men Jonas Collin indtog stadig en Forgrundsstilling, og ved hans Person kædes de to Begivenheder sammen. For rigtig at forstaa hvad der skete i 30erne og senere

¹ Finanskoll. Ark. I. Reskripter og Resolutioner af 1814, 15 og 16 ang. Finantsbestyrelsen.

² Forest. dat. 22. Jan. 1816. Se Note 1.

³ I Højesteret nedlagdes en Assessorplads i 1816 og en Del af Gagen blev anvendt til at forbedre de 3 yngste Assessorers Stilling. Kanc. Skr. til Højesteret 15. Aug. 1815 og 1. Juni 1816. D. K. 2 Dpt, Brevbog.

⁴ Om disse Forhold gives der en udførlig Redegørelse af Hammerich i Den danske Centraladministration 408 ff.

under Christian VIII er det nødvendigt at kende Forhandlingerne 1814—16, kun derved faar man det rette Perspektiv i Billedet. En Undersøgelse af Reformbevægelsen i Slutningen af Frederik VI.s Tid, som ligger udenfor denne Studie, viser, at Begivenhederne fra 1816 gentager sig. Medens man indenfor Finansstyrelsen var villig til gennemgribende Reformer, delvis paa helt nyt Grundlag, holdt de øvrige Regeringskollegier sig tilbage, og som Følge deraf kunde en gennemgribende Reform af den hele Central-administration ikke lykkes. Først Martsdagene 1848 betegner Indgangen til et helt nyt Afsnit i Forvaltningshistorien.

Nekrologer.

Kristian Erslev.

Ved Kristian Erslevs Død d. 20. Juni 1930 afsluttes indenfor dansk Historieforskning et halvhundredaarigt Tidehverv, som ubestridelig vil komme til at bære hans Navn. Ingensinde før har en dansk Historiker indtaget en saa dominerende Stilling indenfor sit Fag som Erslev i denne Periode, og det til Trods for at han stod midt i en Kreds af Medforskere, hvoraf flere i og for sig var hans jævnbyrdige i Aand og Lærdom. Det var Erslevs store Lykke, som vel sjælden times nogen Mand, at der i hans mangesidige Gærning blev Plads for den fulde Udfoldelse af alle hans rige Ævner: som Universitetslærer, som Forsker, som Udgiver og Organisator, som Leder af det store Carlsbergfond, overalt fandt han det Felt, der netop passede for ham, og kom til at gøre en Indsats af afgørende og varig Betydning. Med det samme klare Overblik, hvormed han i sin Forskning fremlagde et Kildestof eller i Fondet disponerede med Millionerne, tilrettelagde han ogsaa sit eget Liv, fuldt vidende om sine Ævners Art og Rækkevidde.

I Kr. Erslevs Forskergering, som her fortrinsvis skal gøres til Genstand for en Omtale, har Historisk Tidsskrift spillet en særlig Rolle, idet en lang Række af hans kritiske Undersøgelser og Studier er publiceret her, ligesaa det første dristige Indgreb fra 1875 i Striden om Kong Valdemars Jordebog til de sidste Aars Indlæg i Diskussionen om Gorm og Tyre og om det stockholmske Blodbad. Særlig er der her Grund til med Taknemlighed at mindes de klassiske og grundlæggende Afhandlinger fra Tidsskriftets Storhedstid i 1890'erne: *Erik Ploppennings Strid med Abel* (1890), *Det stockholmske Blodbads Forhistorie* (1891), *Den saakaldte Constitutio Valdemariana* (1895), *Europæisk Feudalisme og dansk Lensvæsen* (1899) etc. Erslev sad fra 1895 til 1919 i Historisk Forenings Bestyrelse og overtog efter sin nære Ven J. A. Fridericias Død i 1912 Redaktionen af Tidsskriftet indtil Afslutningen af dets 8. Række. Han betragtede dog selv dette som

noget midlertidigt og gjorde her ingen Forsøg paa en Nyprægning.

Erslev begyndte som Numismatiker, og dette er typisk for et meget væsentligt Træk i hans videnskabelige Fysiognomi, hans Ordenssans, hans Interesse for metodisk og systematisk Behandling af et Stof. Allerede som Student fik han overdraget Udgivelsen af en Katalog over Chr. J. Thomsens enestaaende middelalderlige Møntsamling, som i 1868 var blevet købt af danske Lensbesiddere og skænket til Møntkabinetet, og til dette Katalogiseringsarbejde sluttede sig forskellige numismatiske Undersøgelser, der blev metodisk grundlæggende for moderne dansk Møntforskning.

For Middelalderens Historie er Numismatiken et ganske centralt men dog et snævert Omraade, og Erslev trængte snart til videre Arbejdsfelter. Sine systematiserende og ordnende Ævner udnyttede han gennem en storstilet Udgivervirksomhed, der har været af ligesaa fundamental Betydning som selve hans Forskning. Mere end nogen anden Enkeltmand skyldes det hans Initiativ og hans eget udholdende Arbejde, at Danmark nu paa disse Omraader staar paa Højde med Udlandet, og det maa kun beklages, at de Planer om et middelalderligt dansk Diplomatarium, som Erslev i saa høj Grad interesserede sig for, endnu ikke har kunnet blive til Virkelighed.

I 1877, Aaret efter at han havde taget sin Magisterkonferens i Historie, stiftede han, sammen med andre ligesindede, »Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie«, der siden har været vort førende historiske Udgiverselskab, og hvori Erslev alle Dage var den egentlige Sjæl. Sammen med W. Møllerup udgav han *Frederik I.s danske Registranter og Danske Kancelliregistranter 1535-50*, derefter alene *Aktstykker til Rigsraadets og Stændermodernes Historie i Kristian IV.s Tid*, men hans betydningsfuldste Indsats var dog det store Repertorium over vore middelalderlige Breve, som han udgav sammen med Anna Hude og Will. Christensen, og som nu fortsættes af sidstnævnte alene. Her bør ogsaa nævnes hans lille Udgave af middelalderlige Testamenter med det til det yderste udpenslede Register, en Publikation der udsendtes af Det kgl. danske Selskab. Man skulde maaske ikke have tænkt sig, at denne travle Mand med den hastigt arbejdende Hjerne var i Besiddelse af den grænseløse Taalmodighed som saadanne Arbejder kræver, men han fandt en intellektuel Tilfredsstillelse i at gennemarbejde en Udgave til teknisk Fuldkommenhed, og alle hans Arbejder paa dette Omraade er prægede af hans Overblik og faste praktiske Greb, hans sunde Sans

for det væsentlige og hans enestaaende, utrættelige Arbejdsvilje.

Beundringsværdig er Kr. Erslevs lille Doktorafhandling fra 1879, *Konge og Lensmand i det 16. Aarhundrede*, og den er tillige typisk for det bedste i hans Forfatterskab. Et stort og vanskelig tilgængeligt Stof lægges overskueligt tilrette, et centralt men fast afgrænset Problem stilles selvstændigt og forudsætningsløst op, og i dets givne Begrænsning løses det helt til Bunds, helt uimodsigeligt og urokkeligt. Det var ikke, som man hidtil havde ment, Adelen der fik Hovedfordelen af Kirkegodsets Sækularisation ved Reformationens Indførelse, Kronens Gevinst var mange Gange større og kombineredes med en monarkisk Reform af hele Lensvæsenet.

Den vigtigste Del af Erslevs Forfatterskab bestaar af en Række saadanne fast afgrænsede og fast gennemførte Undersøgelser, hvis Resultater forlængst er indarbejdede i alle nyere Fremstillinger af Danmarks Historie: Hvitfeldts Detronisering som selvstændig Kilde for vor Middelalder er vel det største almindelige Resultat af den Kildekritik, hvis metodiske Gennemførelse indenfor vor Historieforskning var Erslevs Værk. I Bogen om Dronning Margrete paavistes, at den skandinaviske Union, udprunget som den var af en tilfældig politisk Situation mere end ved stærke Strømninger i de nordiske Folks Liv, i Dronning Margretes Gennemførelse blev et Angreb paa Aristokratiets Overmagt og stiledede mod et ensidigt dansk Supremati til Styrkelse af Kongemagten. Skildringen af Erik af Pommern betød en Æresoprejsning for denne ulykkelige Konge og er uden Tvivl den mesterligste Personskildring, Erslev har ydet. Bogen er tillige et Led i den grundlæggende Række af Studier over Slesvigs Forhold til Danmark, der spænder fra Afhandlingen om den saakaldte Constitutio Valdemariana fra 1326 (Artiklen om at Sønderjylland og Danmark ikke maatte forenes), hvis Ægthed godtgjordes, til Undersøgelsen i Universitets-Festskriftet for November 1901 om Frederik IV og Slesvig, hvor det paa tværs af alle tidligere Anskuelser paavises at Arvehyldingsakten af 1721 kun gælder den gottorpske Dels Indlemmelse i den kongelige Del af Slesvig, ikke, som det ellers fra dansk Side paastodes, hele Hertugdømmets Indlemmelse i Kongeriget. Radikalt uafhængig i sin Sandhedssøgen er ogsaa Bogen om Augustenborgernes Arvekrav, der i Virkeligheden godkendes som berettigede.

Erslevs mærkeligste historiske Undersøgelse er dog *Valdemarernes Storhedstid* (1898). Selv om det vel nok er det af hans Skrifter der er mest anfægteligt, har det betydet en mægtig Af-

klaring og Udrensning indenfor et af de vanskeligste Omraader af vor ældre Historie, og det er vedblivende et udtømmeligt Skatkammer saavel af Synspunkter som af statistiske Beregninger. Denne Bog var, som en Række af de bedste Afhandlinger, Led i Forarbejderne til Skildringen af den senere Middelalder i *Danmarks Riges Historie II*, der er Erslevs eneste store Forsøg paa Historie-skrivning, klar og klog, men mindre præget af dybe og originale Synspunkter i Helhedsbilledet end af den gennemførte kritiske Behandling af Kildestoffet, der til det yderste er udnyttet.

A. D. Jørgensen karakteriserede engang Erslevs ældre Forfatterskab som »Enaktere«, fordi han saa stærkt afgrænsede sig i sin Problembehandling, han savnede Fylde deri. Men det var just Erslevs taktiske Styrke, at han ikke førte Angrebet over en bredere Front, end han havde Tropper til, og gennem sine lokale Offensiver rullede han ofte en hel Front op. Med sin kølige Personlighed faldt det ham altid let at stille sig uafhængig og uforudindtagen overfor sit Stof. Han var heller ikke bundet af et bestemt intuitivt Syn paa den historiske Udvikling, men man kan sige, at den store Kildekritiker i eminent Grad var bundet af sine Kilder. Han gik ikke til Kilderne med sine Spørgsmaal, baade Problemerne selv og deres Løsning formede sig for ham under Arbejdet med Kildestoffet, og heri ligger baade hans Styrke og hans Begrænsning. Ogsaa han, den skarpsindige metodiske Teoretiker, maatte være klar over, at Kilderne, selv naar de barberes for deres Vildskud, ikke rummer den fulde Sandhed om Fortiden, og at Forskningen ikke kunde blive staaende derved. Men det videre konstruktive Arbejde var ikke hans Sag. Han mærkede det under Arbejdet med *Danmarks Riges Historie*, og en vis desillusioneret Stemning hos den begejstrede Kildekritiker klinger igennem i den tilsyneladende saa nøgterne, men i Virkeligheden ganske paradoxale Afhandling om Historieskrivning i Universitetets Festskrift 1911.

Som Universitetslærer har Erslev haft afgørende Indflydelse paa alle yngre danske Historikere og har saa at sige skabt den moderne danske Historikertype med dens Forkærlighed for nøgtern, metodisk Forskning, dens Tilbageholdenhed overfor vidt-flyvende Hypoteser, dens Forkærlighed for snævert afgrænsede Æmner. Under sin Undervisning, de berømte kildekritiske Øvelser, fik han Lejlighed til ogsaa teoretisk at udforme sin Metode. Frugter heraf er hans *Grundsætninger for historisk Kildekritik* (1892) og *Historisk Teknik* (1911 og 1928); det sidstnævnte Arbejde er iøvrigt det eneste af hans Skrifter, der er blevet oversat til et fremmed Sprog, idet der omtrent samtidig med 2. Udgave

ogsaa kom en tysk Udgave. Den blev ret stærkt angrebet i tyske Fagtidsskrifter, og det maa beklages, at den kom altfor sent og derfor gav udenlandsk Historieforskning et helt urigtigt Billede af, hvad Erslevs metodiske Arbejde havde betydet. Som Universitetslærer paatog den utrættelige Forsker sig ogsaa den store Opgave at give et Grundrids af den europæiske Middelalders Historie og en fyldigere Fremstilling af det 16. Aarhundrede. Bægge Værker benyttes endnu ved Universitetsundervisningen ogsaa i de andre nordiske Lande, og medens det sidstnævnte af dem nu foreligger i en revideret Udgave, var det i de seneste Aar Erslevs store Sorg, at det samme ikke blev Tilfældet med Middelalderens Historie, for sin Tid et meget imponerende Arbejde, der forlængst var udsolgt, men som han nu forstod maatte underkastes en indgribende Revision. Ogsaa den fortrinlige Fremstilling af den romerske Kejsertid i »Verdenskulturen« var en Frugt af Universitetsforelæsninger.

Efter i 1916 at have forladt Universitetet, virkede Erslev i 8 Aar som Rigsarkivar og gennemførte som saadan en Omordning af Arkivets ældre Samlinger efter Proveniensprincippet. Hans Hovedgærning i den senere Del af hans Liv var dog viet Carlsbergfondet, i hvis Direktion han var indtraadt i 1909, og hvis Formand han var fra 1913—1926. Han har selv i Fondets nylig udkomne Festskrift givet en livfuld Skildring af denne sin betydningsfulde Indsats til Gavn for dansk Videnskab. Hans klare og hurtige Hjerne støttedes her af en fremragende merkantil Indsigt, som en Videnskabsmand kun i de sjældneste Undtagelsstilfælde kan forventes at være i Besiddelse af. I Universitetets officielle Nekrolog, forfattet af Professor Erik Arup (Universitetets Festskrift November 1930) hedder det, at Erslev som Carlsbergfondets Formand begunstigede eller »skænkede sin Interesse til« en bestemt Kreds af sine ældre Elever, der sluttede stedse fastere op om ham. Men jeg vægrer mig ved at tro, at denne besynderlige Insinuation vil kunne rokke den raadende Opfattelse, som er den, at Erslev altid med uanfægtelig Retsindighed og rummelig Forstaaelse har ledet den vanskelige Fordeling af Fondets store Midler, — i sin Form vel nok det ansvarsfuldste Tillidshverv indenfor vor videnskabelige Verden.

Poul Nørlund.

G. L. Wad.

Den 28. September 1929 døde fhv. Landsarkivar Gustav Ludvig Wad. Han var født 1854 og kom først ret sent til sin egentlige Livsgærning. I adskillige Aar var han ansat i Postvæsenet,

men udnævntes 1893 til Leder af det ny Arkiv i Odense, som fra nu af blev hans Værksted embedsmæssigt og videnskabeligt. Han organiserede Landsarkivet fra Grunden og kendte det ud og ind; han skaffede sig ogsaa Kendskab til det Materiale, der gemtes paa de fynske Herregaarde, og bjergede paa sine Opdagelsesrejser vildfarne Arkivalier, ligesom han bevirkede, at mange Godsarkiver og Privatarkiver blev deponerede i Landsarkivet.

Mens G. L. Wads tidligste Production knyttede sig til hans gamle Skole, *Meddelelser om dimitterede fra Herlufsholm* (1875 og 1882—87), *Meddelelser om Rektorerne paa Herlufsholm* (1878) og *Breve fra og til Herluf Trolle og Birgitte Gjøe* (1893), var hans senere Production næsten ganske viet Fyen; han tog Arv efter Hamsforterne og Bircheroderne, Vedel Simonsen, Paludan-Müller og C. T. Engelstoft. Mange Aars flittige Gransken — ikke mindst paa Personalhistoriens Omraade — satte Frugt i de 4 anseelige Bind *Fra Fyens Fortid* (1916—24), der bugner af Stof, hentet fra Landsarkivet og fra andre Skatkamre. »Samlinger og Studier« er Undertitlen, der giver Værkets Karakter. Gennem alt hvad her stilfærdigt meddeles og oplyses, mærker man Samfølelsen med en svunden Tid, de sære Menneskeskæbner, den snurrige Udtryksmaade. Nu og da kommer bidske Udfald mod »Odense-Culturen«, »den locale Sagkundskab og Kunstforstand«, Dilettanteri og Vandalisme — det er den gamle Landsarkivar i Krig med et Samfund, som han fandt uden Respect for Fortidens Mindesmærker og solid historisk Viden.

Ellen Jørgensen

Anmeldelser.

Leopold Magon: Ein Jahrhundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien. 1750—1850. Bd. 1. Die Klopstockzeit in Dänemark. Johs. Ewald. (Dortmund 1926).

J. W. Eaton: The German influence in Danish literature in 19. century. The German circle in Copenh. 1750—1770. (Cambridge 1929).

Der foreligger som bekendt det Faktum, at København fra c. 1750 til c. 1770 var et Centrum for tysk Aandsliv. Den danske Konge ydede paa den ældre Bernstorffs Tilskyndelse det materielle Grundlag, dels ved ligefrem Understøttelse, dels ved Embedsansættelser; Koloniens aandelige Hoved var Skaberen af det moderne tyske Digtersprog, den store Lyriker Klopstock.

Der foreligger endvidere det Faktum, at Medlemmerne af denne tyske Koloni kunde bo og bygge heroppe i henimod en Menneskealder — som Klopstock — uden at lære Dansk. De behøvede det ikke. I de Kredse, hvor de færdedes med Midtpunktet i Bernstorffs Hjem, forstod og talte alle Tysk.

Disse Fakta er i og for sig ikke noget for Danmark enestaaende, men har forskellige europæiske Paraleller. I Tyskland hører man langt ned i det 18. Aarhundrede idelige Klager over, at alt, hvad der er fornemt, taler Fransk og kun læser fransk Literatur. Den Mand, hvis Bedrift det er gennem et livslangt maalbevidst Arbejde at have skabt et borgerligt tysk literært Publikum, Gottsched, oplevede i sin Ungdom i 1720'erne, da han havde forlovet sig, at hans vestpreussiske Kæreste ganske selvfølgelig skrev sine Breve til ham paa Fransk. Som Leibnitz væsentlig bevægede sig paa Fransk, naar han ikke skrev Latin, saaledes ogsaa Frederik den Store. Samtidig med at Klopstock indkaldtes til Danmark, indkaldtes Voltaire til Berlin som Kongens Gæst, og han var ikke den eneste. Ogsaa andre betydelige Repræsentanter for det franske Aandsliv, t. Ex. La Mettrie og Maupertuis, der var Præsident

for det preussiske Videnskabernes Akademi, levede og virkede i Berlin. Det preussiske Akademi udsendte til midt i 1780erne sine Skrifter paa Fransk og stillede endnu i 1780erne en Prisopgave om Grundene til det franske Sprogs Overlegenhed. Endnu 1780, Aaret før Kant udsendte sin Fornuftkritik og Lessing døde, da Herder og Goethe allerede havde deres epokegørende Ungdomsværker, Wieland og Klopstock deres Manddomsværker bag sig, udsendte Kongen sin lille Bog »De la littérature allemande«, der ikke engang nævner disse Digteres og Forfatteres Navne, men taler om tysk Sprog og Aandsliv som en skøn Drøm, som først Fremtiden kan realisere. Han trøster dem, som maatte tvivle om denne Fremtid, idet Franskens Overherredømme i Tyskland endnu er ubestridt, med at under Franz I, Karl IX og Henrik III foretrak man ved hint beundrede Frankrigs Hof og i det fine franske Selskab at tale Italiensk og Spansk, ganske simpelt fordi disse Sprog dengang stod ligesaa meget over Fransk, som Fransk endnu over Tysk.

Endnu en større Rolle end Fransk i Tyskland og Tysk i Danmark spillede Dansk i Norge.

I samme Rækkefølge, som Kulturstrømmene falder som Kaskader fra Land til Land, idet de fra hvert Trin glider videre i et nyt Sprog, udløser sig Reaktionen derimod. Fra først af ikke nationalt, men kulturelt og socialt betinget. Tager vi et Fænomen som Lessings »nationale« Bedrift, Kampen mod den franske klassiske Tragedie, er den inspireret af Diderots Kritik af samme franske Tragedie, ligesom Lessings Beundring for Shakespeare fra først af er formidlet ved Voltaire. Herders Genopdagelse af det germanske: Nationalaanden som det organisk skabende, arbejder — over Winckelmann — videre paa Montesquieu. — Grundtvig, der paa dansk fortsætter Herder, inspirerer atter, idet mindste delvis, den norsk-norske Bevægelse. »Hans Dag var den største, Norden har set«, sang Bjørnson ved hans Grav.

Reaktionens Form er — i Tyskland, Danmark og Norge — overalt den samme. Paa den ene Side har vi den stærkt betonedede Forargelse over egne Landsmænd, der adopterer det udenvælske. Karakteristisk er i saa Henseende Udtalelser af P. H. Sturz, der var et anseligt Medlem af den tyske Koloni i København. Han nød Bernstorffs særlige Gunst, avancerede hurtigt til Generalpostdirektør og var saaledes af dem, der repræsenterede Germanophilens Triumf i Danmark. I de Breve, han som Christian VII.s Ledsager paa den store Udenlandsrejse skrev, finder han ikke skarpe Ord nok til at fordømme de Tyskere, der gaar rundt som Skilte for fremmed Sæd og Skik (Schriften I (1784) 78). Paa den

anden Side finder vi den hadbetonede Frigørelseskamp mod det, som efterhaanden erkendes som fremmed og derfor farligt. Hvilket Vrængebillede af fransk Aand og Kultur blev ikke skabt af det 18. Aarhundredes Tyskland. Med hvilken Emphase løsreves i Danmark — endnu af N. M. Petersen — ikke Ewalds Ord: Al vor Fortræd er tysk! fra sin Sammenhæng. Hvilken ængstelig Spænding, for ikke at sige Frygt, røber ikke endnu N. M. Petersens Ord om Klopstocktiden og dens Følger: »Den sidste Strømning var den værste, set med danske Øjne; thi det er den vi stærkest føle, og Tanget, den førte med sig, ligger endnu uudryddeligt over Land, Regering og Folk (Den danske Literaturs Historie V (1871) 37). Forsaavidt hin Følelse ikke længere umiddelbart kan genoplevs i Danmark — allerede A. D. Jørgensen indtog jo det modsatte Standpunkt af N. M. Petersens, idet han (Johannes Ewald (1888) 78, 99) tværtimod beklager, at hin aandfulde tyske Kreds med Bernstorffs Fald splittedes til Skade for Udviklingen af Kulturen herhjemme — behøver vi blot at kaste et Blik mod Nord, saa ser vi den hos os forlængst magasinerede Film stadig rulle over det hvide Lærred.

Det er det samme Skuespil overalt: i Tyskland, i Danmark og nu i Norge. Den dybe Motivering er med en Omskrivning af et gammelt Ord: Odi Danaos, quia dona tulerunt.

Det komplicerede Spørgsmaal om Kulturpaavirkninger, deraf flydende Beundring eller Had og disse modsatte Følelsers Sammenhæng med geografiske og politiske Forhold skal jeg nu lade ligge for at vende mig til det snævrere Emne: Tysk-Dansk i det 18. Aarhundrede.

Dette Emne er naturligvis ofte gjort til Genstand for Betragtning, men de to Forudsætninger, som maa være tilstede for en egentlig historisk Undersøgelse: Objektivitet og Dokumenter har ikke foreligget i samme Omfang som nu.

Paa den ene Side ligger den Periode, da Danmark kunde opfattes som en aandelig Provins af Tyskland (»den danske Ende af Tyskland« kaldte Herder det 1769), saa langt tilbage, at den ikke fremkalder nogen Iver; paa den anden Side har ikke mindst Bobés og Aage Friis's Arbejder, Udgaverne af de Reventlowske og de Bernstorffske Papirer, Værket om Bernstorfferne o. s. v. givet os et solidt Grundlag at arbejde paa.

Det er dog ikke en Dansk, der har taget sig for at revidere Spørgsmaalet om Forholdet mellem Dansk og Tysk og den Rolle, som den tyske Koloni spiller i dette Forhold; men — ganske naturligt forøvrigt — en tysk Forsker, nuværende Professor i Greifswald og Leder af det derværende Nordische Institut, Leopold Ma-

gon samt — mere mærkeligt — en Englænder, som er Professor ved Saskatchewan Universitet i Saskatoon i Canada, J. W. Eaton.

Begge disse Forfattere har gjort anselige Studier, ogsaa i Danmark, begge har arbejdet med Energi og Førstehaandskendskab til Emnet, men efter en saa forskellig Plan og ud fra en saa forskellig Indstilling, at de fremkomne Værker paa heldig Maade supplerer hinanden. — Eaton grupperer sin Fremstilling om de enkelte Personer. Efter en almindelig Indledning, der paa en overskuelig Maade samler ældre Forskningsresultater, behandles i 7 Kapitler: Joh. Elias Schlegel, Klopstock, Gerstenberg, J. A. Cramer, Basedow, de mindre centrale som Sturz, Büsching etc., samt endelig Scheibe og hans Betydning for Musiklivet i Danmark. Denne biografiske Fremgangsmaade harmonerer utvivlsomt med Forfatterens Talent. Det er lykkedes ham at give en Række Portrætter, der alle er levende og klare, delvis endog i særdeles Grad. Dette er Bogens Fortjeneste, nyt Stof synes kun i ringe Grad at være fremdraget og nye Synspunkter heller ikke. Grundbetragtningen: at Klopstock er det Punkt, fra hvilket dansk Poesi begyndte at bevæge sig fremad mod en ny og rigere Udvikling, er traditionelt fra Rahbeks Tid og paa ny bekræftet gennem Magons foregaaende Undersøgelser. At Ewald i Kraft af sin fra Klopstock saa forskellige Natur og sit Geni vel kunde vækkes, men ikke bestemmes af sin store tyske Broder, er allerede klart erkendt af A. D. Jørgensen og ligeledes videre udført af Magon. Eaton er fortrolig med den foreliggende Literatur om Emnet, ogsaa — selvfølgelig — med Magons grundlæggende Værk. Maaske kunde den Gæld, hvori han nødvendigvis maa staa til dette, have været stærkere vedgaaet. Thi naar Fortalen bestemmer Arbejdets Hensigt, som »to indicate somewhat more clearly than has hitherto been done, the very real debt, which Danish literature and thought owed to the German writers, who were in Copenhagen between the years 1740 and 1770«, kan dette formentlig kun forsvares, hvis Betoningen lægges paa clearly. Det er Fremstillingens Klarhed, hvori Bogen har sin Styrke. Med Hensyn til selve Problemet yder den næppe noget, som ikke staar hos Magon.

Det fremgaar allerede af Titlen paa Magons Bog, at den har videre Sigte end Eatons. For det første er den et Led i en større Undersøgelse, for det andet vil den ikke være Literaturhistorie i snævrere Forstand, men Idéhistorie. Forfatterens Plan var oprindelig — som Fortalen meddeler — at undersøge Forholdet mellem nordisk og tysk Romantik. Under Arbejdet blev det ham imidlertid klart, at en saadan Undersøgelse saavel af Hensyn til den nordiske Romantik som af Hensyn til de tysk-skandina-

viske Relationers Udvikling, forudsatte en Undersøgelse af Udviklingen i 2. Halvdel af det 18. Aarhundrede. — Saaledes som Værket nu foreligger er det et Resultat af 13 Aars Studier. Disse blev afbrudt af Deltagelse i Verdenskrigen, men genoptoges stadig med fornyede Ophold i Danmark. I denne lange Tid har Forfatteren erhvervet sig et fuldkomment Kendskab til de skrevne og trykte Kilder samt til de forudgaaende Undersøgelser, som de tilføjede Anmærkninger bogfører. En enkelt Undtagelse skal bemærkes. Side 142 ff. strejfer Forfatteren Gottscheds Forhold til Danmark. Det er undgaaet hans Opmærksomhed, at samtlige eksisterende Breve fra dennes Correspondenter i Danmark er udgivet i Danske Magazin 6. R. III 47. Af Brev Nr. 2 fra Plessen fremgaar, at Magon ikke har Ret, naar han (S. 151) støttet paa Danzel: Gottsched S. 313 hævder, at den danske Konge nægtede at modtage Gottscheds Dedikation af et Værk; N. M. Petersen V 18, har forøvrigt allerede det rigtige. — I disse Breve (Nr. 5 fra den ældre Detharding, Komedieoversætterens Fader) havde han endvidere kunnet finde en interessant Hentydning til den eller de mægtige Mænd, der reddede Holberg fra at faa Ubehageligheder i Anledning af Niels Klim, et Spørgsmaal, der beskæftiger ham S. 41.

Bogen er inddelt i 5 Kapitler: 1) Enevold Ewald und der dänische Pietismus. Johannes Ewalds Anfänge. 2) Klopstocks Dichtung in Dänemark bis auf Johannes Ewald. 3) Johannes Ewald u. Klopstock 1765—70. 4) Von Bernstorffs Sturz bis 1773. 5) Johannes Ewald 1773—81. Krisenzeit und letzte Jahre. — Hvert Kapitel falder i 5 Afsnit. Desuden er der Indledning med vidtløftigt historisk Perspektiv. Naar man har arbejdet den svære Bog igennem, har man bl. a. faaet ny og værdifuld Besked om Pietismens Indvandring og Sejr i Danmark (efter Kamp mellem Zinzendorff og Hallenserne), dens Betydning som Forudsætning for Klopstocks Kaldelse, (det var, som Forfatteren paa Grundlag af Aage Friis's Bernstorff-Arbejder første Gang paaviser, utvivlsomt ikke som Digter, men som religiøs Personlighed, at Bernstorff lod Klopstock kalde), og dens sociale Betydning, (det var saaledes eksempelvis det pietistisk-religiøse Fællesskab, der var Basis for den jævnybyrdige, i Tiden enestaaende, Stilling, som Klopstock fra først af indtog i Bernstorffs Hus). — Vi har faaet en forøget Forstaaelse af, at det overleverede massive Begreb »det 18. Aarhundrede« ogsaa i Danmark er en kompliceret Størrelse og ikke blot Rationalisme i banal Forstand.

Særlig skal her gøres opmærksom paa Forf.s Undersøgelser af nyplatoniske Tankeganges Forekomst hos Sneedorff. Det var den

engelske Filosof Shaftesbury, der væsentlig formidlede disse Tanke-gange for det 18. Aarhundrede. Hans Betydning for tysk Aandsliv i saa Henseende er i de senere Aar undersøgt og fastslaaet. Magon har Æren af at indlede Undersøgelsen af Shaftesburys Betydning for det danske. — Vi har gennem en omhyggelig Redegørelse set, hvorledes der i København voxer en Tidsskrift-literatur op, dels paa Tysk og dels paa Dansk, men med Hensyn til Redaktion og Fremtræden i utvivlsom Tilslutning til tyske Forbilleder. Vi har fulgt Kritikens Udvikling, samt Sprog- og Stiludviklingen saavel i Prosaen som i Poesien. Det interessante Faktum, at Purismen i Danmark først er relativ sen, fordi Holberg modsatte sig den, mens den i Tyskland sejrer med Gottsched allerede i 1720rne, kunde give Anledning til adskillige Betragtninger. — Den klare Udvikling af en af Vilh. Andersen udtalt Tanke, at Ewalds Digtersprog er et Kunstsprog, der bevidst sættes i Modsætning baade til den naturlige Dagligtale som var Holbergs Medium og til det rationelt og rhetorisk opbyggede franske Digtersprog, paa samme Maade som Klopstocks i Tyskland, viser Forfatterens Forstaaelse af Ewalds historiske Stilling og epokegørende Indsats. Endvidere gøres der Rede for Udvidelsen af Stokkredsen for den offentlige Diskussion, fremfor alt med Bondefrigørelsesproblemet; for Digtningen, fremfor alt med Inddragelsen af den nationale Fortid og nordiske Mytologi. Vi har set Samarbejdet mellem Danske og Tyske; hvorledes Folk som den begavede Sachser Joh. El. Schlegel, hans trofaste og velvillige Landsmand J. A. Cramer og den i sin Ungdom saa mærkelig geniale Kritiker, den tyske Slesviger Gerstenberg, hver paa sin Maade arbejdede for Danmarks Aandsliv. Vi har endelig set, hvorledes Klopstockkredsen splittes med Bernstorffs Fald, og hvorledes i den følgende Tid Oppositionen mod de Tyske stadig voxer. Forøvrigt havde Animositeten mod de fremmede gamle Rødder. Kort efter at Klopstock var kommet til København, kunde han 19. Okt. 1751 skrive om »die Neigung der Nation, den Fremden nicht gewogen zu sein«. Foruden dette har vi faaet en Række Specialundersøgelser, der bl. a. i flere Henseender kaster nyt Lys over Johannes Ewald. Thi det er Ewald, hvis Geni endog de Tyske beundrede og elskede, som ellers kun havde Haan og Foragt tilovers for dette Land, (t. Ex. den utrolig naive og naragtige Friedr. Stolberg), der paa en vis Maade staar i Centrum af Bogen.

Det fremgaar af denne Indholdsoversigt, som ikke er udtømmende, at det foreliggende Værk er overordentlig rigt paa Stof.

Dette rige Stof er — modsat Eatons Værk — ikke holdt sammen ved biografiske Synspunkter, men ved idéhistoriske. Der vises, hvorledes den dominerende tyske Indflydelse, der fulgte med den lutherske Reformation, og paa Digtningens Omraade gør sig stærkt gældende i Salmedigtningen, hvad der jo endnu spores næsten Blad for Blad i den danske Kirkesalmebog, afbrydes, da det verdslige Aandsliv i Europa i det 17. og 18. Aarhundrede bestemmes fra Frankrig, Holland og England. Af symptomatisk Betydning for Omslaget er Holberg, der som bekendt idetmindste som Kunstner og Stilist var helt uafhængig af Tyskland.

Den nye tyske Indflydelse, der kulminerer under Bernstorff, skyldes den nye religiøse Strømning: Pietismen. Pietismens indadgaaende Tendenser med den følelsesfulde Betoning af Menneskesjælens Evighedsmaal, medfører en Udløsning af hidtil bundne Kræfter i dansk Digtning. Ved Siden af Holbergs Humor og ironiske Rationalisme faar vi nu, uformidlet af denne, men inspireret af Klopstock, den Pathos, som strømmer ud af Johannes Ewalds »brusende Sjæl«. — Pietismens udadgaaende Tendenser: Forpligtelsen paa det kristelige Broderskab ogsaa i timelige Ting, Næstekærligheden, den gensidige aktive Godhed, fører til Tanken om Bondefrigørelsen og dernæst til Realiseringen af denne Tanke. — Saavidt Magon.

Et fundamentalt Spørgsmaal, der rejser sig i Tilslutning til Bogen, er Spørgsmaalet om i hvilket Omfang det tyske Sprog egentlig blev forstaaet og endog talt i Danmark. Sagen fremstilles gerne — ogsaa her — saaledes, at de fleste Folk i Danmark forstod og talte Tysk. Kilden hertil er væsentlig en Række tyske Udtalelser fra Joh. Elias Schlegel og nedefter. Men hvormegent beviser de i Grunden? For det første gælder de overvejende eller udelukkende København, dernæst — selvfølgelig — de Kredse, hvori Medlemmerne færdedes, s: Hof, Hær, Adel, delvis akademisk Aristokrati. Naar vi tænker os udenfor disse Lag, mon det da er sandsynligt, at den gængse Paastand har Gyldighed undtagen i visse Haandværkerkredse; saaledes skal jo 1730 en Tredjedel af de københavnske Tømrere have været tyske; der foreligger dog vel intet om, at Landbefolkningen, som formentlig har udgjort mindst c. 70 pCt. af Befolkningen¹, kunde Tysk. Vi ser da ogsaa Wasserschlebe bemærke 1772, efter at dansk Kommandosprog var indført i Armeen, at det er ligesaa taabeligt at ville komman-

¹ Knud Fabricius anslaar Forholdet mellem By og Land omkring 1700 til 10 og 90% (Det danske Folks Historie V 229).

dere tyske Geworbene paa Dansk, som det var at kommandere danske Landsoldater »in einer Sprache, die sie nicht verstehen«. Den gode Jeronimus i Jean de France (I 1) beklager sig over sin tossede Søn, der skriver til ham paa Fransk, saa han maa lade Brevene oversætte af Jean Baptiste paa Tysk, men tilføjer: »og kan jeg endda næppe forstaa dem«. Han synes altsaa ikke at have forstaaet det Tyske bedre end Giertrud Jensdatter (Barselstuen II 3) talte det, skønt hun havde »Gravsted i den tyske Kirke«. »Willet Ihr so snart gaen?«, siger hun. — Mon man i Virkeligheden ikke kan korrigere den almindelige Anskuelse derhen, at naar alt tages med i Betragtning, paa den ene Side de naturlige Betingelser i det 18. Aarhundrede, hvor en stor og vigtig Provins af Riget, Holsten, var tysk, paa den anden Side Resultaterne af vor Tids Skoleundervisning — saa forstodes Tysk i Danmark ikke i stort større Omfang dengang end nu; derimod bliver den Forskel bestaaende, at Tysk dengang var Omgangssprog i bestemte og bestemmende sociale Lag, hvad det jo ikke mere er, og tillige i en særlig Grad prægede København. Udviklingen i Kendskab til de tre Hovedsprog gennem tre Generationer kan til en vis Grad maales ved Holberg, Ewald og Oehlenschläger. Holberg lærte vel Tysk, omend noget generet af dets Syntax. Naar han, som Klopstock skriver 19. Oktober 1751, »standhaft« fastholder ikke at kunne »forstaa« Messiasdigtet gaar dette vel nærmest paa Indholdet; den unge Dethardings tyske Komedieoversættelser blev ham idetmindste forelagt til Godkendelse: Gellerts Fabler yndede han. — Derimod oversatte han personlig bl. a. et Par af Komedierne m. m. paa Fransk. Ewald, der ganske vist havde gaaet i Skole i Slesvig, digtede med Fortrolighed og Lethed paa Tysk, lærte tidlig Fransk, som han skrev og talte. Derimod var Oehlenschläger fra sin Barndom saa fortrolig med Tysk, som han elskede, at han ikke alene digtede paa Tysk, men endog — iøvrigt med tvivlsomt Held — vovede at oversætte Holbergs Komedier paa dette Sprog; først paa sin store Udenlandsrejse lærte han Fransk. Ewalds Generation staar altsaa paa en Skillevej mellem Fransk og Tysk, og ikke mindst efter Magon's Undersøgelser er det klart, at danske Literater i Klopstocktiden, tiltrods for at København ogsaa rummede en fransk Koloni, vænede sig til at søge Budskabet fra den store Verden i tysk Formidling. Saaledes oplyser Magon (S. 201) eksempelvis, at det nye Begreb »schöne Wissenschaften« af Rothe opfattes som Tysk, skønt Udtrykket jo er en Oversættelse af det franske Belles-lettres, og skønt Mallet havde holdt Forelæsninger just herover. At et Medlem af den tyske Koloni, Funk, 1760 i København ud-

sendte en tysk Oversættelse af Dubos' bekendte æstetiske Værk, peger i samme Retning og lader formode, at ogsaa saavel Batteux som Englænderen Home blev læst herhjemme i de tyske Gengivelser. Særlig grelt kan dette Forhold: den tyske Formidling iagttages hos Johs. Ewald. Som sine lidt yngre tyske samtidige, de saakaldte Sturm- und Drängere, Goethes Generation, lærte Ewald Shakespeare at kende i Wielands tyske Prosaoversættelse, hvad der førte ham til det sælsomme Misgreb at skrive Rolf Krake paa Prosa, skønt hans naturlige Form i den høje Stil var Verset. Ligeledes læste han fra først af Ossian paa Tysk, da, som han siger, »det Engelske var mig aldeles ubekendt«. Af Rahbeks og Blichers Biografi fremgaar iøvrigt, hvor lidt udbredt Engelskkyndighed endog langt senere var i Danmark.

Dette at de literært interesserede havde et nærmere Forhold til det tyske end til Fransk og Engelsk (selvom de naturligvis ogsaa — bl. a. Sneedorff og Ewald beviser det — havde et direkte Forhold til disse), er imidlertid noget ganske andet, end at Tysk taltes og forstodes af »jedermann«, som Joh. Elias Schlegel skriver. Men naar Medlemmerne af den tyske Koloni — i god Tro — kan fremsætte denne Paastand, er det et Bevis paa, at de ikke bevægede sig ud over en vis snæver Kreds, og at deres Meninger, forsaavidt det gælder den danske Nations primitive Lag, ikke kan hero paa indgaaende personlige Iagttagelser. — Hvor mange af disse Domme om hele Nationer hviler i det hele taget ikke — som Gerstenberg rigtig bemærker, paa det allerlæseste og mest tilfældige Grundlag. Hvad vidste Molesworth i Grunden om den danske Nation, da han skrev sin »Account« 1693? Ikke desto mindre blev hans Dom om Danskernes Mediocritet gængs, og afspejler sig endnu i Sternes Karakteristik af Danskerne som flegmatiske og sløve (Tristram Shandy 1760). En lignende Rolle spillede Bouhours og Mauvillons med Molesworths og Sternes omtrent samtidige, ligesaa tilfældige Dom om Tyskerne, at de mangler Aand.

Naar Magon danner sig et Billede af det 18. Aarhundredes danske Type, har han som Kilde dels de tyske Udtalelser, dels Udtalelser fra Danske. Han kommer til det Resultat, at det ejendommelige for Danskerne er Mediocriteten. Dette er nemlig i Følge Holberg Maalet for al Dyd. Muligvis har Magon dog ikke forstaaet Holberg helt paa dette Punkt. Naar Holberg priser Mediocriteten saa stærkt, er det delvis e contrario. Fordi han selv var saa hidsig, kendte han Faren ved Yderlighederne. Desuden er aurea mediocritas jo et godt gammelt antikt Ideal. Ret forstaaet er det vel tillige et meget smukt Ideal, idet det, det kræver af os, ikke er halve Egenskaber, men ligelig Blanding

af Livselementerne. Om Danskerne skulde være saa lykkelige i højere Grad end andre Nationer at realisere det, er vanskeligt at afgøre; men Holberg kan i hvert Fald ikke bruges som Bevis. Ganske vist har han i sin »Danmarks og Norges Stat« 1729, under Henviſning til Molesworth, tillagt Danskerne Mediocritet som en Dyd. Men 20 Aar senere i Epistel 72 og 275 tager han sine Ord i sig igen: Danskerne har — som alle andre Nationer — forandret sig totalt. — Ej heller synes Personligheder som Kierkegaard eller Grundtvig at egne sig til Bevis for Paastanden. At der her i Landet dengang som nu, fandtes et Flertal af Mennesker, som stræbte efter at være middelmaadige i god Betydning, og var det i en anden, er sikkert utvivlsomt, men er næppe noget for Danmark ejendommeligt. Den Yndest, en Personlighed som Gellert med hans Pris af det tempererede nød, var t. Ex. ikke mindre i Tyskland end i Danmark. Endnu i Goethes Werther skitseres som Modsætning til den syge og holdningsløse Helt et Mandsideal, der har en Gellertsk Karakter. Naar Magon (S. 224) mener, at Gellerts Yndest i Danmark — modsat Klopstock — beroede paa, at dansk Aand er i større Slægtskab med Gellert, maa dette da suppleres med, at en Type som Gellert overhovedet, i alle Lande, har en større Familie end en Type som Klopstock. Den Modsætning, som Ewald følte mellem sig og sine Omgivelser, er vel ikke større end den, som t. Ex. de franske Romantikere eller Flaubert følte mellem sig og Bourgeoisien. Men deraf drager man dog ingen Slutninger m. H. t. den franske Nations Mediocritet. Man kan heller ikke søge Beviset for en særlig Mediocritet i Danmark i, at Digteren Klopstock stødte paa Reservation hos det danske Publikum. I og for sig er dette alene af den Grund vanskeligt, at det var dette Land — og ikke hans tyske Fædreland — der skaffede Klopstock Existensmuligheder. Han blev hvad Magon fremhæver med den Loyaltet, der i det hele taget udmærker hans Fremstilling, indbudt hertil uden nogen anden Forpligtelse end at fuldende sin store Digtning: »Messias«, medens t. Ex. Goethe, da han havde modtaget Invitationen til Weimar, fik paalagt mangfoldige Pligter. Men desuden kan vi heller ikke sige, at Publikum og Kritik i Tyskland var uden Reservation overfor Klopstock (Lessing, Schiller).

Det er vist bedst at lægge denne Kliché med Mediocriteten paa Hylden sammen med mange andre lignende, saa meget mere som det abstrakte Begreb »Nationalkarakter« som en ensartet absolut Størrelse formentlig i højere Grad er Metafysik end Kendsgerning. Der findes samme Slags Mennesketyper i alle Lande, blot har de ikke lige Kaar overalt og til alle Tider. Hvilken Type, der kommer til at dominere, er ikke »nationalt«, men socialt,

økonomisk og politisk bestemt, man udvikler sig med sine Opgaver. Forklaringen paa at Klopstock ikke i Danmark kunde overvælde Publikum paa samme Maade som — en kort Tid — i Tyskland, er, bortset naturligvis fra Sproget, der maatte gøre ham utilgængelig for mange, at søge andet Sted, bl. a. i det Forhold, at medens man i Tyskland ved Klopstocks første Fremtræden ingen moderne Digtning besad med levende Livsindhold, var man allerede herhjemme præpareret af en stor Digter og fri Aand: Holberg. Mod den Livets Fylde, som Holberg og andre havde vakt i store Kredse (slg. Th. A. Müllers Fremstilling i Det danske Folks Historie VI), kunde Klopstock, der i Virkeligheden var en lidet omfattende Begavelse, selvfølgelig ikke komme op.

Magon dvæler nogle Gange med Interesse ved det, han kalder »die geistige Atmosphäre Copenhagens«; dog tror jeg ikke han helt regner med, hvor stærk den var, heller ikke regner han med, at Atmosfæren i dette Land var bestemt af andet end København. Naar Joh. Christ. Fabricius 1781 udtaler, at den tyske Kolonis Indflydelse i Virkeligheden kun var ringe (cit. Magon 217), og naar Magon selv flere Steder (bl. a. S. 236) mener at maatte fastslaa, at paa det æstetiske Omraade fik de tyske Teoretikers Arbejder ringe Betydning for dansk Udvikling, er Aarsagen formentlig at søge ikke i Mangel paa Modtagelighed for aandelig Paavirkning, men i at Københavns aktive genius loci var for stærk. For Styrken af denne Genius vidner ogsaa den Selvfølgelighed, hvormed det danske Sprog blev hyldet af Skribenterne og Digterne fra Holberg til Baggesen, hvilket ingenlunde har en Parallel i den agitatoriske Pris af det tyske »Haupt- u. Heldensprache«, som i Tyskland bliver gængs fra Slutningen af det 17. Aarhundrede, og som harmonerer saa daarligt med de nedsættende Udtalelser om samme Sprog, som vi finder til Stadighed hos tyske Digtere og endnu t. Ex. hos Goethe og Schiller. En fuldstændig Misforstaaelse af denne genius loci ligger til Grund, naar Magon (S. 399) vil drage Slutninger m. H. t. dansk Aand af Mangelen paa en Sturm und Drang Literatur med socialkritisk Tendens, som den vi finder hos Tyskerne Lenz, Klinger o. fl. Den socialkritiske Tendens behøvede i Danmark ikke at søge Afløb i Digtværker, den udlod sig i Arbejdet paa Aarhundredets største Bedrift: Bondefrigørelsen.

Den utilstrækkelige Opfattelse af genius loci spiller en Rolle ved Magons Vurdering af, hvad Pietismen gennem den tyske Koloni kom til at betyde for dette sociale Arbejde. Det er utvivlsomt rigtigt, at Bondefrigørelsens Mænd for en Del er at søge i den tyske Koloni, og at et frisk Initiativ synes at komme fra dem. Men følger vi nu til denne Kendsgerning Spørgsmaalet: Hvor kan det være,

at det var i Danmark dette Initiativ blev udfoldet af Tyske, hvorfor foretrak de ikke det mere naturlige at fremsætte Tankerne i deres Fædreland, eller hvorfor fængede de Tanker, som de paa Tryk og paa Tysk fremsatte herom, ikke tillige i Tyskland, maa vi vel komme til det Resultat, at det var fordi Forholdene i Danmark var gunstigere for disse Planer, end de var i Tyskland. Med andre Ord Reformerne udtænkte og udførtes ikke i Danmark, fordi disse Tyske her fremsatte Ideen til dem; men disse Tyske fremsatte Ideen, fordi de kom til Danmark, hvor Mulighederne var til Stede. Sandsynliggøres denne Antagelse ikke dels af den Vurdering af Bonden, som fra gammel Tid var dansk — (mens det var den indvandrede tyske Adel der havde medført sit Hjemlands Syn paa Bonden som en lavstaaende Race) — og som ogsaa Holberg repræsenterer trods Jeppe paa Bjerget, der jo er en Komædie, og hvis Hovedperson ikke er mere typisk end Stykkets Intrige; — dels af den følgende Tids Udvikling i Danmark indtil denne Dag. Det kan naturligvis ikke falde nogen ind at ville forklejne hine udmærkede og fortjente Mænds Ære, men er det ikke for den historiske Forstaaelses Skyld nødvendigt at regne med Kræfter, som var til Stede ganske uafhængige af dem? Vi kunde ogsaa formulere Problemet saaledes: Naar vi har opstillet og undersøgt Spørgsmaalet om hvad disse Mænd betød for Danmark, spørger vi omvendt, inden vi gaar videre: Hvad betød Danmark — psykologisk — for disse Mænd? Thi at de særlige Kaar, de fik netop som Udlændinge, har hævet dem et Stykke over det Niveau hvorpaa de vilde være blevet i deres Hjemland, er dog vel sikkert. — Vilde Saly t. Ex. have frembragt Europas skønneste Rytterstatue, hvis han ikke havde skaffet sig Frihed ved Expatriation; vilde Mallet have gjort Epoke, hvis han ikke i København havde fundet et herligt Stof, der endnu havde Jomfruen, og greb ham just som Fremmed med alt det uventedes Magt.

Men det er jo saaledes, at vi kun ved lidt om, hvad skjult Liv der levedes blandt de illiterære dengang? Ogsaa den tyske Bonde i Samtiden tænker vi os som en forkuet og sløv Hob; men slaar vi op i Jung Stillings Levnedsbog, ser vi Bondetyper ude i Nassaus Skove, som giver Billedet en Nuance. Magon tegner den danske Bonde bl. a. ved Hjælp af Jeppe og Erasmus Montanus, som om disse Komædier havde nogen synderlig Kildeværdi. Imidlertid fortæller Norskeren Hersleb, der var Præst i Brønshøj c. 1744, os om Bøndernes levende aandelige Interesser. De havde Bog-samlinger og yndede at diskutere om religiøse og historiske Emner (Kirkehist. Sml. 3. R. II 667). Klopstock skildrer i Cramers

»Nordischer Aufseher« en lærd Bonde paa Bernstorffs Gods, og Sneedorff udkaster i sin »Tilskuere« et Idealbillede af en vakt Bonde. Undtagelser, siger man, men hvorfor Undtagelser i højere Grad, end særlig værdifulde Mennesker altid er Undtagelser? — Naar Udskiftningen kunde gennemføres, naar navnlig jyske Bønder udviste rigt Initiativ med Køb og Sønderdeling af Godser, maa der vel have været særlige menneskelige, økonomiske og sociale Betingelser til Stede i dette Land. I hvert Fald er det jo modsætningsvis saaledes i det Tyskland, hvorfra Mændene med Ideerne kom, at en Opdeling af Latifundierne støder paa uovervindelige Vanskeligheder endnu 150 Aar efter.

Magon gør (S. 372) Spørgsmaalet om Debet og Credit mellem Dansk og Tysk op, idet han mener, at Danmark afbetalte sin Gæld til Tyskland ved at skænke det Kendskabet til den nordisk-germanske Tradition, som gennem danske Lærde, Worm, Bartholin, Resen, og gennem Mallet, — og desuden gennem Folkevisen levede ubrudt heroppe, mens den var gaaet tabt i Tyskland.

Betydningen af denne Gave forstaas kun ud fra en historisk Indstilling. I Virkeligheden var det en fuldstændig ny Verden, der dermed rullede op for tysk Bevidsthed. Næsten alt historisk Forestillingsindhold stammer jo fra de tre Kilder: Bibelen, Antiken og den nationale Tradition. Men af disse Kilder var den nationale i Tyskland fuldstændig tilstoppet indtil c. 1750—60. Man vidste i Tyskland praktisk talt intet om tysk Aandskultur før Reformationen. For de Lærde var den oldhøjtyske Literatur, hvis man kan bruge dette Udtryk om disse Sprogmindesmærker, tilgængelig i en samlet Udgave fra 1729 (Schilters Thesaurus), men Riddertidens literære Blomstring, ogsaa i alt væsentlig al følgende tysk Literatur til 1624 eksisterede ikke for Bevidstheden. Hvad det betyder, klares ved en Henvisning til, at det tyske middelalderlige Heltedigt, Nibelungenkvadet, som har forsynet tysk folkelig Bevidsthed med en Række fundamentale Symboler i det 19. Aarhundrede og inspireret en Række Hovedværker i det 19. Aarhundredes tyske Literatur bl. a. Hebbels Nibelungen-trilogi, og — delvis — Wagners Nibelungenring, dengang overhovedet ikke kendtes. Først c. 1750 opdagedes det i et Klosterbibliotek af en schweizisk Lærd, udgaves dernæst af en anden Schweizer 1781, men først — og det var typisk — 1806 trængte det frem til Goethes Bevidsthed, da Oehlenschläger stod bag hans Stol i Weimar og hjalp ham med Tydningen af det gamle Sprog. Naar man dernæst betænker, at Montesquieus »l'Esprit des lois« 1748 med en lignende Idealisering som i sin Tid Tacitus, skriver om de nordiske Nationer, at de staar over alle Folk, fordi de

»har været Ophav til Europas Frihed d. v. s. næsten al den Frihed, der findes blandt Menneskene«, vil man forstaa, hvilken Oplevelse det var for de tyske Stammefrænder, da de gennem Montesquieu-Eleven Mallets »Introduction à l'histoire de Danemarck« 1754, for første Gang fik en Oversigt over Eddaens Gudelære og de gamle Nordboeres Liv.

I København behøvede man, som Magon gør opmærksom paa, ikke Montesquieu for at finde Vejen tilbage til Fortiden. Strax naar en Tysk betraadte dette Centrum for Forskning og Tradition, mødte han de gamle Dage, som det eksempelvis ses af, at den unge tyske Digter, Joh. Elias Schlegel, først her, tilskyndet af sin ældre Ven Historikeren Gram, valgte Knud den Store til Helt for et Drama (1747). Men La Beaumelle sidestiller allerede 1749 i sin »Spectatrice« den gammelnordiske Digtning med den antike og da Gerstenberg 1766, ligeledes i København, inspireret af Stedets genius loci havde digtet sin »Lied eines Skalden« tilskyndedes heraf Klopstock og en Hærskare af »Barder« til Efterfølgelse.

Ingen som interesserer sig for det interessante og frugtbare Samspil mellem Tysk og Nordisk, og ingen der videnskabeligt beskæftiger sig dermed, kommer udenom Magons Værk. Forhaabentlig vil hans Universitetsvirksomhed tillade ham at fortsætte med de to følgende planlagte Bind. Man kan ikke noksom anerkende hans Energi, Lærdom og Redelighed og det Resultat, som disse Egenskaber foreløbig har ført ham til. Danske Forskere vil ikke finde nogen bedre Medarbejder i denne Sag paa den anden Side Grænsen, det nordiske Institut i Greifswald, set fra dansk Side, ingen bedre Leder.

Carl Roos.

Sigurd Schartau: Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden (Malmö 1929).

Matheus Lundborg; Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad (Kristianstad 1929).

Den Litteratur, som behandler skaansk Kirke- og Skolehistorie, er i 1928—29 blevet forøget med to Skrifter, der er af særlig Interesse for danske Læsere. Det ene er Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden af Sigurd Schartau, et stateligt og smukt udstyret Festskrift, udsendt i Anledning af 400-Aaret for den middelalderlige Malmö Skoles Omdannelse til et lutherskfarvet Præstegymnasium og Latinskole og 50-Aaret for Indvielsen af den nuværende Skolebygning. Det var nu over 80 Aar siden.

Skolens Historie sidste Gang var blevet fremstillet af J. E. Rietz i hans fortjenstfulde »Skånska skolväsendets historia« (1848), og den stærke Fremdragen af nyt Materiale og den stadig fortsatte Forskning, der har fundet Sted paa det skolehistoriske Omraade i de mellemliggende Aar, gjorde i høj Grad en ny Gennemarbejdelse af Stoffet ønskelig. Som Helhed maa det siges, at den foreliggende Fremstilling har løst Opgaven paa tilfredsstillende Maade under alsidig Hensyntagen baade til den trykte Litteratur og til det vigtige haandskrevne Kildemateriale, der gemmes i svenske og danske Samlinger. I særlig Grad bygger Forf. paa de ældre danske historiske Fremstillinger (af Rørdam, Gjellerup o. fl.), medens nogle nyere Arbejder af Betydning er undgaaet hans Opmærksomhed.

Bogens første tre Kapitler behandler den middelalderlige Trivialscole (oprettet 1406), Reformationstidens videre Udvikling af denne til en evangelisk Latinskole og Oprettelsen af et særligt Præstegymnasium samt Skolens Skæbne i Perioden mellem Reformationen og Skaanes Afstaaelse 1660, alt set i nøje Tilknytning til Skolevæsenets almindelige Tilstand i de forskellige Tidsaldre. De følgende Kapitler skildrer Skolens indre Forhold, især i det sidstnævnte Tidsrum, jævnlig dog med Overskriden af Tidsgrensen 1660, — Skolebygningens Historie, de økonomiske Forhold, Lærerpersonalets Ansættelse, Disciplenes Stilling, Donationerne og Skolebiblioteket. Et sidste Kapitel gør endelig Rede for de Skoleformer, der fandtes ved Siden af Latinskolen. Medens det ikke kan siges, at der i Fremstillingen af Skolens og Skolevæsenets almindelige Historie er meget nyt af Betydning hverken i Synspunkter eller i Materialet, — vigtig er dog Benyttelsen af et Par hidtil ukendte Breve vedrørende den jesuitiske Rektor Jens Aagesen (Haggæus) —, saa gælder dette ikke i samme Grad Afsnittene om de specielle Forhold. Ganske vist er de nye Efterretninger, der meddeles her, i første Række af lokal Betydning, men Kilderne til Oplysning om de indre Forhold i vore ældre Latinskoler flyder ikke saa rigeligt, at der ikke er god Grund til at skønne paa hvert nyt Træk, der kan udfylde et Hul i det almindelige Billede.

Streng Nøjagtighed i Formen vil man forgæves søge i dette Skrift. Der er talrige Fejl i Kildehenvisningerne (særlig i Side- og Bindtal) og i Litteraturfortegnelsen, og ved Efterprøvelse har det vist sig, at kun meget faa af de mange tilsyneladende ord- og bogstavrette Citater, der findes, fremtræder i virkelig korrekt Skikkelse. Hvor man slaar ned, vil man med Lethed opdage Fejl paa Fejl. Langt bedre havde det derfor sikkert været, om Forf.

havde besluttet sig til at gengive ældre Citater med moderne Retskrivning, — Bogen er jo en Fremstilling, ikke en Udgave —, end søgt at fastholde Forlæggets inkonsekvente og besværlige Skrivemaade, hvad han alligevel ikke har formaaet at gennemføre. Særlig grelt virker denne Mangel paa Korrekthed, hvor der findes Facsimiler af ældre Tryk eller Haandskrifter indføjet i umiddelbar Nærhed af Citaterne i Teksten og saaledes lægger en Sammenligning snublende nær (jvfr. især S. 20 og S. 27).

Forøvrigt giver Bogen Anledning til en Del kritiske Randbemærkninger. S. 8 siges det, at Christiern Pedersens Fødested ikke kendes. Allerede forlængst har dog Rørdam paavist, at Christiern Pedersen stammer fra Helsingør. (Kirkehist. Saml. 4. R. VI 369; jvfr. 5. R. V 641). — S. 19—20 savner man en dybere-gaaende Redegørelse for Baggrunden for Frederik I.s Stilling til Reformationsrøret i Malmø, specielt m. H. t. Klostrene og Oprettelsen af Præstegymnasiet. Den nærmeste Forudsætning herfor var Bestemmelserne paa Herredagen i Odense 1527, der fastslog, at Evangeliet skulde forkyndes overalt, og tillod Dannelsen af fri lutherske Menigheder. (Jvfr. J. Oskar Andersen i Festskrift til Kr. Erslev, 1927, S. 227 ff.). — S. 25 refereres Olaus Chrysostomus' bekendte Tale *Lamentatio ecclesiae* i Vor Frue Kirke i København d. 18. Maj 1529. Det tager sig lidt underligt ud at bygge Referatet af dette vigtige Skrift blot paa Vilhelm Andersens Gengivelse heraf i hans *Tider og Typer*, Erasmus, I, i Stedet for at søge tilbage til Rørdams gode og lettilgængelige Udgave af Originalen (Skrifter fra Reformationstiden II, 1886). — S. 53 findes — efter Rørdams Universitetshistorie II 22 — den mærkelige Oplysning, at den latinske Omarbejdelse af Kirkeordinansen udkom i en dansk Oversættelse 1576. Slaar man den citerede Kilde efter, ser man da ogsaa, at vel omtales der her, at der findes en latinsk, ikke autoriseret Omarbejdelse af Kirkeordinansen, — som forøvrigt i høj Grad fortjente at udgives —, men den danske Oversættelse fra 1576, der sammesteds nævnes, er ikke en Oversættelse heraf, men af Niels Hemmingsens Postil. Ved Omtalen af den omarbejdede latinske Kirkeordinans's Bestemmelser om Skolevæsenet havde det været rimeligt at henvise til den Behandling heraf, der findes i Bogen om Sorø I 574—5. — S. 55 under Omtalen af Jesuiterskolernes Tiltrækning paa Datidens nordiske Ungdom savner man Benyttelse af Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578—1798, herausgegeben von Georg Lühr (1925), hvori der findes opført Navnene paa talrige Svenskere og Skaaninger. — S. 60 siges det urigtigt om Hans Poulsen Resen i Anledning af Universitetets Indskriden mod Jesuiterstuder

1603, at »han havde optraadt kraftigt mod dem, der viste kalvinske Sympatier«. Hans Optræden paa dette Omraade falder først nogle Aar senere, og iøvrigt kan det bemærkes, at Resen ikke synes at have hørt til de mest uforsonlige overfor jesuitisk paavirkede Studenter. — S. 66 f. er Skildringen af Resens Forhold til den store Skolereform 1604 lidet fyldestgørende. Ligeledes savner man en stærkere Paapegen af, hvorledes denne Reform i det væsentlige blot var en videre Udfoldelse af de gamle melanchtoniske Skoleidealer, omend med visse Tilskud fra Ramismen. — Sætningen S. 68 om, at de af Resen udgivne Skolebøger — især den latinske Grammatik 1610 og den lille Logik fra samme Aar — ikke fik nogen direkte Betydning for Skolerne, er temmelig ubegribelig. Paa Forhaand skulde det ikke synes rimeligt, at de Lærebøger, der blev udarbejdede af den Mand, som var den drivende Kraft i hele Reformen, skulde forblive betydningsløse. Tilmed ved vi fra flere Kilder, at det store Kompleks af Skolebøger, Resen udsendte i en hel Række forskellige Fag, netop blev af stor Vigtighed for Skolerne og benyttedes meget i den første Snes Aar efter deres Fremkomst, enkelte i omarbejdet Skikkelse endog i meget længere Tid. (Jvfr. min Bog om H. P. Resen I 254 ff.). — Det er urigtigt, naar det S. 67 siges, at Skoleplanen af 1604 regner med syv Klasser for de større Skoler. Den regner kun med seks. — S. 72 omtales de skaanske Bispers Visitsatsbog for 1611—38, og med Rette gøres der opmærksom paa, at denne vigtige og interessante Kilde fortjente at udgives i sin Helhed, men det er ukorrekt at sige, at den opbevares i den Thottske Samling i det danske Rigsarkiv. Den er 1889 afgivet fra den Thottske Samling (Nr. 1586 4°) i det kgl. Bibliotek til Rigsarkivet. — Det er ikke træffende at mene (S. 75), at Caspar Bartholins filosofiske Lærebøger er frigjorte fra skolastisk Filosofi. I skarp Modsætning til Ramismen genindførte Bartholin en strengere Aristotelisme, og hans Lærebøger er i al deres Klarhed i høj Grad prægede af skolastisk Formalisme. — S. 81 findes der gengivet et Portræt af Biskop Jens Dinesen Jersin. Som J. Oskar Andersen allerede for ca. 30 Aar siden har paavist, er dette Billede uægte og forestiller i Virkeligheden den tyske Superintendent J. H. Ursin, † 1667. (P. Hansen: Illustreret dansk Litteraturhistorie, 2. Udg. I (1902), 345, Noten). — Under Behandlingen S. 83 af Skolereformen 1632 savner man Henvisning til Kirkehist. Saml. 3. R II 703 ff., hvor en Del herhenhørende Aktstykker findes trykt. — S. 87 forveksles Regensen med Kommunitetets Bygning («Klosteret»). — Der er ingen Grund til S. 139 blot at nøjes med at formode, at Rektor Bo Lauridsen blev Ma-

gister ca. 1606, da det fremgaar af Rørdams Fortegnelse over Magistre (Personalhist. Tidsskrift III 131), at han opnaaede denne Værdighed 1607. — Formodningen S. 163 om, at Færlen var saa hadet, at der end ikke findes bevaret noget Eksemplar af den i Danmark, er ikke rigtig. Paa Dansk Skolemusæum opbevares flere Eksemplarer. — I Registeret mangler den ofte omtalte Rektor Frans Fechtel.

Det andet Skrift, der er af Betydning ved sin Behandling af danske og dermed nær beslægtede Forhold, er ligeledes et Festskrift: Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad. Beskrivning och historia, udgivet 1928—29 i Anledning af Kirkens 300-Aars Jubilæum af dens Sognepræst, Dr. theol. Matheus Lundborg. Skønt Helligtrefoldighedskirken i Kristianstad oftere er blevet ret indgaaende behandlet af nordiske Historikere og Kunsthistorikere, — 1887 udgav saaledes F. R. Friis et særligt Skrift om dens Historie — gjorde dens fremragende Stilling som et af de mest typiske Eksempler paa nordisk-hollandsk Renæssancestil blandt Nordens Kirkebygninger det velbegrundet at mindes Jubilæet ved at levere en udtømmende Fremstilling af dens Historie under Hensyntagen til alle foreliggende Kilder og til de fornyede arkæologiske Undersøgelser fra den sidste Menneskealder. Resultatet er blevet den nævnte, statelige Bog, der er udstyret med en Rigdom af smukke Illustrationer, hvoraf dog en Del lader noget tilbage at ønske i Skarphed i Gengivelsen, og ledsaget af en Tekst, som i flere Henseender er af betydelig Interesse. Forf. er gaaet til Værks med overordentlig Grundighed, han har raadført sig godt med hele den ældre Litteratur, har ogsaa benyttet haandskrevne Kilder, og ikke mindst har han forstaaet at bruge sine Øjne ved Iagttagelse i Marken, saaledes at hans Undersøgelse af adskillige Enkeltspørgsmaal er præget af stor Selvstændighed. Det samme gælder ogsaa hans Drøftelse af de forskellige Opfattelser, der i Aarenes Løb er fremsat af hans Forgængere, deriblandt af Mænd som C. G. Brunius og Francis Beckett. Eksempelvis kan nævnes hans Forkastelse af Formodningen om, at Prædikestolen i Trefoldighedskirken oprindeligt skulde have været bestilt til Frederiksborg Slotskirke, i hvilken Anledning han fremfører Argumenter, der sikkert fortjener Opmærksomhed. Vigtig er ogsaa hans Fremhæven af, at det sikkert er Lorenz Steenwinkel, der har lagt den oprindelige Plan til Kirkebygningen, som derefter paa Grund af hans tidlige Død maatte føres videre af hans Broder, Hans Steenwinkel den Yngre.

Efter i nogle Indledningskapitler at have trukket Linierne i

Skaanes historiske Stilling og i Kristianstads Grundlæggelse op, giver Forf. en Skildring af Kirkens Oprindelse, af dens Bygningshistorie og senere Skæbne samt en Beskrivelse, der gaar særdeles stærkt i Enkeltheder, af selve Kirkerummet og af hver eneste Inventariegenstand. Medens Forf. viser sig at være i Besiddelse af betydelig kunsthistorisk Interesse og fin æstetisk Forstaaelse, er det tydeligt at mærke, at han ikke i samme Grad føler sig som Historiker. F. Eks. forekommer det Anmelderen, at Forf.s Betragtninger (S. 186—7) over, hvad der i Kirkerummene bør bevares af Kunstmindesmærker, der er prægede af ældre Tiders Trosforestillinger, ikke viser nogen synderlig frigtort historisk Sans. At ville have Kalkmalerier med senmiddelalderlige Dommedagsforestillinger overkalkede igen, blot fordi de ikke stemmer med Nutidens Dogmatik, virker pinligt at læse i Aaret 1930. At Forf. ikke i særlig Grad er Kirkehistoriker, træder ogsaa klart for Dagen i nogle Slutningskapitler, der indeholder »Blad ur kyrkans och församlingens senare historia genom trenne århundraden« samt Efterretninger om de Præster, der har virket ved Kirken. Disse Afsnit, der dog udgør henved en Trediedel af hele Skriftet, er lidet tilfredsstillende. I Virkeligheden er det blot en Materialesamling, hvor den ene Notits efter den anden, særlig om Kirkens senere Bygningshistorie, men af højst ulige Værd og Omfang, dynges op Side efter Side, blot sammenholdt af et rent annalistisk Synspunkt. Hvad man her kunde have ønsket at faa, var en virkelig historisk Skildring af Kirkelivet i Kristianstad i de forløbne Aarhundreder, en afrundet Fremstilling af, hvorledes de skiftende kirkelige Idealer og Retninger til enhver Tid havde afspejlet sig i denne Bys Kirkehistorie. Ikke mindst kunde dette være blevet belyst gennem de mange forskelligartede Præsteskikkelser, der har været knyttet til dette Sted, og om hvem der her blot meddeles nogle tilfældige personalhistoriske Data, men af hvem der ikke gives nogetsomhelst aandeligt Billede. Ved en saadan Behandling kunde der sikkert ogsaa være fremdraget adskilligt af almindelig Interesse baade for dansk og svensk Kirkehistorie, og man vilde i saa Fald til Gengæld gerne have givet Afkald paa den vidtløftige Beskrivelse af Jubilæet 1928.

Ogsaa i formel Henseende viser Forf. ringe Forstaaelse for almindelig anerkendt historisk Metode¹. Dette gælder især hans

¹ Medens Drøftelsen af specielle Spørgsmaal rettest bør overlades til Arkæologer og Kunsthistorikere, er der et Par Enkeltheder, det kan være rimeligt at fremdrage her. Det er urigtigt (S. 10) at sige, at Frederikskirken og Holmens Kirke i København hørte til de ældre Kirker, der under Christian IV blev restaurerede i hollandsk Renæssancestil. Holmens

Gengivelse af Aktstykker. Som Regel foretrækker han — i Mod-sætning til den ovennævnte Forf. af Malmø Skoles Historie — at gengive de talrige Kongebreve og andre Aktstykker, han indrykker i sin Tekst, paa moderne Svensk. Denne Fremgangsmaade er sikkert i sig selv i høj Grad berettiget i en Fremstilling, men man maa i saa Fald have Ret til at vente, at man virkelig faar meddelt Dokumentets Ordlyd, omend med moderne Ret-skrivning og Tegnsætning. Dette er dog sjældnere Tilfældet i den foreliggende Bog, og skønt mange af de meddelte Aktstykker er sat i Anførselstegn, er det i Virkeligheden ikke nøjagtige Oversættelser eller Gengivelser i moderne Sprogform, man staar overfor, men snarere en Art parafraserende Referater med mange vilkaarlige Ændringer. Værre er det dog, at Forf. jævnlig falder for Fristelsen til at ville aftrykke Dokumenter aldeles ord- og bogstavret. Naar Talen er om Aktstykker, der som Kongebreve o. l. er skrevet med ligegyldige Skrivershænder, er der ikke vundet meget ved denne Fremgangsmaade, og det maa i hvert Tilfælde betragtes som ganske forældet at ville prøve paa at følge Forlæggenes inkonsekvente Anvendelse af store og smaa Begyndelsesbogstaver, hvad der tilmed ofte er ganske ugørligt. Men fastholder man endelig dette Udgiverprincip, maa man i en ganske anden Grad lægge Vægt paa Korrekthed, thi ellers bliver Resultatet hverken Fugl eller Fisk. Saaledes forholder det sig desværre med de fleste af de efter dette Princip aftrykte Aktstykker. Eksempelvis kan der henvises til Kontrakten med David Nyborg 1617 (S. 26—7) og med Gerd Barchmann 1629 (S. 95). Da Udgiveren henviser til de origi-

Kirke indviedes 1619, Frederikskirken paabegyndtes først 1749. — Det S. 36 omtalte vigtige Kongebrev om Ophævelsen af Åhus' Privilegier er ikke dateret 25. Februar, men 25. April 1617. Det sammesteds nævnte Kongebrev af 25. August 1617 er ikke udstedt paa Frederiksborg, men paa Kronborg. — M. J. Medelfars Beskrivelse af Trefoldighedskirkens Indvielse (S. 86 ff.) er tidligere udførligt omtalt af Rordam i Kirkehist. Saml. 4. R. V 22—6. — Det strider mod Skriftets ret monumentale Anlæg at benytte M. J. Medelfars Visitatsbog blot i Cawallins trykte Udtog (S. 84) i Stedet for at gaa til den originale Kilde. — S. 242 oplyses det efter et Kirkeregnskab af 1707, at man dette Aar har bortsolgt «en gammel dansk bibel in folio». Dette har efter Forf. »tydeligtvis« været et Eksempel af Christian III.s Bibeloversættelse fra 1500 (skal være: 1550). Forf. beklager Kirkens Adfærd 1707 og har for i nogen Maade at raade Bod herpaa faaet anskaffet et Eksempel af det Facsimiletryk af det nævnte Værk, der er udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Dette kan være meget prisværdigt, men foreligger der ingen nærmere Betegnelse i Kirkeregnskabet end den her citerede, er der ingen tvingende Grund til at antage, at det just har været Christian III.s Bibel. Med lige saa stor — om ikke større — Ret kan man tænke paa Frederik II.s Bibel fra 1589 eller Christian IV.s Kirke-bibel fra 1633, der ogsaa begge var i Folio.

nale Kilder (Skaanske Registre og Bilag til Kristianstad Lensregnskaber), maa man tro, at han bygger sin Tekstgengivelse paa dette Grundlag, men den er i saa Fald højest mangelfuld. Da han imidlertid tillige henviser til F. R. Friis' Aftryk i hans ovenfor nævnte Bog om Trefoldighedskirken, og en Del af de samme Fejlgend findes hos begge Udgivere, kunde man fristes til at mene, at han snarere følger dennes Tekstgengivelse, men heller ikke dette er Tilfældet. Der er saa mange Uoverensstemmelser mellem Bogens Aftryk, Friis' Udgave og Originalerne, at Ansvarer maa ligge hos Udgiveren af nærværende Skrift. Denne Mangel paa Korrekthed viser sig ikke blot ved Gengivelsen af danske, men ogsaa af svenske Aktstykker (jvfr. S. 235—6 med tilhørende Facsimile), og tillige ved de talrige Citater af samtidige trykte Kilder. Ganske særlig gælder dette det hyppigt citerede Skrift af Mads Jensen Medelfar, *Encoenia sacra* (1633). —

Kan der saaledes i de her behandlede Skrifter paapeges en Del fælles Mangler, har de til Gengæld ogsaa fælles Fortrin. Til disse maa først og fremmest henregnes begge Forfatteres upartiske og forstaaende Redegørelse for de Tilskud, Skaanes Kultur og Aandsliv har modtaget fra Danmark. Ikke mindst hos Dr. Lundborg kommer denne Forstaaelse smukt til Orde, og fra dansk Side fortjener det i høj Grad Paaskønnelse, at han saa stærkt betoner sin Landsdels formidlende Betydning. Med Rette anvender han oftere Udtrykket: *Scania conciliatrix*. *Bjørn Kornerup.*

Nyt fra historisk Videnskab.

Den 14. Juni i Aar var det hundrede Aar siden Holger Fr. Rørdam fødtes, og Selskabet for Danmarks Kirkehistorie har i den Anledning ved Bjørn Kornerup udsendt en lille Bog, *Til Minde om Holger Fr. Rørdam 1830—1913*. Rørdam var fra 1857 Medlem af Selskabets Bestyrelse og Redaktør af »Kirkehistoriske Samlinger«, der saa at sige stod og faldt med ham. Det lille Mindeskrift indeholder dels en utrykt Afhandling af Rørdam om Præsten og Forfatteren Povl Jensen Kolding, dels en Mindetale ved hans Jordefærd 1913 af J. Oskar Andersen, dels endelig en Bibliografi over hans Skrifter og Afhandlinger ved Udgiveren. I Mangel af en udførligere Biografi og Vurdering af den afdøde Kirkehistoriker er dette naturligvis meget nyttigt, især Bibliografien, der i sine elleve Kapitler viser Rørdams utrolig omfattende almenhistoriske, topografiske og biografiske Forfatterskab. Der opføres ialt 889 Numre, og heraf omfatter det ene, Nr. 111, de 486 Artikler, Rørdam skrev i »Dansk biografisk Lexikon«, og som tilsammen fyldte omtrent et Bind af Værket. Bibliografien synes praktisk indrettet og vil hyppig blive raadspurgt. Professor J. Oskar Andersens Mindetale rummer adskillige rigtige Bemærkninger om Rørdams Person og Forfatterskab, men nogen virkelig kritisk Vurdering kan man efter Tid og Lejlighed ikke vente her. Der er med den Fylde og den af grundtvigsk Kilde rundne Jævnhed og Danskhed, som prægede Rørdams Arbejde, en vis Graahed over ham som Forfatter. Professor Andersen gør med Rette opmærksom paa hans Stils Mangel paa Lethed og Gennemsigthed. Bjørn Kornerup har andensteds peget paa hans Brist overfor det begrebsmæssige i Kirkehistorien. Der kan og bør tilføjes, at han manglede de vide Udsyn fra dansk til fremmed og omvendt. Paa dette Punkt turde overhovedet den specielle Kirkehistorie hos os være et Hestehoved bag efter den almindelige Historieforskning. Det gjaldt Engelstoft, hvis Fortjenester Professor Andersen smukt fremhæver, som det gælder Rørdam og endnu nok

ogsaa Kornerup, at de nationale Fænomener alt for lidt ses paa Baggrund af de udenlandske. Kirkehistorien mangler endnu en Erslev, hvis Synsmaade overfor Valdemarerne var banebrydende. Der findes Personligheder og Rørelser, som endnu ikke er kommet til deres Ret, fordi Perspektiverne ikke er set fuldt ud, og den Rørdamske Forskning har ikke her været befrugtende. Men derfor er hans Gerning ikke mindre værdifuld; han slutter sig smukt i Kredsen af svundne Tidens lærde og jævne Skribenter, for hvem Danmark var Midtpunkt og Maal. *Povl Engelstoft.*

I Aaret 1925 holdt Marstal Havn sit 100 Aars Jubilæum, og i den Anledning overdrog Havnekommissionen Erik Kroman, barnefødt der i Skipperbyen, at skrive Havnens Historie, men denne snævre Opgave fik Forf. heldigvis Lov at udvide til en Skildring af *Marstals Søfart indtil 1925.*

Han er gaaet til Værket med stor Grundighed og Iver efter at faa alt med, og efter Opgavens Natur har næsten hele Materialet maattet fremdrages ved Arkivundersøgelser; han har f. Eks. ikke ladet sig skræmme af noget saa vidtløftigt som at gennemgaa Konsulatslisterne for 1877 og 1892 for at konstatere Skibenes udenrigske Fart i disse Aar, foruden at han har benyttet de gode Muligheder, han havde, for at øse af den hjemlige Tradition. Det er da ogsaa blevet en meget bred Skildring, der ikke blot omhandler Søfarten og alle til den knyttede Institutioner, men den giver tillige Hovedtrækkene af Byens Historie fra Marstalden ved Øens eneste naturlige Havn til vore Dages tæt bebyggede Skipperby.

Der er gjort god Rede for de politiske Forholds Betydning for det gamle Fiskerlejes Udvikling til Søfartsby. I gejstlig Henseende var Ærø under Fyns Bispestol, men hørte ellers til Hertugdømmerne, og 1564 kom hele Øen under Hans den Yngre. De senere Delinger skaffede Marstal bedre Vilkaar, thi naar alt var paa een Haand, søgte Ærøskøbing i videst muligt Omfang at hævde sine Privilegier som Købstad over for hele Ærø Land, men naar den var delt, stræbte hver Herre efter at give sin Part de gunstigste Vækstbetingelser. Af Fiskeriet udviklede Søfarten sig, først ved Eksport af Landets egne Produkter og senere ogsaa fra de omliggende Øer. De indviklede Toldforhold beredte vel Vanskeligheder, men til Gengæld florerede Smughandelen, idet de kongerigske Bønder ved direkte Afsætning til Marstallerne kom uden om den ubehagelige Udførselstold paa baade Dyr og Korn, og hele Handelen paa de Kanter kom i den Grad paa deres

Haand, at der 1784 fra Nakskov klagedes over, at «Kommersgejsten» der helt var henslumret, da Marstallerne havde overtaget Korneksporten.

Hidtil havde Rejserne indskrænket sig til Østersøen, men da Forbud mod Indførsel af fremmed Korn til Danmark og det søndenfjældske Norge i 1780'erne var blevet hævet, udstraktes Farten til Norge fra de nordtyske kornudførende Havne, og i 1797 gik det første Fartøj videre fra Bergen med Fisk til Middelhavet, helt til Gallipoli. Samtidig ophørte Marstallerne næsten ganske at drive Fiskeri ved de hjemlige Kyster.

Krigen med England satte naturligvis dybe Spor, idet Byen ikke blot oplevede et regulært engelsk Angreb af to Fregatter, men dens Søfart led ved Standsning og Opbringninger, og Kaperneeringen lokkede ikke Befolkningen her. Derefter var Tabet af Norge til stor Fortræd, og det varede noget, inden de kom efter at udvide Farten til Nordsøen og de østlige Østersøhavne, men der blev efterhaanden lønnende Fragter med Korn til England og Kul derfra.

Skibene havde hidtil kun været Slupper og Jagter, altsaa meget smaa Skibe. Skonnerten, der mere end nogen anden Skibstype bringer Marstal i Erindring, er af nyere Dato. Da Skonnertbriggen Hans Christensen paa 68 Læster i 1868 ombyggedes til tremastet Skonnert, fik Marstal sit første Skib af denne Slags.

Til nærmere Belysning af de forskellige Skibstyper bringer Bogen foruden Fotografier af nyere Skibe en Række Gengivelser af rigtige Skipperbilleder af elskede gamle Fartøjer, mere prægede af Sømandens Omhu for at faa gjort Rede for Bygning og Sejlføring end af kunstnerisk Evne.

Overgangen til større Skibe forvoldtes af de ændrede politiske Forhold ved Ærøs Indlemmelse i Kongeriget efter 1864. Hertugdømmerne var nu blevet Udland, og Farten mellem dem og Danmark blev af mindre Betydning, og den udstrakte Kornhandel, Skipperne havde drevet for egen Regning, faldt bort med de Nedgangskaar, der kom for det danske Landbrug, da det oversøiske Korn væltede ind over Europa. Der kom samtidig meget sløje Tider for Sejlskibsfarten med de mindre Skibe. Fragtfart med større Skibe blev nu Løsenet, og Marstallernes tremastede Skonnerner spredtes over Havene paa Rejser til Mexiko, Vestindien, Sydamerika og Senegal, men kun undtagelsesvis rundede de Kap Horn og Kap det gode Haab. I 1890 naaede Flaaden op paa 300 Fartøjer, som ejedes af Befolkningen, der anbragte sine Penge i Skibsparter, større eller mindre, selv smaa Sparere som Tjenestepiger kunde være Medejere af Byens Skibe.

Saa kom Verdenskrigen og gav Søfarten helt nye Kaar med u hørt Fortjeneste og store Tab ogsaa af Menneskeliv, idet 53 Marstalsøsmænd blev Ofre for den moderne Søkrigs uskaansomme Metoder. Skibene kom op i saadanne Priser, at mange solgtes fra Byen, og de, der var igen, var saa overkapitaliserede, at Krisen, da den satte ind i 1921, blev svær at staa igennem. For 8 Millioner Kr. Skibe laa da oplagte i Marstal Havn i den bedste Tid, navnlig gik det ud over de større Skibe paa 300—600 Tons, som først kom i Fart igen i 1923, og næste Krise kom allerede i 1925 med Kronekursens Stigning, som bevirkede oplagte Skibe, saaledes som de i de Aar saas i Svenborg Sund, Turø Bund og Marstal Havn, selv ved Sommertid, og Skibspriserne faldt for de størres Vedkommende til en Tiendedel og for de mindres Vedkommende til en Femtedel af det, de havde været anset for værd under Højkonjunkturen.

For en By, der er henvist til at hente sin hele Næring paa Søen, har det været meget alvorlige Tider. Senere er det gaaet noget fremad, men Fiskefart fra New Foundland har dog i lange Tider været ene om at give Beskæftigelse til større Mængder af Marstals Sejlskibe. Hertil er kommet, at Damp- og Motorskibe over alt er haarde Konkurrenter, ikke mindst efter at de afrikanske og adskillige andre smaa, daarlige Havne, hvor kun mindre Skibe fordem kunde flyde, rundt om er blevet moderniserede, saaledes at de kan tage Oceandampere. Vel har Marstallerne forsøgt at møde Konkurrencen ved at indbygge Motorer i deres Træskibe, men for de størres Vedkommende har Resultaterne ikke svaret Regning, og Dampskibe, om end ret smaa, er der bygget, men det synes dog som Marstallerne i Fremtiden vil blive henvist til hovedsagelig at vinde Udkommet ved den Smaaskibsfart mellem Skandinavien og Tyskland, der var Begyndelsen til Søfarten fra denne By.

Indflettet i Beretningen om Søfarten kommer Forf.s Redegørelse for Havnens Bygning. Arbejdet begyndtes ganske frivilligt som Vinterbeskæftigelse under meget primitive Forhold, idet man ganske simpelt førte Sten ud paa Isen for at lade dem gaa til Bunds paa de ønskede Steder, og Uddybningsarbejder foretoges ogsaa fra den faste Is. Senere fik den som andre Havne sin Havnekommission og mere moderne Metoder til Udbygningen af denne Havn, der i Modsætning til de fleste ikke er Trafikhavn, men først og fremmest Vinterhavn for Byens egne Fartøjer. Endvidere er der berettet om Skibsbygningen paa Stedet, Sparekassen (oprettet allerede i 1822), Forsikringselskaber, Navigations-skolen og de kommunale Forhold.

Da Danmarks Søfart til Trods for dens Betydning for Landet i forbausende ringe Udstrækning er gjort til Genstand for indgaaende Behandling, er der al Grund til at hilse det foreliggende Arbejde med Glæde som et saare værdifuldt Bidrag, men det kan ikke skjules, at Stoffet i nogen Grad har trykket Forf. i Knæ. Den kronologiske Skildring er tungt fremadskridende og Opbygningen mangelfuld, saaledes at Hovedlinierne ikke trækkes klart op. Gode Sag- og Navneregistre gør vel Benyttelsen af Bogen let, naar man vil øse af det her samlede store Materiale, men Læseren savner en Forfatterpersonlighed, som mægter at præge Værket og sætte Tingene paa Plads.

Efter de statistiske Oplysninger (Hjemmehørende Skibe ved Marstal Toldsted 1769—1925, Udenlandsfarten, belyst ved Konsulatslisterne 1877 og 1892, Krigsforliste Skibe) findes sidst i Bogen nogle af J. Kroman Hansen udarbejdede biografiske Oplysninger om de Mænd, der har været knyttet til Havnens Ledelse. For Marstal-Genealogien er det et Arbejde af Værdi, idet Forf. ikke nøjes med at anføre de biografiske Data for vedkommende Personer, men tilføjer Oplysninger om baade Mændene og deres Koners Slægt tilbage til Oldefædrene, hvis det er muligt. Arbejdet vanskeliggøres derved, at Navneskikken her ligesom paa Fanø er ret lunefuld, idet Brugen af to sen-Navne, om hvilke man ikke paa Forhaand kan vide, hvilket der er Patronymikon, er saare almindelig. Saaledes er Laurits Hansen Christensen (f. 1786) Søn af Hans Hansen Christensen, hvis Fader hed Christen Hansen Nørre, mens Anders Knudsen Andersen (f. 1811) er Søn af Erik Andersen, hvis Fader hed Anders Knudsen, hvortil kommer, at de Marstal-Slægtsnavne: Boye, Kroman og Bager dukker op og forsvinder paa en saadan Maade, at en ikke helbefaren er meget udsat for at faa fejlt Bestik, men paa Grund af Forf.s nøje Kendskab til baade Nutidens og Fortidens Marstal samt hans aarelange Arbejde dermed er der sikkert her ingen Grund til at tvivle om Resultaternes Rigtighed. *Hans Knudsen.*

Lundegaards Stiftelse har bestaaet i 175 Aar, og i den Anledning har Stiftelsens Direktion ved Landsarkivar Hans Knudsen udgivet *Lundegaards Stiftelse 1754—1929* (Odense 1929). Det er Historien om, hvordan en vranten Pebersvends sære Paafund i Tidens Løb blev til Gavn og Glæde for Fattigfolk i Fyens Land. Kancelliraad Peder Smidt til Lundegaard døde 1711 efter at have testamenteret sin Ejendom til sin Søster og hendes Datter, dog saaledes at Svogeren og Søsterdatterens

eventuelle Mand og deres Slægt ikke maatte have noget at gøre med eller nyde nogen Fordel af Godset. Døde Søsteren uden andre Børn end Datteren og denne uden Livsarvinger, skulde Gaarden og Godset falde til de fattige og nødtørftige »her udi Landet« d. v. s. i Fyen. Dette indtraf virkelig 1752; da døde Peder Smidts Søsterdatter Generalinde Anneke Neuberg uden Livsarvinger, og det lykkedes Biskop Chr. Ramus, ganske vist efter at have ført Proces derom, at hævde de fattiges Ret til Godset. Den 13. September 1754 fik Direktionen, der efter Peder Smidts Testamente bestod af Biskoppen, Provsten og to Præster i Salling Herred, hvortil Kongen havde føjet Stiftamtmanden, kgl. Konfirmation paa den af dem forfattede Fundats. Fra da af daterer sig Lundegaards Stiftelse, som, navnlig de første 100 Aar, ofte havde store Vanskeligheder at kæmpe med, men en forsigtig og redelig Ledelse bragte den omsider frem til stor Velstand; dens Formue er nu 1½ Million Kroner foruden Hovedgaarden Lundegaard.

Hans Knudsens velskrevne Fremstilling har især Værdi som Godshistorie. Man ser, hvor vanskeligt det var, i det 18. og første Halvdel af det 19. Aarhundrede, at faa tilstrækkeligt Udbytte af Jordegods: Skatter, Kvægpest og Uheld ved Driften trykkede Landbruget. Paa Lundegaard, hvis Direktion altid har været ganske ulønnet, og hvor Forpagteren ikke kan antages at have haft Landbruget for billigt, siden han næsten altid sad smaat i det og var i Restance med Afgiften, synes det Overskud, der blev af Ejendommen, at maatte være det størst mulige. Paa Lundegaard var de fattige den egentlige Godsejer, og den samlede Sum af de udbetalte Pensioner Godsejerudbyttet. Denne Sum var i det første kvart Aarhundrede af Stiftelsens Liv aarligt ca. 1000 Rdl., som ved Aarhundredets Slutning var steget til ca. 2000 Rdl., ikke noget stort Udbytte af et Gods bestaaende af en Hovedgaard paa 44 Tdr. Hartkorn og Fæstegods paa 368 Tdr. Hartkorn; ca. 1850 var Pensionerne naaet op til ca. 2 400 Rdl.; men først da man solgte Fæstegodset, kunde man begynde at samle Kapital, og i 1928—29 udgjorde Renterne af denne Kapital 68 228 Kr., og Pensionerne beløb sig til 66 233 Kr. Man skulde tro, at det var Fæsterne, som lukrerede under den sikkert humane Direktion; men ser man Dødsboernes Opgørelser i Skifteprotokollerne, faar man ikke Indtryk af Velstand, Passiverne naar for det meste næsten lige saa højt op som Aktiverne. Dog Forfatteren har sikkert Ret, naar han siger, at dette ikke skal tages alt for alvorligt; det var god Godsejerpolitik, naar Forvalteren, som paa Godsejerens Vegne besørgede Skiftevæsenet,

søgte at mage det saaledes, at Boet ikke saa altfor velhavende ud, for at ikke den nye Fæster ved store Udbetalinger til Medarvinger skulde komme til at sidde for haardt i det og saaledes blive en daarlig Betaler over for Herskabet.

Hovedgaarden ejes endnu af Stiftelsen; det har undertiden været paatænkt at sælge ogsaa den, da den kun bidrager lidet til Stiftelsens Indtægter; men det er nok rigtigt af en forsigtig Direktion at bevare for Stiftelsen den Rest af Jordejendom, som endnu er tilbage. Da de tidligere Fæstere i 1897 ønskede Kornafgifterne afløste med Penge, fraraadede Forvalter Engelstoft det, idet han skrev til Direktionen: »Thi det er utilraadeligt at omsætte hele Lundegaards Stiftelses Formue i Penge, især paa en Tid, hvor den dalende Rente truer med at formindske Udbyttet af Kapitalen, ja for en ikke ringe Del allerede har gjort det. Det er bedst saa vidt muligt at bevare det nuværende Forhold, hvor Indtægtskilderne for Stiftelsen ere af forskellig Art, thi da bæres lettere de skiftende Konjunkturer, som sjælden i lige Grad indvirke paa de forskellige Arter af Indtægter.«

Dengang blev Afgifterne ikke afløste, men ved Loven af 28. September 1918 skete det. Og dog er Engelstofts Ord nok rigtige, der kan komme Tider, hvor det bliver Hovedgaardsindtægterne, som skal redde Stiftelsen.

Antallet af Lundegaards Pensionister er i Aarenes Løb steget meget, og den enkelte Portion var i det sidste Aarsregnskab mindst 60 Kr. og højest 200 Kr., i Gennemsnit fik hver Pensionist 76 Kr. aarlig; i 1754 var den mindste Portion 10 Rdl.; Forfatteren gør rigtigt opmærksom paa, at for de 10 Rdl. i 1754 kunde der købes 10 Tdr. Byg, men for de 76 Kr. i 1925 kun 4,22 Tdr. Direktionen har altsaa i Virkeligheden, maaske uden at vide det, nedsat den enkelte Persons Understøttelse. Om selve de fattige, de understøttede, faar man ellers meget lidt at vide. Hvad Slags Folk er det, som i Tidens Løb har nydt Stiftelsens Understøttelse?

Holger Hansen.

I Thorshavn er udkommet: *Oversigt over Fiskeriet og Monopolhandelen paa Færøerne 1709—1856* ved Anton Degn. I Betragtning af at Færøernes Historie for de fleste Perioders Vedkommende ligger hen i et meget sparsomt Lys — undertiden i fuldstændigt Mørke — er det i høj Grad priseligt, at der her er blevet gjort et, endda særdeles solidt Arbejde. Af større Ting har der, for den nyere Tids Vedkommende, hidtil ikke været udgivet andet

end en delvis Publikation af Svabos Beretning om sin Færørejse sidst i det 18. Aarh., Dr. Jakob Jakobsens Monografi over Poul Nolsø, et Værk, som i sit Anlæg er mere af litteraturhistorisk end af historisk Art, og endelig Sorenskriver N. Andersens Bog fra 1893: Færøerne 1600—1709.

Arkivar Degns Bog ligger i direkte Fortsættelse af Andersens. 1709 er det Aar, da Handelen (og Øerne) fra Forpagtningen til Christoffer Gabel, og senere Sønnen Frederik, gaar tilbage til Kronen. Samme Aar kommer Færøerne fra Bergens Stift under Sjællands Stift. Egentlig er det 1709, og ikke 1814 at de faktisk skiltes fra Norge. Ligesom hos Andersen er ogsaa i den foreliggende Bog Handelen, Monopolhandelen, blevet gjort til det centrale. Det er den Institution, disse Aarhundreders færøske Historie bygges op omkring. Arkivar Degn har med stor Grundighed og med stor Handelskyndighed gennemgaaet Ørkenen af Regnskaber og andet Arkivmateriale, og han har paa denne Maade formaaet at kaste meget Lys ikke blot over Handelens Drift, men ogsaa over andre Forhold af kulturhistorisk og social Interesse.

Grundproblemer som Spørgsmaalet om Monopolets Berettigelse navnlig i den sidste Halvdel af Perioden, kommer Forf. ikke meget ind paa. Det er bemærkelsesværdigt, at Poul Nolsø i hele Bogen kun nævnes tre Gange og ganske en passant — intet af Stederne i sin Egenskab af Forkæmper for Frihandelen.

Jørgen-Frantz Jacobsen.

Den 22. Juni 1930 har Tyskland mistet den Forsker, der paa Rethistoriens Omraade var Landets betydeligste Videnskabsmand, Karl v. Amira. Han var født 1848 og havde siden 1893 overtaget en juridisk Professur i München, der var bleven ledig ved hans Lærer Konrad Maurers Død. Men v. Amiras første Lærergerning faldt ved Universitetet i Freiburg i. B., og det var herfra han havde udsendt sin skarpt holdte Tiltrædelsestale *Über Zweck und Mittel der germanischen Rechtsgeschichte* (1876). Deri slog han til Lyd for, at Tyskland burde genoptage de samme Udgangspunkter for Forskningen som dem, Jacob Grimm saa ypperlig havde redegjort for, hvorved Granskningen af et Folks Ret i Fortiden knyttes nøje sammen med Filologien og Studiet af den almindelige Historie; man havde desuden alt for meget forsømt Studiet af de nordiske Folks Retskilder, i hvilke netop vigtige Oplysninger om den ældste germanske Ret kunde hentes.

I sin Kampiver var v. Amira gaaet for vidt i at hævde »det

fællesgermanske«; i min Bog »Danelag« tog jeg Afstand fra enkelte af hans Undersøgelser, om jeg end dengang som altid senere beundrede v. Amiras Evne til Overblik, hans skarpe kritiske Sans og ypperlige sproglige Indsigt. v. Amira havde paa det Tidspunkt vist sit grundige Kendskab til de nordiske Retskilder — *Das alt-norwegische Vollstreckungs-Verfahren* (1874) — og sine lige saa omhyggelige Studier over de vanskelige frisiske og andre lavtyske Retsoptegnelser — *Erbenfolge und Verwandtschaftsgliederung nach den altniederdeutschen Rechten* (1874). Hovedemnet for hans Studier skulde dog blive Fremstillingen af *Altschwedisches Obligationenrecht* (1882) og *Westnordisches Obligationenrecht* (1895); de havde en Fællestitel: »Nordgerm. Obligationenrecht«, men de afsluttende Bind udkom ikke. Disse to tætte Værker, tilsammen paa o. 1800 Sider, har et stærkt Præg af Münchenerkolens Grundighed og udstrakte Lærdom; de vise ogsaa v. Amiras Selvstændighed i Tankegang, hans fine kritiske Blik og gode Forstaaelse af de enkelte Tidens Egenart. Næsten som et Modstykke dertil staar det kun o. 200 Sider store Arbejde *Grundriss des germanischen Rechts* (et Afsnit i Pauls »Grundriss der german. Philologie«; udkommet i 3 Udgaver); det har baade ved sin indre Dybde og sin ydre Lettilgængelighed virket indgribende og betydningsfuldt. v. Amira har her vist sig som en Mester i at kunne drage Hovedlinier i Retsudviklingen, paapege de enkelte Institutioners Væsen og deres rette Plads i Helheden, og Fremstillingen er bygget paa et enestaaende Kendskab til den herhenhørende Litteratur.

Saa langt omkring kunde v. Amira skue, fordi han opfattede et Folks Retsstandpunkt som nøje knyttet til dets hele sociale, økonomiske og aandelige Liv, hvad da ogsaa fremgaar af de Emner og det Materiale, som han i flere Skrifter fremdrog til Behandling og hvoraf han høstede rige Frugter. Her kan nævnes hans Undersøgelse over de i ældre Tider fældede Straffedomme over Dyr *Thierstrafen und Thierprocesse* (1891), hans Paavisninger af Symbolers, Geberders og Ceremoniers inderste Betydning *Die Dresdener Bilderhandschrift des Sachsenspiegels* (1902), *Die Handgebärden in den Bilderhandschriften des Sachsenspiegels* (1905), *Der Stab in der germanischen Rechtssymbolik* (1909), *Die Wadiation* (1911); herhen hører ogsaa hans sidste større Arbejde *Die germanischen Todesstrafen, Untersuchungen zur Rechts- und Religionsgeschichte* (1922). Endelig har v. Amira under sin lange litterære Løbebane offentliggjort mange Anmeldelser og Kritiker, næsten altid af lødigt og vejledende Indhold. — v. Amira blev i 1907 valgt til Medlem af det danske Videnskabernes Selskab.

Joh. Stp.

Ved Karl Julius Belochs Død (Febr. 1929) er en af de ejendommeligste og mest særprægede Skikkelser indenfor tysk historisk Videnskab gaaet bort. Allerede fra Ungdommen følte Beloch sig draget mod de sociale Videnskaber og søgte at frugt-bargøre de Impulser, han modtog herfra i sine Studier over den klassiske Oldtids Historie, der med en extrem radikal Kritik og en ubændig Trang til hensynsløs Omvurdering af de bærende Problemer i den historiske Udvikling, bygger paa en stærkt udtalt deterministisk og kollektivistisk Historieopfattelse. I en mangesidig litterær Virksomhed har Beloch ubarmhertigt brudt med gammel Tradition og ryddet op blandt de Tolkninger og Tydninger, der var knæsatte af tidligere Generationer. Hans Værker — og dette gælder selv hans Livsværk *Griechische Geschichte* (1893 ff., 2. Opl. 1913 ff.) — bliver derfor mindre egentlige Fremstillinger end en Række kritiske Undersøgelser om et fælles Midtpunkt, *Campanien* (1879), *Die Bevölkerung der antiken Welt* (1886), *Römische Geschichte* (1926), for blot at nævne dem, der staar som Mile-pæle i hans Produktion. Som ganske ung førte Helbredshensyn Beloch til Italien, her fortsatte han sine Studier, først i Palermo, senere i Rom under R. Borghi, og i dette Land øvede han sin Manddoms Gerning. Gennem næsten et halvt Aarhundredes Virksomhed som Professor i græsk Historie ved Roms Universitet skabte Beloch en historisk Skole, hvis Indflydelse paa og Betydning i moderne italiensk Historieforskning forlængst har sat sig dybe Spor ved de Studier til en kritisk Revision af det gennem Traditionen med kraftige Streger tegnede Billede af Antikens Historie, der er udgaaet herfra. *Otto Kofoed-Petersen.*

Med Ed. Meyers Død — 31. Aug. 1930 — har tysk historisk Videnskab paany mistet en af sine bedste Mænd og Oldtids-historien sin mest universelle Dyrker. Ed. Meyer var Oldtidens Historieskriver. Hans Arbejdsfelt var ikke et Udsnit paa nogle faa Aarhundreder af Middelhavslandenes tidlige Historie, ej heller var det begrænset til et nøje afstukket Omraade af de gamles »orbis terrarum« eller bundet til Studiet af en enkelt Side af den historiske Udvikling i Antiken, det omfattede i lige Grad Orientens, Hellas' og Roms Historie; fjernere stod ham kun de sidste Kapitler af Oldtidens Historie: den romerske Kejsertid og de Aarhundreder, da den antike Kultur brød sammen og smuldrede bort. Men ogsaa udenfor den gamle Historie har Ed. Meyers Arbejde strakt sig, en betydelig Indsats har han ydet gennem sine religionshistoriske Studier, der har spændt saa vidt som fra

gammelægyptisk Mytologi til Mormonismen, men især dog samlet sig om det Gamle Testamente.

I tysk Historieforsknings Historie vil Ed. Meyer vel først og fremmest blive mindet som Forfatteren af *Geschichte des Altertums* (1884 ff.), der bragte det første Forsøg paa at skildre den gamle Historie ud fra rent historiske Synspunkter og fortælle »Oldtidens Verdenshistorie«. Den oprindelige Tanke var, at *Geschichte des Altertums* skulde spænde over hele den gamle Historie: Orientens Lande og Folk, Grækenland og Rom, men strax i Forordet til Bd. I lyder en vemodig Tone dér, hvor Ed. Meyer opridser Planen for sit Arbejde: Behandlingen af den romerske Historie er skudt ud i en uvis Fremtid, og det nærmeste Maal sat ved Hellenismen. Saa langt skulde Ed. Meyer endda ikke naa; Bd. V, som fører Skildringen af Oldtidens Historie op til Midten af det 4. Aarh., er blevet det sidste.

I Bd. I, hvori »*Geschichte des Orients bis zur Begründung des Perserreiches*« (1884) fremstilles, har Ed. Meyer endnu ikke ganske formaaet at frigøre sig fra det overleverede Syn paa den gamle Historie. Behandlingen af Ægypten og den forasiatiske Verden er endnu stærkt præget af den da herskende geografiske Fordeling af det historiske Stof, men overalt føler Læseren Forfatterens Kamp for at komme bort fra den vante Form: at tegne Billedet af Historiens Gang i Orientens gamle Riger som en Række isole-rede Skizzer. Paa de faa Punkter, hvor Kildernes Strøm flyder jævnt og nogenlunde rigeligt, krones ogsaa hans Stræben efter at anlægge et historisk Syn med Held. Ved den parallelle Skildring af Vestens gamle Historie, Bd. II »*Geschichte des Abendlandes bis auf die Perserkriege*« (1893) er det hidtidige dybe Svælg mellem den græske og italiske Verden overskredet. Ed. Meyer har arbejdet sig bort fra en monografisk Redegørelse for de historiske Problemer i Vestens brogede Verden, frem til at kunne indføje sin Skildring i verdenshistorisk Ramme. De første Bøger af *Geschichte des Altertums* fører den gamle Historie ad to adskilte Veje op til Begyndelsen af det 5. Aarh., men fra da af leder Ed. Meyer Skildringen over paa et enkelt Spor og fremstiller i helstøbt Form med klare Træk det store Sammenstød mellem Orienten og Vesten, det senere diplomatiske Spil imellem dem, de græske Staters indbyrdes Kamp om Hegemoniet og deres indre Liv, Vestgrækernes Kampe mod Karthago og Rom og den samtidige Historie hos disse Folk. Midtpunktet i Ed. Meyers Fremstilling af Oldtidens Historie er Grækenland; over den er Værket bygget op. Da det græske Folk træder ind paa Historiens Skueplads, ses Middelhavslandenes Historie med græske Øjne, og den

ikke-græske Verden — bortset fra den gamle Orient, der jo behandles som et selvstændigt og afsluttet hele — finder sin Plads i Skildringen, efterhaanden som Grækerne kom i Forbindelse med den, og dens Historie sammenfiltredes med den græske. Den tidlige italiske Historie, Beretningen om Etruskere og Latiner, Redegørelsen for Historiens Gang i Lilleasien og Karthago indføjes paa det Sted, hvor disse Lande og Folk bliver Problemer i græsk Historie og græsk Politik.

Faa Oldtidshistorikere var som Ed. Meyer rustet til at skrive Orientens gamle Historie. Omfattende Studier i de gamle Kultursprog havde gjort det muligt for ham at bringe det genstridige Kildemateriale under sit Herredømme til en førstehaands Anvendelse af dets Efterretninger og skabe en Fremstilling af de gammelorientalske Folks Historie, der fik grundlæggende Betydning. Med dette første Hovedstykke af *Geschichte des Altertums* er Værkets Skæbne sammenknyttet; naar dette nu staar som en Torso, brat afsluttet med Skildringen af de græske Staters politiske Sammenbrud, maa Grunden hertil netop søges i den store Anerkendelse, som Behandlingen af den gamle orientalske Historie vandt viden om. I Stedet for at tage den hellenistiske Historie op til Behandling og føre Værket videre frem vendte Ed. Meyer sig nemlig paany mod Orienten for at omstøbe sin Skildring af dens gamle Historie. To Gange gennemarbejdede han under Hensyntagen til det mægtige nyfundne Materiale den ældre orientalske Historie fra Grunden og fremlagde 1909 og 1913 en revideret Bearbejdelse af Ægyptens og Forasiens Historie op til ca. 1600 som en Afløsning af den Fremstilling, han havde bragt i 1884. Det store Arbejde, som Ed. Meyer i de første Decennier af Aarhundredet havde sat ind paa at føre Skildringen af de første Aartusinders Verdenshistorie up to date forhindrede ham i at føre Nybearbejdelsen af Orientens gamle Historie frem til Perserrikets Fremtræden som den orientalske Verdens Stormagt, senere traadte Verdenskrigen hindrende imellem; først 1928 gav Ed. Meyer Fortsættelsen af *Geschichte des Altertums* og skildrede i et svært Bind de orientalske Rigers Historie fra ca. 1600 frem til Udgangen af det andet Aart., da det forasiatiske Statssystem brød sammen i de mægtige etniske Forskydninger, der hærgede de østlige Middelhavslande.

Gennem mere end et halvt Aarhundrede var *Geschichte des Altertums* Midtpunktet i Ed. Meyers travle Arbejde; i fortrøstningsfuld Tillid til Fremtiden og lange Arbejdsaar havde han begyndt denne Fremstilling af den gamle Historie endnu i sin Ungdom, og den havde fulgt ham gennem Manddom og Alderdøm. Om dens monumentale Bind, der med en suveræn Beher-

skelse af det mægtige og brogede Kildemateriale og kritisk Analyse af Traditionen har tegnet et skarpt Billede af Verdenshistorien op til Midten af det 4. Aarh., samler sig endnu en Række Studier og Forarbejder, der rummer det lodigste af det meget, Ed. Meyer har ydet i sin Forskning. *Otto Koefoed-Petersen.*

Den krise, det tyske rige styrtedes ud i ved sammenbruddet 1918, har ført tysk historieforskning til i stigende grad at vende sig til de enkelte landsdeles historie; til skildringen af disses særtilværelse og deres gradvise vækst ind i en stadig fastere samhörighed. Man maa sikkert heri se et udtryk for trangen til at forstaa udviklingsgangen fra det 19. aarhundredes midte.

Hvad har rigsenheden bragt Hamborg til erstatning for tabet af dets statslige selvstændighed? Er det særegent hamborgske kommet til sin ret, har det formaaet at gøre sig gældende under de ny forhold? Det er de Spørgsmaal, der ligger bag ved de fire i det følgende omtalte værker.

Heinrich Reinckes i 1925 udkomne bog, *Hamburg, ein kurzer Abriss der Stadtgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart*, byder, som titelen angiver, en kort oversigt over Hamborgs historie. Knap og klart ridses udviklingen op med ligelig hensyntagen til politiske, økonomiske og kulturelle omraader. Tydeligt tegnes byens vækst: Først et Lybæk underordnet led i hanseforbundets baltisk-flanderske handelssystem, siden den selvstændige formidler mellem de tyske staters landbrugsproduktion og Vesteuropas industri og kolonialhandel og saa tilsidst den kraftige tyske industrieksports »Udfaldsport«. Og parallelt hermed den ydre politiks udvikling: Til henved 1500 under Lybæks førerskab, saa 1490—1532 bruddet med Lybæk, der desperat kæmper mod udviklingsretningen i verdenshandelen, endelig grundlæggelsen af den hamborgske neutralitets- og mæglingspolitik. Trods truende farer under de skiftende europæiske magtkonstellationer, hvor tyske, vesteuropæiske og nordiske stater kappes om indflydelsen over det saavel strategisk som økonomisk saa vigtige hjørnepunkt, lykkes det senatet at opretholde byens selvstændighed ved klogt at spille de forskellige interesser ud mod hverandre. Denne politik bringer ydmygelser og pengeofre — Danmarks voldspolitik under Christian IV. og Christian V. følges af udpresningspolitikken under det 18. aarhundredes mere pacifistiske regeringer. Det store opgør mellem Frankrig og England omkring 1800 ender gennem kontinentalspærringen og den franske besættelse næsten katastrofalt for byen. Fra 1814 træder forholdet til Preussen og Østrig i for-

grunden, senatets neutralitetspolitik fortsættes som en lavere politik mellem disse magter til 1866. Kommercielt og kulturelt gør engelsk indflydelse sig dog stadig stærkt gældende; længe vedbliver indlandet at betragte hamborgerne som halvt englændere. Reincke er derfor tilbøjelig til at se det store indsnit i Hamborgs udvikling ved 1881—88, aarene for toldtilslutningen, ikke ved 1866 og 1870.

Forfatningsudviklingen behandles kyndigt med sans for den sociologiske baggrund.

Den grundige hamburgske forsker Ernst Baasch, der tidligere i en række enkeltundersøgelser har behandlet emner af byens historie, har i to bind *Geschichte Hamburgs 1814—1918*, (1924—25), bragt et omfattende materiale for dagen; vigtige er især de preussiske gesandters indberetninger; paa grundlag af disse gives en interessant skildring af Hamborgs stilling til toldforeningen, Preussens betydning for den hamburgske forfatningskamp 1848—60 og Bismarcks politik overfor Hamborg 1866. Ved udarbejdelsen af andet bind er utrykt materiale traadt tilbage for det trykte; for en del er mundtlige meddelelser benyttet. Trods grundigheden lider værket af afgørende mangler. Baaschs Hamborg er et altfor snævert begreb; der eksisterer ikke for ham som for Reincke, og navnlig den i det følgende omtalte Wiskemann, noget »større Hamborg«, der rækker ud over havene til hamburgske handelsforbindelser i andre lande og til de tyske kolonier. Hamborgs handelstraktater, dets verdensomspændende rederivirk-somhed ofres kun 2 sider i første bind (tiden 1814—67). Men navnlig i andet bind bliver Hamborgs historie lokalhistorie; selv om forholdet til riget gøres til genstand for behandling, sker det dog altid fra et snævert hamburgsk synspunkt. Det er værkets svaghed — maaske ogsaa dets styrke — at Baasch er gammel-hamborger. Det giver ham mulighed for at forstaa den hamburgske uvilje mod at lade sig optage i riget og mod den af indlandet dikterede handelspolitik; men det er en svaghed, for saa vidt han deraf forledes til en fordømmende holdning overfor det moderne udviklingsforløb med statens omsiggriben, ikke-hamborgeres indtrængen i embederne og navnlig demokratiseringen. Der er i Baaschs behandling interessante tilløb til en undersøgelse af disse problemer; men hans ensidige domme over bevægelser og personer, den maade, hvorpaa deres standpunkter fejles til side, forringer værkets værdi.

Ganske anderledes er Erwin Wiskemanns bog, *Hamburg und die Welthandelspolitik von den Anfängen bis zur Gegenwart* (1929), i kontakt med nutiden, saaledes rent metodisk ved sin

sociologiske og geopolitiske problemstilling og sin stræben efter at forene den historiske og den teoretiske betragtningsmaade ved behandlingen af den økonomiske politik, der for ham er en levende dynamisk proces, ikke sammenlagte statisk-mekaniske systemer. Den økonomiske udvikling skal ses i sin vekselvirkning med politiske og kulturelle faktorer. Ikke for intet har den nuværende Marburgerdocent i nationaløkonomi gennem sin virksomhed i Hamborgs handelskammer 1921—24 oplevet genrejsningen af den tyske økonomi og derigennem modtaget indtrykket af den intime forbindelse mellem økonomisk og politisk liv.

Desværre er der et misforhold mellem forfatterens program og forsøget paa at realisere det. For tiden før 1814 mangler han i høj grad de grundelementer, hvoraf syntesen skulde opbygges. Behandlingen af denne tid — knap halvdelen af bogen — byder meget lidt ud over Reinckes fremstilling, naar undtages en stærkere understregen af det sociologisk og geopolitisk bestemte i udviklingen. Det er beklageligt, at W. ikke har villet samle sig mere om en undersøgelse af den hamborgske handelspolitiks materielle grundlag, hvortil der maatte kunne findes stof baade i hamborgske og udenlandske arkiver; helt umuligt skulde det ikke være at foretage en analyse af det hamborgske marked i ældre tid, om end den maaske ikke kunde blive saa gennemført som den, W. giver af den moderne handels- og havnestads komplicerede socialøkonomiske kræfter. Det havde maaske krævet et større arbejde; men værket vilde have vundet mere derved end ved blot teoretiserende udviklinger. Eller fremstillingen kunde have begrænset sig til det 19. aarhundrede, hvor forfatteren yder langt mere. Et større kildestof er her blevet udnyttet, saaledes til behandlingen af kolonipolitiken og rederivirksomheden. Statistiske opstillinger bidrager til at anskueliggøre udviklingen af handel og skibsfart.

Interessant er skildringen af Hamborgs forhold til Preussen og det tyske rige, det ses som mødet mellem den perifere bystat og den overvejende kontinentale fladestat; ud af deres forskelligheder, naturlige som historiske, vokser de mange problemer, der maa løses, inden byen føjer sig ind som det tyske riges økonomiske organ, og inden den engelske importhavn omformes til den tyske industris eksporthavn. Vanskeligheden for Hamborg ved at indordne sig under den økonomiske politik laa i, at denne væsentlig bestemtes af storagrarerne og sværindustrien, som gennem sammenslutningerne Bund deutscher Landwirte (1892) og Zentralverband deutscher Industrieller (1876) og ved det agrariske Preussens overvægt i rigspolitiken skaffede sig en indflydelse der

lod handelens og forbrugernes interesser træde i skyggen. Dog bragte den Bismarckske periodes styrkelse af den indenlandske produktion vel handelen mere gavn end skade; men under den i sit samfundssyn mere ensidige og mindre ansvarsbevidste Bü-lowske regering fik det agrarisk-industrielle element en magtstilling, der gjorde dets voksende begærlighed til en fare udad som indad. De agrariske kræfter havde været hovedfaktorerne ved rigets samling. Kyststæderne havde holdt sig mere tilbage, deres nedarvede kosmopolitisme, deres større realitetssans fik da heller ikke lov at gøre sig gældende i politiken. Hamborg var med til at rejse faadespørgsmaalet og kolonispørgsmaalet, men det var stemt for en besindig udvikling, hvor handelens tarv var afgørende, og derfor kritisk overfor det forløb, udviklingen paa disse omraader fik.

Den hamborgske individualitet maatte navnlig søge at hævde sig gennem pressen, det er derfor af interesse, at det ansete Hamburger Fremdenblatt i anledning af sit hundreaarsjubilæum har udgivet et festskrift, hvor bladets historie, særlig dets stilling til Hamborgs og Tysklands udvikling, er gjort til genstand for en kritisk undersøgelse. Alfred Herrmanns *Hamburg und das Hamburger Fremdenblatt 1828—1928* (1928) er et værdifuldt bidrag til den endnu unge pressehistorie. Forfatteren følger bladets materielle udvikling og taber ikke dens betydning af syne; men hovedvægten er lagt paa undersøgelsen af avisen som aandeligt produkt. Indtil 1850 var bladet et ubetydeligt ugeblad med en snæver smaa-borgerlig læsekreds, dets holdning kendetegnedes ved en vag og noget tilfældig liberalisme, der kun traadte stærkere frem i aandelige spørgsmaal, som i den kølnske kirkestrid. Og i hovedsagen bevarer det det samme præg ogsaa som dagblad til omkring 1870. I 70erne og 80erne oplever Hamburger Fremdenblatt en mægtig stigning i oplaget — efter Herrmanns mening i kraft af dets politiske standpunkt. Dets liberalisme faar i disse aar en mere afgjort karakter; det følger Bismarck i kampen mod ultramontanismen og klerikalismen, men modarbejder med størsteparten af Hamburgerpressen — ikke Hamburger Nachrichten — hans økonomiske politik. Politisk er det modstander af det Bismarckske monarkisk-konservative statsideal; parlamentarismen skulde være en realitet, ikke blot en dekoration; den almindelige valgret skulde gennemføres ogsaa i Preussen, samtidig var bladet imod dens indførelse i Hamborg, fordi det frygtede en politisering af det hamborgske kommunale liv.

Bladet sluttede sig mere og mere til de frisindede og stræbte energisk at samle de splittede grupper; overfor Naumann og de

nationalsociale stod det ret skarpt paa grund af deres socialpolitiske program. Den rene manchesterlære opgaves dog snart paa dette punkt som paa andre. Derimod saa bladet vedblivende i socialdemokratiet en fjende, som skulde bekæmpes, om end med aandelige vaaben og ikke ved undtagelseslove; først under indtryk af partiets kolossale fremgang ved valget 1912 tog bladet til orde for et taktisk samarbejde mellem de fremskridtsvenlige og socialdemokratiet.

I behandlingen af udenrigspolitikken afløstes beundringen for Bismarck af en mere kritisk indstilling overfor hans efterfølgere. Bladet fandt med rette Vilhelm II.s store fagter farlige. Udenrigstjenesten savnede kontakt med handelens interesser; dette skyldtes ikke mindst »gardeprincipets« overvægt i diplomatiet. Iøvrigt prægedes »Fremdenblatts« holdning til udenrigspolitikken af samme usikkerhed og ubeslutsomhed, som herskede i regeringen. Denne usikkerhed udadtil og vanskeligheden ved at samle de liberale til en enhedsfront med socialdemokratiet blev af skæbnsvanger betydning for Tyskland.

J. O. Bro Jørgensen.

Det er ikke umiddelbart indlysende, hvorfor Charles og Mary Beard har kaldt deres nu snart fire Aar gamle Bog: *The Rise of American Civilization I—II*. (En Række Udgaver siden 1927 og en ny — billig — i et Bind 1930.) Hvad det drejer sig om, er nemlig et Forsøg paa indenfor en Ramme af to Gange otte Hundrede velskrevne Sider at forklare hele den amerikanske Udvikling lige til Udenrigspolitikken i sin historiske Sammenhæng. Men Anlægget er vidtspændende som Lamprechts i »Deutsche Geschichte«, idet alle Sider af Kulturlivet tages med, og Udførelsen kan paa en Maade minde om Gardiners »Introduction to the Study of English History«, selv om Skildringen er langt bredere end i sidstnævnte Værk, fordi dens Paastande stadig belyses med mere detaljeret udarbejdede Enkelteksempler og særdeles velvalgte Citater fra samtidig Literatur.

Paa europæiske Læsere vil Bogen i mange Henseender virke befriende, fordi den rydder hensynsløst op i traditionelle Forestillinger. Det kan endnu skorte Forfatterne lidt paa Objektivitet, naar det gælder Fristaternes Forhold til fremmede Folk; den ikke-amerikanske Verden er dem i det hele fjærn, og de europæiske Paralleler, som drages, til Tider noget overraskende. Men naar selve Udviklingen paa det vestlige Fastland behandles f. Eks. i Fremstillingen baade af Friheds- og Borgerkrigen, læses Værket med virkeligt Udbytte navnlig Redegørelsen for Udviklingen til

Kampen i Tredserne, »den anden amerikanske Revolution«, som Forfatterne kalder den. For dem er Spørgsmaalet baade om Slaveri og Statsrettigheder nemlig fra først af noget højest sekundært; hvad de ser, er det sidste desperate Forsøg fra det aristokratiske, slaveejende Sydens Side paa at bevare det politiske Førerskab overfor Industrisamfundet i Nord og Frijords-Fordrerne i Vest, som endelig har fundet hinanden i det nye republikanske Parti; det er en »irrepressible conflict between opposing and enduring forces« (Seward); det er en Episode i en social Omvæltning som ogsaa den gamle Verden kender, men som i Amerika, hvor de to Systemer var bestemt geografisk adskilte, udviklede sig til væbnet Sammenstød.

For Resten er det ikke uden Interesse at følge enkelte Linjer i Fremstillingen, saaledes lægges der umaadelig Vægt paa den Rolle Udvidelsen mod Vest har spillet i Folkets Historie. Det er en Betragtning, som navnlig er gjort gældende af F. J. Turner og hans Skole; i Følge den var Kyststaterne ved Atlanterhavet altid bleven et nyt England, et overflyttet Europa; det er under Nybyggerudbredelsen over Alleghany-Bjærgene og hinsides Mississippi ud imod Stillehavet at det egentlige demokratiske Samfund er bleven skabt, som derpaa atter har amerikanseret de østlige Egne. Turners Artikler om Spørgsmaalet — fra meget forskellig Tid og af meget forskellig Værdi, men enkelte særdeles interessante — er i 1920 offentliggjort som *The Frontier in American History*.

Et andet Forhold, som præger den amerikanske Udvikling stærkt, er Enkeltmændenes Indskud, altid føleligst paa de mere primitive Stadier af Folkets Liv. De Personligheder, der har haft Betydning under Brydningerne mellem »federalistiske« og »anti-federalistiske« Tendenser, som fik deres Afslutning med Borgerkrigen, er skarpt tegnede af Nicholas Murray Butler i *Building of the American Nation*. Forfatterens historiske Opfattelse er mere traditionel end Beards, hans Helte er til Tider ved at blive borte i Forfatningsret, men alligevel sætter hans Bog Mænd som Hamilton, Madison, Jefferson, Marshall, Webster og Jackson paa deres rigtige Plads i Staternes Historie.

Højest interessant i Beards Værk er iøvrigt Kapitlet: »Towards Social Democracy«, et Forsøg paa at samle Traadene i den sidste Menneskealders socialpolitiske Udvikling i Fristaterne, der er langt længere fremme, end man i Almindelighed er tilbøjelig til at tro, et ellers tilsyneladende lidet opdyrket Emne. Men mærkeligt nok, da Charles A. Beard tidligere har skrevet en Bog *Contemporary American History (1877—1913)*, er det ellers ved

Skildringen af det helt moderne Amerika, at hans sidste Værk lader mest tilbage at ønske; den afsluttende Tilstandsskildring mangler. For enkelte Sider af Samfundslivets Vedkommende er denne imidlertid trukken op med forbavsende faste Linjer af André Siegfried i *Les Etats Unis d'aujourd'hui* — bredere men svagere behandles lignende Problemer i M. J. Bonn: *Die Kultur der Vereinigten Staaten von Amerika*. Hvad der navnlig beskæftiger Siegfried er den egentlige Americanismes ganske bevidste Kamp for at hævde sig i Forhold til den nye navnlig sydøst- og østeuropæiske Immigration, der har medført Indvandringsbegrensningen.

E. M.

Foreningens Medlemmer kan, for saa vidt Forraad haves, faa ethvert Bind af 1.—9. Række af Historisk Tidsskrift mod at betale 4 Kr. Registreret til 3dje Række leveres, naar ønskes, gratis sammen med Rækkens 6te Bind; ellers betales det med 50 Øre. Indholdsfortegnelsen til de 5 første Rækker koster 30 Øre.

For følgende Bøger gælder foreløbig en **Prisnedsættelse**:

GARDE: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 50 Ø.

KØNIGSFELDT: Genealogisk-historiske Tabeller. 1 Kr.

RØRDAM: Københavns Universitets Historie 1537—1621. 1—3. D., samt Aktstykker. 2 Kr. (Enkelte Bind eller Aktstykkerne. 50 Ø.)

Desuden er **Prisen** paa en Række enkelte Hefter af Historisk Tidsskrift **nedsat** til 30 Øre; nærmere Oplysninger gives i Subskriptionsindbydelsen til Tidsskriftets 8de Række, der kan faas gennem enhver Boghandel.

I Følge Overenskomst med den norske historiske og den svenske historiske Forening staar Adgangen aaben for Medlemmerne af den danske historiske Forening til at indtræde i den norske og i den svenske Forening mod et nedsat Kontingent af henholdsvis 3 og 6 Kroner om Aaret. De Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, vil behøve at gøre Anmeldelse derom til den danske historiske Forenings Kasserer.

**Listen over Bøger sendt til Redaktionen findes paa
Omslaget om Bibliografien.**

INDHOLD

	Side
Om Forholdet imellem Saksens og Knytlingasagas Fremstilling af Danmarks Historie 1146—1187. Af Musæumsinspektør Jørgen Olrik	131—190
Smaastykker og Oversigter:	
Finansforvaltningens Omdannelse i 1816. Af cand. mag. Harald Jørgensen	191—209
Nekrologer	210—215
Anmeldelser	216—236
Nyt fra historisk Videnskab	237—255